POŠTARINA PLAĆENA U GOTOVOM

HR

HRVATSKA REVIJA

2

M C M X X X V I

UREDNIŠTVO JE PRIMILO OVE KNJIGE:

Radić fra Ignacije, Bog među nama. Izd. Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima, knj. 480. Zagreb 1936.

Juretić Augustin dr., Crkva i država. Izd. Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima, knj. 481. Zagreb 1936.

Nikerboker H. R., Da li će biti rata u Evropi? Preveo sa engleskog M. Antunović-Kobliška. Izdavačko preduzeće »Privrednik« Živ. D. Blagojevića, Beograd 1935.

Hrvatske Planine, jubilarni album. O 60. godišnjici svoga bitka izdalo Hrvatsko planinarsko društvo, Zagreb 1935. Cijena 40 d.

Matijević Pavao, Obitelj bez djece — narod bez budućnosti. Jeronimsko svijetlo br. 14. Zagreb 1935. Cijena 1 d.

Perinić Luka, Mudrijan. Hrvatska priča. Ilustrirao Kamilo Ružička. Knjižnica dobre djece, knj. 11. Jeronimska knj. 482. Zagreb 1936. Cijena (uvezano) 20 d.

Zweig Stefan, Pismo nepoznate žene (»Amok«) Pripovijesti. S njemačkog prevela Milka Perković. Izd. »Zabavne biblioteke«, knjiga 583. Zagreb 1935. Cijena 28 d (broš.), 38 d (vez.).

Gujić Kasim, Duhansko pitanje i pitanje krijumčarstva duhana u Hercegovini. Naklada piščeva. Zagreb 1935.

Krišković Vinko dr., Gospodski moral (»Koriolan«). Poseban otisak iz »Obzora«. Zagreb 1935.

Knezović fra Oton dr,, Hrvatska povijest. Izd. Hrv. knjiž. društvo sv. Jeronima, knj. 478. Zagreb 1936.

Deželić Velimir st. dr., Kraljica Hrvata. Pjesme. Izd. Hrv. knjiž. društvo sv. Jeronima, knj. 479. Zagreb 1936.

Prijatelj Ivan, Duševni profili slovenskih preporoditeljev. Za šestdesetletnico izdali Prijateljevi učenci. Ljubljana 1935.

Magjer Rudolfo F., Učiteljski i drugi epigrami. Osijek 1935.

Veselý Adolf, Jadran v soudobé jihoslovanské lyrice. Antologie překladů Fr. Čuberky, Fr. Hobka a Ad. Veselého ze 26 srbochorvatských a slovinských básníků. Uspořádal a jako doplněk antologie »Lyrická duše Jugoslavie« vydal Adolf Veselý. Praha 1935.

Jelenčić Mirko, Dječurlija. Biblioteka Glas Omladine knjiga 1. Zagreb 1935. Cijena 5 d.

Kulundžić Zvonimir, Kako se korumpira javna riječ — Bata i naša štampa. Biblioteka problem rata,kolo I. knjiga 2. Osijek 1935. Cijena 3 d.

Slavjanski kalendar za visokosnata 1936 godina. Godina XXVI. Izdava Slavjansko družestvo v Blgarija. Sofija 1935. Cijena 25 leva.

Štefanić Nikola, Naš čakavski problem. (Marginalije). Predgovor Antuna Bonifačića. Zagreb 1935.

PRILOG HRVATSKE REVIJE

Broj 2., Zagreb, veljača 1936.

ZAKLADA BANA JELAČIĆA I MATICA HRVATSKA

Gospodinu
Ministru unutrašnjih poslova u Beogradu

Zagreb, 13. prosinca 1935.

Gospodine Ministre!

Kao nadležnom organu, kojemu je povjeren nadzor nad poslovanjem banskih uprava, podnosimo pritužbu na dolje opisani postupak sadanjeg g. bana savske banovine prema Matici Hrvatskoj u Zagrebu.

Prije toga smatramo za potrebno svratiti Vam pažnju na činjenicu, da svaki školovani čovjek u ovoj državi znade i mora da znade za Maticu Hrvatsku i za njezinu golemu važnost u historiji razvoja hrvatske književnosti. Matica Hrvatska je najstarije hrvatsko kulturno društvo, jedino važnije hrvatsko društvo, koje je osnovano u doba ilirizma i živi do danas neprekidno vršeći najsavjesnije svoju misiju, koliko može prema svojim ekonomskim snagama.

Dok je u Zagrebu postojala hrvatska vlada i hrvatski sabor, dotle je Matici Hrvatskoj bila osigurana stalna godišnja pomoć. Danas ne dobiva nikakve potpore ni iz državnoga budžeta ni iz budžeta savske banovine. U proračunu savske banovine za god. 1934. bila je predvidena stavka za pomoć naučnim i kulturnim ustanovama u iznosu od 2,647.000 Din, no od toga nije Matici Hrvatskoj dano ništa. Žalosno je, da je za razne gimnastičke priredbe i gimnastička društva, koja u poredbi s Maticom nemaju nikakva značenja za narodni život, uvrštena u tom istom budžetu savske banovine golema svota od Din 600.000.—, a za Maticu Hrvatsku ni jedna para!

Takvi postupci izazivaju medu hrvatskim narodom značajne komentare.

Ovo napominjemo kao uvod, da bi se vidjelo raspoloženje ovdašnjih vrhovnih predstavnika državne vlasti u savskoj banovini prema Matici Hrvatskoj i da bi se po tome mogao lakše shvatiti postupak sadašnjeg g. bana, koji se sastoji u ovome:

Dne 21. studenoga 1934. umrla je u Novim Dvorima nedaleko od Zagreba gda. Anka grofica Jelačić kao posljednji potomak obitelji pokojnoga bana Jelačića. Grofica je još za svoga života odredila, da plemićko dobro obitelji Jelačića ostane narodu kao zaklada s humanitarnom i kulturnom svrhom, i to su nadležne državne vlasti odobrile. Svojim dopisom od 11. srpnja 1933., dakle još za svoga života, javila je pok. grofica banskoj upravi kao nadležnoj zadužbinskoj vlasti svoju odluku, da zakladom, koju je ona osnovala, ima upravljavi općina grada Zagreba, ako ova odbije, onda Nadbiskupija zagrebačka, ili, ako i ova odbije, onda Matica Hrvatska. Budući da su općina grada Zagreba i Nadbiskupija zagrebačka otklonile upravu Zaklade, može prema odredbama pok. grofice pripasti uprava jedino Matici Hrvatskoj.

I doista, kr. banska uprava savske banovine svojim dopisom od 25. III. 1935. broj 17.499/1935. izvršujući volju pok. grofice, zamolila je upravni odbor Matice Hrvatske za hitno priopćenje, da li je Matica Hrvatska voljna primiti upravu pomenute Zaklade bana grofa Josipa Jelačića u Zagrebu. Ista kr. banska uprava požuruje priopćenje Matičine odluke dopisom od 10. IV. 1935. broj 21.455/1935., a u svojim dopisima Matici Hrvatskoj od 11. IV. 1935. broj 21.599/1935., te od 13. IV. 1935. broj 21.712/1935. i od 27. IV. 1935. broj 23.536/1935. kr. banska uprava čak daje ultimativne rokove od 8 dana, pa od daljnjih 8 dana, i konačno od daljnjih 10 dana, kroz koje se vrijeme Matica Hrvatska poziva na očitovanje, da li prima ili ne prima upravu Zaklade bana grofa Josipa Jellačića u Zagrebu, i dodaje, da ako do toga roka ne bi stigla Matičina odluka, da će se smatrati, da Matica Hrvatska ne prihvaća upravu.

Premda kr. banska uprava za davanje spomenutih ultimativnih rokova nije imala oslonca u zakonu, ipak to navodimo, da se vidi, kako je smatrala stvar v r l o h i t n o m, očekujući od Matice Hrvatske — negativan odgovor.

Medutim je Matica Hrvatska u sjednici od 3. V. 1935. donijela odluku, da prihvaća upravu Zaklade bana grofa Josipa Jellačića. Otada je p r e s t a l a h i t n j a kr. banske uprave. Umjesto da sada predade upravu Zaklade Matici Hrvatskoj, kr. banska uprava je dne 23. oktobra o. g. telefonski pozvala predsjedništvo Matice Hrvatske radi jednog u s m e n o g p r i o p ć e n j a.

Predsjedništvo Matice Hrvatske nije se odazvalo tome pozivu, smatrajući, da nema mjesta usmenom uredovanju u predmetu, u kojemu se dosad uredovalo pismeno, ali je ipak radi izvida poslalo svoga advokata. Njemu kao izaslaniku Matice Hrvatske priopćio je usmeno činovnik kr. banske uprave, da je Maticu Hrvatsku kr. banska uprava uopće po-

grešno pozivala, da preuzme upravu Zaklade bana grofa Josipa Jellačića, da se je to dogodilo »omaškom« jednoga činovnika kr. banske uprave, koji nije jurist i koji nije znao, da kr. banska uprava kao zadužbinska vlast nije još odobrila odnosnu odredbu pok. zakladateljice od 11. VII. 1933., po kojoj Matica Hrvatska dolazi u obzir da vodi upravu Zaklade bana grofa Josipa Jellačića. Na primjedbu izaslanika Matičina, zašto do danas nije izdano rješenje o prijedlogu zakladateljice od 11. VII. 1933., odgovorio mu je dotični činovnik kr. banske uprave, da je zakladateljica međutim umrla, pa je njezin prijedlog stavljen ad acta. Matičin izaslanik je na to primijetio, da je to baš tako, kao da netko napiše oporuku, pa kad umre, stavlja se njegova oporuka ad acta, jer je međutim umro!!

Predsjedništvo Matice Hrvatske ostalo je začuđeno ovakvim telefonskim uredovanjem kr. banske uprave i nije primilo na znanje usmeno saopćenje, smatrajući, da se mora o tome izdati p i s m e n a odluka, da može i kr. banska uprava kao državni ured i Matica Hrvatska kao juridička osoba imati prijepis u svom arhivu, i da se na osnovi toga akta mogu poduzimati pravni lijekovi.

Ukratko, činjenice stoje ovako: kr. banska uprava sa svojih sedam dopisa pozivlje Maticu Hrvatsku na očitovanje, da li prihvaća upravu Zaklade bana grofa Josipa Jellačića, i davanjem ultimativnih rokova požuruje više puta Matičinu odluku, a kad Matica Hrvatska priopći svoju odluku, da upravu Zaklade prihvaća, onda kr. banska uprava uskraćuje Matici Hrvatskoj predaju te uprave i priopćuje joj, da je pogrešno pozvana na preuzeće uprave.

Takvom postupku g. bana i kr. banske uprave nisu potrebni dugi komentari. Matica Hrvatska ne može uvažiti ispriku, da se tu radi tobože o pogreški jednoga činovnika, koji da nije jurist, jer u svim dopisima kr. banske uprave Matici Hrvatskoj stoji izrijekom, da se šalju »po naredenju Bana«, a potpisani su ili od načelnika prosvjetnoga odjeljenja, ili od načelnika upravnog odjeljenja, dakle barem ovaj potonji je jurist. Osim toga samo se po sebi razumije, da ovakva krupna pitanja ne rješava nikada jedan činovnik na svoju ruku, a kad bi se to i dogodilo, ne bi to umanjivalo obvezu kr. banske uprave. Napokon, zakon o upravnom postupku ne poznaje nigdje »omaške« kao pravno relevantne činjenice u uredovanju kr. banskih uprava.

Matica Hrvatska ne može i ne će dopustiti, da se prema njoj i prema osnivaču zaklade izvrši bilo kakva protuzakonitost, pa je odlučila poduzeti sve korake, da sebe i Zakladu bana grofa Josipa Jellačića, upravu koje joj je zakladateljica namijenila, zaštiti od bilo čijega bezakonja i da svakoga pozove na zakonitu odgovornost za štete, koje će imovina Zaklade pretrpjeti i koje je već pretrpjela uslijed propusta izvjesnih organa državne vlasti, da vrše svoju dužnost, kako im zakon propisuje.

Napomenuti nam je, da su kroz to vrijeme, kako kr. banska uprava drži nepovlašteno u svojim rukama upravu Zaklade, provalnici opljačkali grobove obitelji Jelačića u Novim Dvorima, što se jamačno ne bi moglo dogoditi, da je uprava bila povjerena onome, koji je na to pozvan i koji bi se brinuo za održavanje reda na imanju Zaklade. Za tu štetu odgovorna je kr. banska uprava. Osim toga kr. banska uprava piše i sama u svom dopisu Matici Hrvatskoj od 27. IV. 1933. br. 23.536, da »p i t a n j e o u p r a v i t r e b a d a s e š t o p r i j e r i j e š i, j e r s v a k o o d l a g a n j e u t o m p o g l e d u m o ž e d a p r o u z r o k u j e v e l i k i h š t e t a z a i m o v i n u Z a k l a d e«. Pa ipak uza sve to kr. banska uprava zavlači već osam mjeseci predaju uprave jedinom zakonitom pozvaniku. Mjesto da upravu odmah predade Matici Hrvatskoj kr. banska uprava je, kako saznajemo iz novina, preuzela »privremenu upravu« i »imenovala posebnu komisiju od tri člana, koja će u ime banovine upravljati zakladom«.

Tako je kr. banska uprava, kršeći propise zakona o zadužbinama, uzela upravljati na čisto birokratskoj podlozi Zakladnim imanjem, koje poradi toga ne samo da se ne će moći podići i postati aktivno, nego će iz dana u dan propadati i zalaziti u sve veći dug. Kr. banska uprava kao da ne mari za to i kao da zaboravlja, da ona po zakonu o zadužbinama odgovara za štete, koje odatle nastaju.

Protiv takvoga postupka g. bana odnosno kr. banske uprave savske banovine ulažemo ovime protest i pritužbu, te Vas, gospodine ministre, molimo, da izvolite uputiti kr. bansku upravu savske banovine na pravilno postupanje u ovom pitanju. Napose i u prvom redu molimo, da izvolite odrediti, da kr. banska uprava savske banovine kao nadležna zadužbinska vlast donese već jednom meritorno rješenje o podnesku grofice Jelačić od 11. VII. 1933.

Mi tražimo, i mislimo da imamo pravo tražiti, da nam se izda uopće bilo kakvo rješenje. Od toga će zavisiti daljnji naši koraci.

U prijepisu prilaže se dopisivanje s kr. banskom upravom o predmetu.

Molimo Vas, gospodine ministre, da izvolite primiti izraz našega

odličnog poštovanja

(Pečat Matice Hrvatske)

F. Lukas
predsjednik

Dr. B. Jurišić
tajnik u z.

Gjalski na odru

HRVATSKA REVIJA
GODINA IX — BROJ 2 — MCMXXXVI

GJALSKOMU ZBOGOM

Govor predsjednika Matice Hrvatske nad odrom dne 8. veljače 1935. u Zaboku

Još jedan veliki život — u nizu čestih gubitaka — utrnuo se među nama, i to život, koji je od sebe dao mnogo svijetla, te osvijetlio stare već utrte staze i ukazao nove smjernice u našem daljem kulturnom stvaranju. No koliko je taj gubitak za nas težak, neslomljiva nam je utjeha, da je veliki pokojnik izvršio punu dužnost spram sebe i svoga naroda. Spram sebe, jer je dao, kako je dužnost svakoga pojedinca, prema svojim umnim i duševnim silama adekvatne plodove. A spram svoga naroda, jer — kako je svaki samo jedan atom narodnog bivstvovanja i moralno obvezan pridonijeti svoj udio narodnoj kolektivnosti, i Gjalski je to učinio u najvećoj mjeri. Gjalski je bio izgrađena ličnost i puni narodni čovjek.

Ovdje se danas sakupismo, da se od njegovih smrtnih ostataka oprostimo i da mu na pragu vječnosti kažemo naš posljednji zbogom. Mene je zapala časna dužnost, da to učinim u ime Matice Hrvatske, institucije, kojoj je ugled veliki pokojnik svojim djelima visoko digao i kroz koju je često narodu progovarao. Ništa manje nego 15 djela dao je pokojnik posredstvom Matice svome narodu, te uz Šenou nije ni jedan drugi hrvatski pisac preko Matice toliko progovarao koliko Gjalski.

Ali pored toga priznanja, koje se mora dati svakome umnom radniku, postoje još drugi važni razlozi, koji izazivlju u nama jači osjećaj spram pokojnika i njegova stvaranja, a to su, da mi u njemu gledamo ostvaritelja onih tajnih dispozicija, po kojima svaki narod svojim djelima uzima posebno mjesto u obitelji čovječanstva. Djela i stvaranja Gjalskoga organski su vezana s udesom njegova naroda, pa nije bilo ni boli, ni veselja, ni nade ni razočaranja, a da im on nije dao u svojim djelima vidljiva izraza. Zapravo su djela Gjalskoga samo veliki dokumenat naših patnja i nada u prošlom i na početku ovoga vijeka, pa nema u njima ništa apstraktnog i općečovječanskog, a da nije to čovječje prije prošlo kroz prizmu hrvatske duše.

Analizirajući rad i djela Gjalskoga, njegove težnje i želje, jasno se vidi, da se u njima ogledaju ilirske težnje, gotovo bih rekao, da im je on bio posthumni ostvaritelj, ali samo u hrvatskom ruhu. Svi oni principi, kojima je proniknuta ilirska ideja, jasno se u njegovim djelima očituju, posebice idealizam, premda u njegovim djelima dolazi pod formom realizma, ali realizma svoje vrste. Zatim se u njima vidi težnja za slobodom, te etički principi, koji su svojstveni hrvatskom narodu i bez kojih zapravo i nema prave kulture.

Rođen u Hrvatskom Zagorju, u kraju, gdje se iza teških lomljava i narodne tragedije spasio ostatak ostataka hrvatske države, usisao je Gjalski već s rođenjem

i sve hrvatske težnje, koje su se odatle, iz toga maloga kraja, širile, da se hrvatski narod ponovno ujedini i u cjelinu poveže. To je bilo pravo značenje ilirskoga pokreta, premda se je pod tuđim nenarodnim imenom formirao. To je naročito značenje Hrvatskoga Zagorja, toga malog kraja Hrvatske, da su tu na neki način bile kondenzirane i da su stajale u latentnom stanju sve narodne težnje i ideali. Zato ne dolaze narodni pokreti iz jačih kulturnih središta, ni iz Dubrovnika, a niti iz drugih dalmatinskih gradova, već baš odatle, da se vidi, kolika je dinamička snaga narodna bila tu sakupljena i koliki su ideali čekali tu na ostvaranje.

Koliko je Gjalski srastao s tom grudom naše domovine, svjedoče njegova najljepša djela: »Pod starim krovovima« i »Na rođenoj grudi«. Taj mali prostor, pun tradicija, bio mu je ne samo poticatelj u stvaranju, već je postao i njegovim udesom, te se je s pravom Gjalskomu mogao dati naslov Homera Hrvatskoga Zagorja.

Ilirstvo je izvršilo svoj zadatak u dva pravca: probudilo je narod na novi nacionalni život i pokušalo je udariti osnovice široj integraciji na Jugu. Ali dok je prvi zadatak ostao i dalje na snazi i snažnije se razvijao u hrvatsku nacionalnu svijest, drugi je zatajio i propao, i od njega je ostao dokumenat etičkoga shvaćanja Hrvata i njihove nesebičnosti.

Druge jače sile, što su iz prvoga zadatka klijale, provijavaju narodnim životom, posebice šezdesetih godina prošloga vijeka, kada je hrvatski narod tražio integraciju hrvatskih zemalja pod svojim pravim narodnim imenom. Borbu za nezavisnost i državno pravo razbuktio je narodni vođa dr. Ante Starčević, te je svojim snažnim duhom i neslomljivom voljom učio, da je samo narod, koji je gospodar u svome domu, pun narod. Istom danas možemo shvatiti, što bi bilo od nas i od hrvatskoga naroda, i ne bi li se kao nacija izgubio, te ne bi li svijest o narodnom biću bila trenutno utrnuta, da nije bilo toga velikog čovjeka, koji je naukom i snagom svoje ličnosti ubacio neizmjernu dinamičnu snagu u dušu hrvatskoga naroda, posebice među idealnu mladež. Gjalski je bio oduševljen Starčevićevom naukom i on sam piše u svojoj autobiografiji, da ga ništa toliko nije oduševilo kao Starčevićev govor iz g. 1861., te da ga je uvijek nosio sa sobom. Posebice, nastavlja on, da su ga zanašala djela Kvaternikova o »Pravima Hrvatske«, kao i govori Mihovila Pavlinovića, koji je slavio hrvatsku prošlost.

Kada su Madžari u svome slijepom imperijalizmu počeli jače prijetiti našoj slobodi i sistematski preko Julijanskih škola širiti madžarski jezik, nastaje u narodu živi otpor, a u Gjalskomu izazivlje značajno djelo »Za materinsku riječ«. Gjalski je dobro osjetio, da propašću jezika, što je već i Stoos u svojoj klasičnoj pjesmi istakao, propada i narod. Zato je prva narodna dužnost, da se spasi narodni jezik. No i ako je jezik duša naroda, nije jedina njegova značajka, već uz jezik dolaze i mnoge druge psihične sile, koje biće naroda obilježavaju.

Kako se iz analize njegovih djela vidi, a sva su gotovo u istom pravcu napisana, Gjalski je sve faze našega duševnog i političkog razvoja pratio, proživljavao i iz toga proživljavanja davao hrvatska djela po zamisli i izvedbi. To je najbolji dokaz, da su pravi pjesnici i pisci bili uvijek s narodom jedno, te su na neki način bili vidljivi eksponenti i pokazivači novih narodnih putova. Nijesu lični doživljaji

u pjesniku sve, više od doživljaja vrijedi sadržaj, a taj kod narodnoga pisca mora da je izgrađen na dispozicijama, željama i bolima narodnim.

Godina 1868. s nagodbom, kao i sve slabija mogućnost ostvarenja samoodređenja narodnoga u onakvim državnim prilikama, skreće sve više hrvatski razvoj u druge pravce, naime, da kad nije Monarhija htjela da riješi hrvatsko pitanje u okviru države, da se ono pokuša riješiti i izvan granica državnih. To je bila posljednja faza hrvatske narodne politike, i u tom okviru radi i Gjalski, i kao kulturni radnik i kao političar. Ta je svrha postignuta, no u kakvom duhu, svjedoči posljednje djelo Gjalskoga: »Pronevjereni ideali«, najbolji dokumenat za upoznavanje njegova mišljenja i prilika ovih posljednjih decenija. Ogorčen i razočaran povlači se iz javnoga života i provodi posljednje dane u svojoj staroj kuriji, ali čvrsto uvjeren u konačnu pobjedu pravde i svojih ideala.

F. LUKAS

Žalosno je naše političko stanje — žalosno sa svake strane, s koje ga pogledali. A najviše uvjeta tome jadnomu stanju, svakako je u nama samima. Eto — već i sami Magjari čude se našim ljudima u zajedničkom parlamentu, što se baš ništa ne usaju raditi za svoju domovinu i za svoj narod pa — vješti politici kakovi jesu — sve griehe današnje magjarske politike suprot Hrvatskoj svaljuju na te bogčece hrvatske delegirce u parlamentu i na njihovu — nekuražu. I napokon nemaju sasvim krivo. — No budimo pravedni — čovjek može da razumije tu nekuražu. Odakle uzeti kuražu i dizati svoj glas za ovu ili onu pravednu hrvatsku stvar ili dapače prosvjedovati proti ovoj ili onoj odredbi magjarske vlade, kad imaš i sviest i ćutiš u svim žilicama, da si u svom svojstvu zastupnika ovdje samo milošću bana, koji mora da je sporazuman s magjarskim ministarstvom. Pa po tom predobro znaš, budeš li se i samo malo učinio neugodnim i nepriličnim — onda — eh — onda ode i mandat hrvatski i peštanski. Odakle tu kuraže? A ipak — dan danas u tim zlim vremenima dobro i te kako dobro dodje takav mandatić — osobito taj peštanski mandat — ! Odakle kuraže! Neka samo jedanput koji od njih skoči na njezinu stolicu — vidjet će što ga čeka.

(Iz članka »Aforizmi k našoj politici«)

LJUBA BABIĆ-GJALSKI

G R E D I C E

U arkivu hrvatske kraljevine znam za staru jednu listinu — stari — stari papir. Na tom papiru podpisan je Joannes Gwbassoczy (Gubašoci) a datovana je stara artija sa: Datum in curia mea nobilitaris Gredycze 6 die augusti 1587.

Parnički je to spis, što ga je izdao »Janoš Gubašoci, sodec varašdinske gracke medje« sa prisežnikom iste varašdinske gracke medje Mihalom Mahalinskim. Po istom svom listu svjedoče, da ih je dozvao knez Mihal Pernar, i »poleg njih« još »dobre i plemenite ljudi, po imene: kneza Ivana Švelića, i kneza Ivana i Petra Bakšaja i Matiju Kosova, Gašpara Kurtića, i kneza Jurja Vokmerovića, i Mikulu Bujanića i Jurja Gobašocija, Stipana Katića.« —

I listina stara priča ovako: — I sta pred nas knez Mihal Pernar i poče govoriti: Moj gospon sodec i prisežnik i ostala gospoda! Ja pred vaše milosti ve tako tožbo dajem, kako ovi moj kmet, po imene Peter Horvat, da je hotel mene takovu neveru včiniti, da je hotel z moje zemle vskočiti. Zato moj gospon sodec i prisežnik i ostala gospoda, te takov kmet, ki svomu gospodnu neveru misli včiniti, zato te takov kmet, kaj je vreden, ter od vaše milosti pravde čakam. Zato mi pravdenim zakonom prigledasmo i nam se to pradeno vidi: ki svomu gospodnu takovo neveru včini, ili misli včiniti, da svomu gospodnu glavom i marhom zaosta. Zato mi gore imenovani pravdeno prigledavši, dasmo vet list pod gospodna soca pečat, da ako bi ta kmet prošal, z vetem listom, da je slobodan za njim pojti i k rokam ga vzeti kako svoga krivca, ki svom gospodnu neveru včini, i da ga nemore nigdar svestiti. Zato dasmo vet list za većega veruvanja vali pod g. soca pečat i roke pisma.

To je najstarija vijest, što sam je našao o rodjenoj grudi. Stavljam je gotovo svu u ove redke, jer mi je draga i mila po sebi sama kao davni glas iz kuteva rodjenoga doma, ali je stavljam i stoga, jer se u njoj može da čita mnogo toga iz našeg narodnog života u onim danima. —

Obiteljima, što se u njoj spominju, nema više ni traga. Za cielo ih je uništila i pokosila stoljetna borba s Turčinom i utamaniše ih bezbrojni ratovi sa svim mogućim protivnicima cesarskog Beča i habsburške dinastije. Nema sumnje, da su ti Švelići, Vukmirovići, Bujanići, Katići, Kosovi, Pernari i drugi diljem šestnajstog, sedamnajstog, osamnajstog vijeka neprestance morali da danomice čuvaju granicu izmučene hrvatske domovine, koja se je tužno sama nazivala »reliquiae reliquiarum«, — a osim toga još ih je cesar-kralj zvao i proti Francuzima, protestantskim Niemcima i Prusima, proti Švedima i proti magjarskim kurucima. — — Jedina obitelj Bakšaj sačuvala se je do naših dana. Malo imanjce Prikraje kod Bedekovčine još

je u sedamdesetim godinama devetnajstog vijeka bilo u rukama Škendera Bakšaja, sudbenog viječnika u Zagrebu, koji je imanjce davao u zakup. — Inače se prezimenima, spomenutim u listini, nalazi traga samo u nazivljima zemalja. Kao što se je jedna gredička vlastelinska šuma nazivala »Gubašocijevi jarki«, tako se je opet druga vlastelinska šuma zvala »Kosovčak«, za cielo nekad posjed plemenitaša Kosova. A Gredicama susjedna jedna velika njiva, koja je prije spadala vlastelinskom imanju Pavlovcu Bužanovom a danas je u seljačkim rukama, — naziva se »Pernarovo« te nema dvojbe, da je ta njiva bila nekoč posjed »kneza Mihala Pernara«. — Taj izraz »knez« ne znači ono, što se u latinskim narodima označivalo sa »princeps« — »principe« — »prince« ili u Nijemaca sa »Fürst«. U nas je taj izraz u vascijelom narodu označivao samo čovjeka uglednijega, pak n. pr. još danas u slavonskom selu seoski starješina nosi naslov »knez«. U nazočnoj listini — čini mi se —, da označuje plemenitaša, ali seljačkoga plemenitaša, kojemu varmegjijski sudac ne daje naslov gospodina — — — — —

Kao što obiteljima, spomenutim u listini, nema ni traga više, tako nema ni traga više njihovim plemićkim posjedima. Jedine su Gredice do danas ostale. —

Iz listine saznajemo, da su Gredice nekoč spadale obitelji Gubašoci, koja po »praksi« ugarske kraljevske kancelarije nosi magjarsko prezime, ali koje je tek pomagjarena forma hrvatskog prezimena te je za cijelo prvobitno glasilo Gubašević ili Gubaševec. To dokazuje i trag tome prezimenu, što se još danas nalazi na domaji mojoj. Taj trag nije tek ostao kod jedne gredičke šume. Porezna i urbarna občina, u kojoj leži vlastelinsko imanje Gredice, zove se Gubaševo. I najveći dio seljačkih selišta, to jest pojedinih seljačkih posjeda (— sesija —) u toj urbarskoj občini podpadaše do god. 1848 pod gospoštiju gredičku ili kako se u ono doba govorilo i pisalo »sub dominio bonorum Gredice —« pa podavaše gredičkoj gospodi tlaku. Osim urbarske, odnosno porezne občine nosi ime Gubaševo takodjer glavno, središnje selo u občini; a i negdašnje selu susjedno plemićko imanjce (— bonellum —) zvalo se je Gubaševo. Isto je dobarce do četrdesetih godina devetnajstog vijeka posjedovala nakon raznih inih posjednika mala plemenitaška obitelj Martinković, a poslije izumrća iste obitelji došlo je u posjed moga oca Tite Babića i grofa Žige Vojkfy-ja, s kojim potonjim se je moj otac uredio te preuzeo sav posjed imanjca i priklopio ga imanju gredičkom, a koji odnošaj smo ja i moja braća konačno pravno uredili s knezom Fuggerom, zastupnikom grofova Vojkfy-ja. —

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

— — Medju starim spisima gredičkim nisam mogao ništa naći o prelazu imanja iz Gubašocijevih ruku u ruke Komaromijske a niti neznam, kako se je prvi Komáromy imenom nazivao. Istom god. 1770 nalazim Sigismunda Komáromy-ja, ali taj je za cielo bio već sasvim pohrvaćen. Žena mu je bila domaća kći iz plemićke obitelji Čegel. Po same Gredice znamenit je po tome, što je god. 1770 i 1771 sagradio danas postojeći vlastelinski dvor. Još se medju spisima nalaze ostatci graditeljskih osnova, kojih je nekakav varaždinski njemački graditelj sačinio i predložio. Iz tih osnova proizlazi takodjer, da je predjašnji stari dvor bio na drugom mjestu i to po svoj prilici na ulazu današnjega gornjega dvorišta. Iz osnova se takodjer razabire, da je

gradilište za dvor, koji se je kanio graditi, bilo priredjivano planiranjem te se je obronak brijega posebice uredjivao i odnašanjem i donašanjem zemlje tako, da se je na južnoj strani dvora udesila ravan (plateau) za mali park. Sâm dvor gradio se je tako, da mu je pročelje gledalo na sjeverozapad, pošto je u ono doba javna cesta tekla još po uzvisinama brjegova. Istom moj otac, pregradjajući dvor u pedesetim godinama prošloga vijeka, dao je urediti novo pročelje na protivnoj jugoistočnoj strani, kuda je i javna cesta bila premještena.

Da je Sigismundo Komáromy sagradio velik gospodski dvor, koji za cijelo nije ni u čem sličio negdašnjoj »plemenitoj kuriji« Janoša Gubašocija, posljedak je nastale nove struje, koja se je sredinom osamnajstog vijeka razmahala po gornjoj Hrvatskoj a sastojala se u žudnji i želji, da se grade novi veliki dvorovi po uzoru zapadnjačkog svijeta. Grof Adam Oršić u svojim poznatim memoarima ističe gotovo prikorno, kako je sve čisto pomahnitalo, da podiže i gradi na svojim imanjima velike, raskošne dvorove. Baš njegova je obitelj u tom pogledu mnogo uradila ili pogriješila, podižući velike, gospodske dvorove u Bistri, Stubici, Popovcu i tako dalje, — dvorove, koji po svom izgledu i po svojoj boljarskoj udesbi nisu nimalo odgovarali veličini dotičnih imanja. Svakako je ta žudnja za velikim ladanjskim dvorovima val sa zapada, gdje je Francuska odavna još pod svojim »roy-soleil« dala u tom smjeru zamah, koji se je preko Njemačke i Beča dovaljao i do Hrvatske.

Kano svi dakle, zapao je i Sigismund Komáromy u istu pogrešku. On je podigao u Gredicama dvor velik i prostran a dostojan i dovoljan za boljara, kojega bi dobro na hiljade jutara obsezalo. Uz dvor podigao je isto tako prostrane ekonomske zgrade. Nije dapače zaboravio ni na vrtljarsku kuću, koja je i po svom izgledu i po svojim dimenzijama za cijelo bijaše uglednija od predjašnje »plemenite kurije«. Da je podigao takav gospodski dom i slijedio u tom susjednu aristokraciju, može se jedino tim protumačiti, što je svojim osobnim položajem izašao iz kruga malih varmegjijskih plemića i seoskih plemenitaša svoje okolice. Dobio je naslov kr. savjetnika, što je u ono vrijeme bila velika čast, bio je takodjer nuncij kraljevine Hrvatske na ugarskom saboru, što je poslije postigao i sin njegov Petar pa su tako vlastela gredička počam od njega bili redom — do danas članovi zajedničkog ug. hrv. sabora osim djeda moga Matije Babića, za čijeg života nije bio sazivan ni ugarski ni hrvatski sabor. Moj otac već je kao sasvim mlad čovjek zastupao groficu Serma-

ges u velikaškoj kući a poslije je kao hrvatski delegat bio članom dolnje kuće ug. hrv. sabora. Više godina kasnije stupio sam i ja u istom svojstvu u isti sabor. —

Sin Sigismunda Komáromy-ja zvao se je Petar Komáromy. I on je bio — kako rekoh — nuncij hrv. kraljevine na zajedničkom saboru a poslije je postao savjetnikom kod ugarskog namjestničkog vijeća odnosno kod dvorske kancelarije ugarske u Požunu, dogodno u Beču. Taj je Petar bio u srodstvenom odnošaju po ženidbi s barunom Danijelom Rauchom. No kako je barun Danijel Rauch bio vanredan gospodar, koji je priženjeni ogromni imetak podžupana zagrebačkog bogataša Zajića znao lijepo i znatno još povećati, tako je šogor njegov Petar Komáromy bio loš gospodar i umjesto povećanja naslijedjenog imutka, on je silno povećao dugove, koji su za cijelo znatni već bili uslijed gradnje dvora po ocu. — Po svom zvanju nije redovito živio u Gredicama. Kao javni zvaničnik boravio je najviše vremena u Beču, Požunu i Budimu. U Gredicama držao je »provizora« ili »hofrihtera«, koji mu je vodio gospodarstvo. No zato ipak bijaše gredički dvor držan i udešen sasvim isto i posvema onako, kao da domaća gospoda redovito živu i stoluju na imanju. Svjedoči mi to inventar »mobilija«, što ga je sastavio »hofrihter Husinec«, iz kojega se inventara vidi, da je tu bilo mnogo soba, uredjenih i napunjenih elegantnim engleskim i francezkim pokućtvom. Značajno je po gospodina consiliariusa Petra, da je inventar »živi« mnogo prazniji i slabiji — ! — Iz svega dakle jasno je i nije neponjatno, da su dugovi njegove magnificencije Petra Komáromy-ja rasli kao gljive u šumi nakon kiše pa su naskoro stigli znatnu visinu do 100.000 for. u srebru pa je šogor njegov barun Daniel Rauch, odnosno njegov odvjetnik Lentulaj, imao sto briga i neprilika, da te dugove uredjuje i namiruje ili bolje rečeno — kako tako smiruje. —

U tim teškim prigodama napokon je morao Petar Komáromy promijeniti način svoga gospodarenja. Predao je god. 1809 imanje Gredice mome djedu Matiji Babiću, fiškalu u Zagrebu, najprije u formi zakupa, ali tako, da je za više godina unapred morao djed moj položiti zakupninu, koja je godišnje iznašala preko dvije hiljade forinata u srebru pa je tako odmah morao uložiti dosta znatnu glavnicu, jer početkom devetnajstoga vijeka hiljadu forinata u srebru bijaše već velika svota, koja nije ni u kakvom istom razmjeru sa hiljadu forinti avr. vrednosti kasnije dobe.

Kako su se našli Matija Babić i Petar Komáromy nije teško pogoditi. Matija Babić, u svojoj prvoj mladosti glavno odgajan u sjevernoj Ugarskoj, u Beču i u Pešti a skroz napredan i zapadnjački odgojen čovjek, kad se je po svršenim naukama povratio u Hrvatsku, često je putovao iz Zagreba u Beč, Požun i Budim. I njegovi advokatski poslovi često su ga onamo vodili. Samo se je po sebi dakle dalo, da se je s Komáromyjem sastajao. Osim toga je djed Matija Babić bio s nekojim plemenitaškim obiteljima u varašdinskoj i zagrebačkoj županiji u srodstvu, s kojima je i Komáromy bio u srodstvu — imenito s obitelju Čegel, s kojom je bio Babić u rodu kuzenstva po materi ili staroj majci a Komáromy bio sin jedne Čeglice. To je sve uplivalo, da je došlo do toga ugovora za Gredice a nekoliko godina kasnije prodao je Komáromy sasvim djedu imanje. No glavni Komáromyjev vjerovnik i šogor barun Rauch imao je u ruci neku vrst založnice na Gredice pa je nastala mnogogodišnja parnica izmedju Babića i Raucha, koja se je vršila tek, kada je već moj otac

Titus Babić preuzeo u svoje ruke Gredice a Daniel Rauch davno već ležao u grobu i zamienio ga sin Levin. Riešila se parnica tako, da je Rauch svojim zahtjevom na Gredicu bio odbijen i momu otcu vlastništvo priznato. No i drugim putem nastojalo se, da Gredice ne pripadnu Babiću. Po tadašnjim zakonima mogao je plemićko dobro samo plemić posjedovati i steći. A za efektuiranje plemstva nije dovoljna bila kraljevska diploma, kojom se podieljivalo plemstvo već se je moralo to plemstvo po županiji unieti u plemićku knjigu. Da dakle Gredice ne pripadnu djedu — nije ga županija varašdinska uniela u knjigu plemića. No to je ostalo bez posliedica — jer je davno prije već županija torontalska Babiće zabilježila u plemićku knjigu.

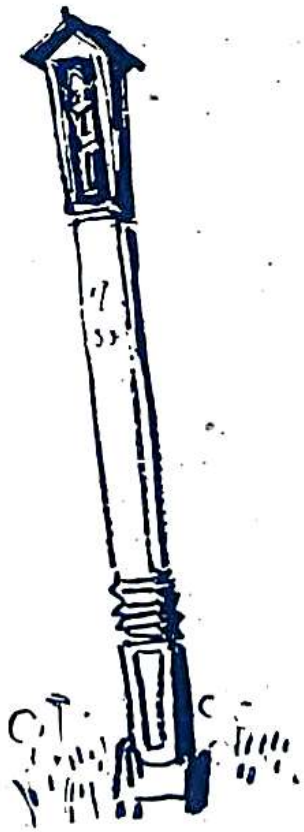

Sâm se moj djed po sklopljenom ugovoru odmah držao vlastnikom i podpisivao se na odnosnim spisima kao »dominus terrestris bonorum Gredice« a na gornjim listovima, što ih je nekojim gornjacima izdao, označuje se kao »zemelski gospodin«. Prije toga ugovora podpisivao se je kao »arrendator« ili »possessor«.

Po njegovoj smrti god. 1824 dali su tutori očevi i njegove sestre kasnije udate Špišić Japranske, imanje Gredice u zakup. Zakupnikom je bio neki grof Schmidegg, koji bijaše u rodbinskoj vezi s nekojim hrvatskim obiteljima, imeto — koliko se sjećam — sa Čačkovićima Vrhovinskim i sa zagorskom granom grofova Erdödy. Držao je zakup do godine 1832, kada je otac nakon svršenih pravoslovnih nauka, sâm preuzeo upravu dobra.

— — I ja često i često puta prekapam medju starim gredičkim papirima. Zadah dugo i davno odmaklih dana, starina otvrdnjele i požutjele artije, sjene prošloga, sasvim inoga vremena, a opet i ono vječno, stalno, uvijek isto i opet isto, što ga svagdašnjost u životu čovjeka čuva, sve to milji i plazi oko duše moje pak plete i plete nekakve niti, bûdi svakojake misli i osjećaje, dočarava pred duševno oko nekakve slike, neobične vidike i tajinstvene poglede, gotovo dovlači sanje drage, nježne, bolnosladke sanje, u kojima ovi davno minuli dani kao da opet oživljuju ili barem, povlače i njišu se kano jesenske magle nad obroncima potočnoga brijega — —.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

U doba, kad je djed preuzeo imanje, imala je gredička gospoštija 25 kmetskih kuća ili obitelji, koje su bile uredjene kao zadruge. Većina ovih seljačkih zadruga bila je u občini Gubaševo i to u selima Gubaševo, Martinišće, Prosenik ili Jurjevsko selo. No bilo ih je i u občini Zabok, u selima Trebeš, Zabok i Grabrovec. K ovim kmetovima prikupljeno je kasnije sa imanjcem (bonellum) Šmirovo kmetskih obitelji, što su k istome imanjiću spadali a bile su glavno iz občine Jezero. Isto je tako poslije još otac moj s imanjem Gubaševo prikupio kmetove, što su spadali pod ono dobro. Kad je god. 1848 prestala tlaka i došao odkup kmetova, imala je gospoštija

gredička mnogo više kmetskih obitelji nego li u doba Komáromy-jevo, kada je djed imanje preuzeo.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Kako je kmetski život tekao pod Komáromy-jem, sasvim je medju pukom zaboravljeno bilo. Iz spisa se znade, da je držao Komáromy »hofrihtera«, a takovi ljudi znali su biti stroži i teži od same gospode. U vrijeme preuzeća imanja po mom djedu, bio je »hofrihter« ili »provizor« neki Husinec, plemenitaš i posjednik nekakvog malog imanjca. Uz »hofrihtera« imao je još Komáromy kućnu gazdaricu, koja je vodila nutarnje gospodarstvo. Još se nalaze medju spisima njezine bilješke o kudelji i povesmu, što ga je davala medju seljakinje, da ga ispredu. Svakako je Komáromy vodio kuću više na boljarsku, jer mu je žena bila rodom barunica Rauch, sestra Danijela Raucha. I makar je po svom zvanju glavno izbivao iz Gredica, ipak je dom bio sasvim uredjen i snabdjeven kao da stalno stanuje ovdje. Iz inventara pokućstva vidi se, da je tu bilo mnogo soba, napunjenih finim pokućstvom a činjenica, da je malone u svakoj sobi postelja i u svakoj sobi razni igrači stolovi — bilo za šah, za karte, za »damenšpil«, itd., — govorila bi za to, da je kuća Komáromyjeva bila gostoljubna te su valjda često se sastajali gostovi. —

I pod mojim djedom Matijom Babićem Gredice su zadržale svoje dojakošnje držanje, dapače za cijelo još su češće postale stjecište onodobnoga gospodskoga društva, jer mà da je djed imao i u Zagrebu stalan stan, dapače naskoro je gradio i kuću vlastitu u Zagrebu, ipak je glavno i najviše prebivao u Gredicama, jer se je intenzivno uzeo baviti poljoprivrednim gospodarstvom pa je u tom pogledu već u prvim godinama u velike nadmašio razmjere gospodarenja, koji su za vrijeme Komáromyjevo bili u Gredicama. Još se je dugo i dugo poslije njegove smrti medju seljaštvom čuvao glas o njegovom vanrednom gospodarstvu i velikoj strogosti ali i pravednosti u odnošaju sa kmetovima. Baš u početku njegovog gospodarenja u Gredicama banule su one strašne godine glada, što je nastao poslije napoleonskih ratova, — pa su seljaci daleko kasnije još pričali o umnim odredbama i naredjenjima svog zemaljskog gospodina, s kojima ih je od najveće bijede sačuvao. —

Stare artije pričaju mi u svojim kompusima o davanju tlake, o broju dužnih težaka i inih podavanja u naravi, da bûde u duši gorke pomisli i teške osjećaje, koji bivaju tim teži — tim gorči, što se onda u dušu riva spoznaja, da je tome seljaku mučeniku malo pomoglo oslobodjenje od gospodske tlake te mu je gotovo teže i mučnije postalo poslije tog oslobodjenja, jer u mjesto gospodskoga špana i lugara stao ga mučiti i natezati občinski bilježnik s državnim ovrhovoditeljem pa mu je jedina utjeha mogla biti, da sada uz njega još i njegov bivši gospodin trpi. No slaba utjeha u velikom jadu!

No ja rivam od sebe te stare artije. Ne gubim se ni za uspomenama, što su mi i otac i majka pričali iz dobe prije »48«, — ja želim, da govorim o Gredicama, kako sam ih ja u dušu primao i kako su mi uvijek i uvijek pružale i davale stotinu i stotinu radosti pa je naravski, da su me pričvrstile uza se i splele čvrste niti, koje su uz rodjenu grudu svezale i svaki osjećaj i svaku misao — i svaku želju —.

Pod dosta visokim brijegom, prozvanim u starim artijama »Pogledam« a zasadjenim u visini od vajkada vinovom lozom, a niže obradjen u njive, stere se dosta obsežna visoravan, koju svu obuhvaća »intravilan« dvora gredičkoga. Iz brijega se najprvo spušta voćnjak, uz koji se prislanja ogroman ravan vrt uz rub pun sa starim dugovječnim hrastovima, jasenima, ivama, brestima, lipama i sa uzidanim u zemlju »zdencom«, iz kojega se sada dalje širi mali ribnjak, do kojeg se drži dosta duga aleja drenovine, po uzoru još iz osamnajstog vijeka prirezana na vrhu i po stranama. U sredini aleje stoji mali grabik sa starodavnim grabovima, koji bacaju i u podne duboke sjene na klupu, što je smještena ondje. — Na kraju aleje stoji vrtljarska kuća. Bila je to prije još dvije tri godine dosta velika ugrada, svakako veća i udobnija nego li je mogla biti negdašnja kurija Janoša Gubašocija, jer bijaše veća od mnogih plemenitaških kurija, što se do naših dana uzdržale. U toj je kući doljnji dio bio uredjen u jednom kraju kao »glashaus« — zimsko spremište za cvijeće i egzotično drvlje, — a u drugom kraju širio se duboki tamni prostor, neka vrst pojate, opet za spremanje zimskog povrća, gdje se je u piesak sadilo.

LJUBA BABIĆ-GJALSKI

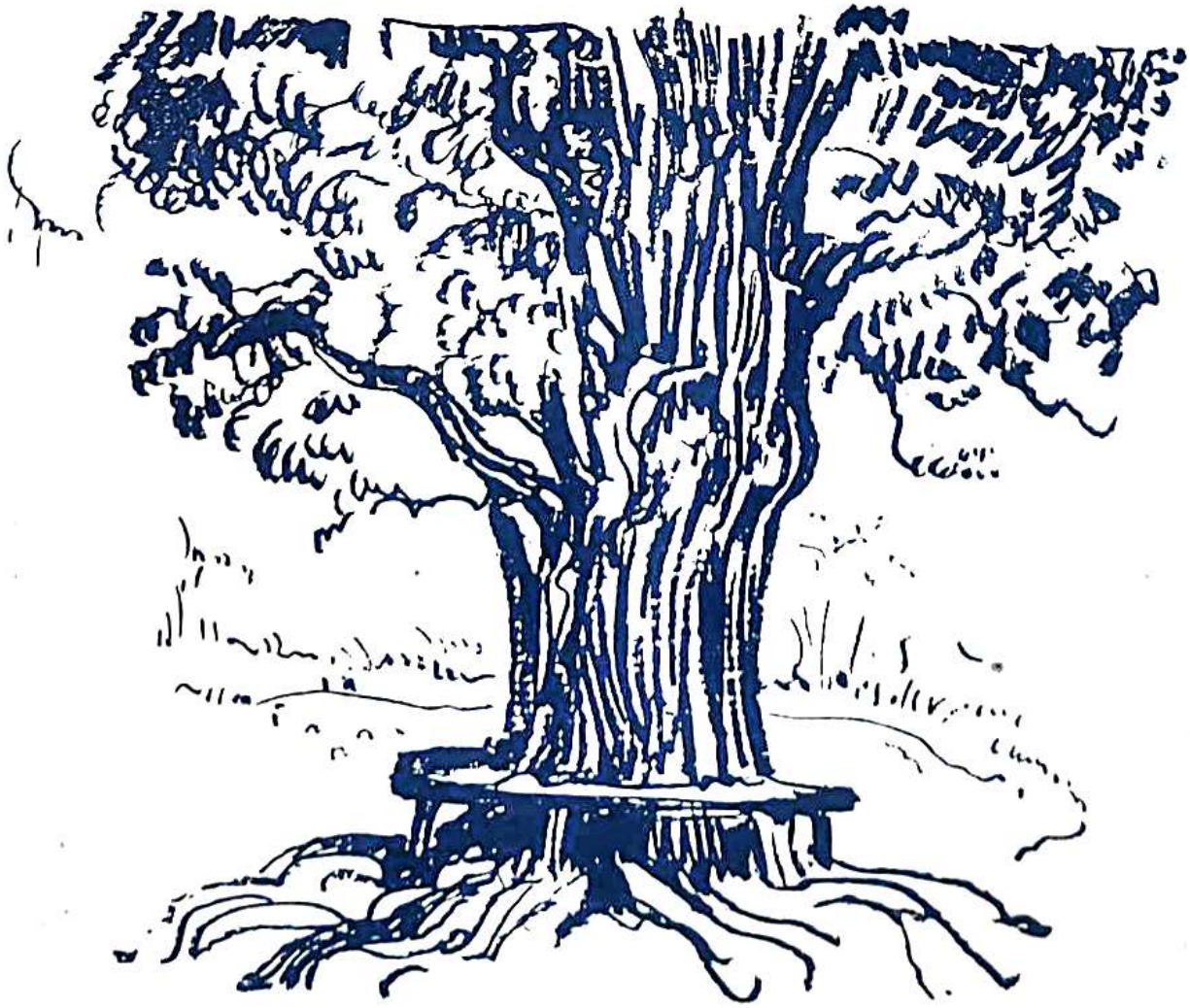

TRAGOM SJENA

(Nekoliko napomena uz crteže)

Crteži s motivima iz Gredica, priloženi ovom broju H. R., crtani su većinom prije god. 1908., danas su tek pripravljeni za štampu. To je potrebno naglasiti, jer većina tih motiva više ne postoji. Vrijeme je kroz posljednju četvrt vijeka promijenilo Gredice i gredičku okolinu, promijenilo nacrtane motive, a poneke i potpuno izbrisalo; možda je koji taj motiv zaostao još samo u sjećanju koga toga, a možda su im i jedini znamen još moje mladenačke crtarije.

Vrijeme je prolazilo, padao je od godine do godine jablan za jablanom, rušilo se stoljetno stabalje, padale su i one jele pod gradom, kršile se tanke i krhke breze, slomila se ogromna stara pradjedovska lipa, u čijoj su sjeni živjele generacije. Podivljala i zakržljala je grabrova šetnica, istrunule su davno drvene klupe u vrtu. Zamuljila se i presušila voda podno izvora u vrtu, u kojoj su cvali lopoči. Od godine do godine sve je više stršilo suhih grana u nekad bujnom i punom voćnjaku, pa kako su se manje zelenile krošnje jabuka i šljiva, to se više zelenila debla obrasla mahovinom i sve se više širila na tamnim mrtvim granama imela. Konačno urušila se u sebe i stara vrtlarska kuća, još se više nagnuo krov na pčelinjaku. Zakržljale su i lijeske, pa propale. Zarasli su putovi travom i korovom. Paprat je pokrila stare vrtne stube, vijugave staze, tako da je u jeseni izgledao taj pokrov kao krvavi ridi sag, što krije neko garište. Od proljeća do proljeća su crni panjevi uginulog drveća stršili sve brojniji kroz bujad. Podivljale su zelen-živice, razrasli se bodljikavi bagremi i u njihovoj divljini još koje staro stablo čami u osami kao zaboravljena prošlost, te priča o čarobnom prijašnjem gredičkom vrtu.

Tako razgranao se stari kesten nad probujalom šikarom, u kojoj se još uvijek crvene ciklame, još krijese u proljeću svojim cvijećem na obronku i divlje trešnje i višnje, dok povaljeni i podivljali prastari grmovi jasmina i ruža znadu još ponekad u proljeću propupati i pokazati svoje jesenje staračke latice, ali kao da prkosi tim zaostalim tragovima staroga vrta i gojenog cvijeća, proširilo se po cijelom prostoru poljsko cvijeće. Po prijašnjim gredicama i stazama i kutovima vrta proviruju boje, pobjedno se širi divljina i bogatstvo šara običnog drača. Ali još uvijek stoji lipa sred tratine pred dvorom, jer još nije potpuno prošlo ralo vremena po tim starim i davnim gredicama. Još uvijek viri između starih krošanja prastari krov, još uvijek sjene dana i noći maze oronulo zide; još dršće i treperi limena značka na drvenom tornjiću vrh krova za olujnih noći, kad zuckaju i cvile pocrnjela hrastova vrata i kad se trzaju prozori, kad škripe podovi, kao da nadolaze stari, danas više nepozvani gosti, dok muklo broji uz škripu stara ura dobe i sate.

Još nije sasvim crv izgrizao orunjele pozlaćene okvire na kućnom oltaru, još se čuje.

Još neprestano ječi i šumori vjetar u granama starih omorika kao daleki prizvuk davnih iluzija.

Da, čuju se. Još ječe. To su valjda posljednji, tugaljivi, tihi i slabi akordi prije nego sasvim utihnu.

L. J. B.

što sam spomenuo. Ali ne bih ipak pošten bio,
da se nečega ne dotaknem. –
U najnovije se vrieme osobito jako – baš što u Zagre-
bu živi – kara nas stara hrvatska bolest, po kojoj je
sve svoje rado u blato snaći i blatom nabacivati, – ona
bolest, koja nikad ne dopušta, "da prosje nadraste glavu
i porušuje." Kakovo god čeljade iz kakovog kra-
kutka – bilo bližeg bilo daljeg – misli, da mnogi i mu
će prostati na Zagreb pa će se dapače drznuti, da
radjenu svoju palanku – zamusanu, zapuštenu,
smradljivu palanku stavlja Zagrebu za primjer.
U toj palanci nije takvo čeljade znalo i moglo
ni najobraniji smrad odstraniti, niti iz palanke
bar kakovo uljudjeno mjesto učiniti, ali zato ipak
umjelo i dopavlo vike na Zagreb, – bez kojeg
u ostalom ne bi ni palanka mogla bitisati. –
Protiv toj pojavi u našem Zagrebu treba
jednom već energično ustati i energično
takovo čeljad natjerati onamo, kamo spada.
Zagreb nam mora biti prvo i drago i
sveto – naš ponos i naša dika, u koju
ne smijemo razvaljivati, da se dira.

Zgrdj

Dvor Gredice, februar 1919

Ljuba Babić Gjalski.

MATOŠEVA ČESTITKA GJALSKOMU

Ženeva, r. d. l. Violette 7
28. veljače.

Dragi Gospodine,

Čujem iz novina o petnaestgodišnjici Vašeg književnog rada. Čestitam Vam sa nekom tugom i kao bolniku iza 15-godišnjeg bolovanja. Jer je hrvat. književnik paćenik; još veći, nego hrvatski političar. Književnički se rad u nas ne plaća ni kao pisarski. Društveni naš život ne može da zadovolji ni niskih književničkih taština, da ni ne spominjem kake više i opravdane ambicije. Što je najgore, nemamo ni čitalačke publike. Koji znaju čitati, misle, da znadu i pisati, — t. j. ko Vas shvaća, zavidi.

Biti 15 god. hrvatski pisac znači biti petnaestgodišnji mučenik: velika energija, velik karakter.

No Vi niste samo pisac, nego velik pisac, za mene najveći iza Mažuranića. (Zbog toga i riskiram 30 centima za to pismo, premda sam »švorc ko crkveni miš«). Među današnjim Hrvatima Vi ste najviše »europafähig«, više i od biskupa Strossmayera, jer ste moderniji, liberalniji i jer se njegova popularnost bazira na sporednijim stvarima (položaju, novcu e. c.), dok Vi imate pravo da stanete na europski zrenik, jedino kao talenat, pisac. Ako me stranac pita, što imamo danas u Hrvatskoj, odgovaram: Gjalskoga. To je mnogo za Vas, a ako je malo za domovinu, ona je sama kriva.

Pošto strastno ljubim literaturu, a našu najviše, jer je hrvatska i jer je potištena, razumije se, da ljubim i Vas. Ponosim se, što Vas lično poznajem kao i Ivana Mažuranića, Fr. Markovića, Šrepela i Gjuru Arnolda i danas mi onaj moj interview izgleda više šaljiv, nego smiješan. Ponosim se, te počeh i ja da mažem gudalo u našem, hrvatskom, orkestru, a ako mi je do takta, to prislušnem samo Vas, i nikoga više. Ponosim se, te osjećam snage, da budem ono, što ste Vi: slobodan i ništa drugo, nego književnik. Ili sve ili ništa.

Da bi Vas dobri genije Hrvatstva čuvao još dugo narodu i europskoj kulturi, kojoj 15 godina slavno pripadate! Harnost Vam Hrvata, koji u Vama najsvjestnije živu, kojima prvi sa Šenoom zaviriste duboko u dušu žensku i junačku, platila za Vaš dojakošnji trud! Da gori još dugo duša Vaša, duša korenike plemenitaša, pjesnika i zapadnjaka i prožizala, da Bog da, tješila i bodrila bolnu mladu Hrvatsku kao mene što grijaše i bude grijati, tješiti i čeličiti u dnevima sumnje, borbe i očajnosti!

A. G. MATOŠ

GJALSKI KAO POLITIČAR

»U Tvojim je djelima H r v a t s k a, koju ćemo, dok nas ima, u srcu nositi, jer nam je d o m o v i n a. Ona je uvijek i u Tvojem srcu.«
(Domjanić kao predsjednik Matice Hrvatske u pozdravnom govoru u kazalištu o 70. godišnjici dne 9. VI. 1927.)

Prvo moje sjećanje na Gjalskoga u politici vezano je o njegovu izjavu u hrvatskom saboru (u ožujku 1914.), da ugarsko-hrvatsku nagodbu od 1868. treba čuvati kao zjenicu oka. Mi pravaški omladinci kao načelni protivnici i negatori nagodbe dosta smo se uzrujavali radi te njegove izjave. Danas, nakon teških životnih iskustava od blizu četvrt vijeka, ne bih više oštro sudio Gjalskomu. Kao što su drumovi poželjeli Turaka, tako smo i mi poželjeli nagodbe, makar i ne s Madžarima.

Što je Gjalski mislio o nagodbi znamo iz mnogobrojnih njegovih izjava, književnih djela i političkih članaka. Kako ju je osjećao od početka, vidimo po tome što je prigodom sklapanja nagodbe plakao gorko. Njegovo kasnije izjavljivanje o potrebi čuvanja nagodbe dolazi od spoznaje o slabosti kraljevine Hrvatske, koja više ni onakvu nagodbu nije mogla da brani i obrani. Nagodba od 1868. godine, radi svojih loših strana, postala je s vremenom toliko dobra za Hrvatsku, da ju Hrvatska nije mogla održati. To jest, Hrvatska je za trajanja nagodbe politički toliko oslabila, da nije imala snage odoljeti madžarskom imperijalizmu, koji je u nagodbi imao ipak zapreku svojoj ekspanziji, te je dovodio svaki čas do kršenja nagodbe na štetu Hrvatske. Premda je ugarsko-hrvatska nagodba uzakonila ravnopravnost Ugarske i Hrvatske, ipak se je osjećalo, da je prevaga već od početka bila na madžarskoj strani. Kasniji razvoj prilika i politička dinamika učiniše, da su nerazmjeri u težini sve većma rasli. Tako je nagodba postajala sve više hrvatskom defenzivnom bazom dnevnoga političkog realizma.

I Gjalski, koji je tako reći predisponirani protivnik nagodbe, postaje u realnoj politici nagodbenjakom. »Ja sam u politici realista, politika nije riznica narodnih želja, narodnih ideala i aspiracija, niti je muzej narodnih tradicija, narodnih dragih uspomena, nego je radionica, kruta, teška radionica, u kojoj se mora svaki čas upotrijebiti prama vremenu«. (Gjalski u adresnom govoru na sjednici hrvatskoga sabora od 10. XII. 1906. Stenografski zapisnik, str. 3.). Tako pokušava Gjalski opravdati svoj politički stav i to zvuči kao isprika. On dopušta, da su narodni ideali na protivnoj strani, na strani pravaša, srce ga vuče k njima, ali mu razum diktira, da se zadovolji ulogom koalicionaša. Još jasnije on to izražava u ovoj rečenici, kojom kritizira pravaški prijedlog adrese kralju: »Adresa gosp. dra Horvata i drugova krasna je stvar, čitava pjesan, ditiramb, velepjesan naših narodnih ideala, naših narodnih aspiracija, ali pjesma u trudnim ovim vremenima zlo prolazi i krila njezina poletna može zadesiti sudbina srodna onoj blagopokojnog Ikara; a redovito tu pjesmu dočeka na poletnom joj putu ona teška nesmiljena silnica, koju zovemo nemogućnost, koja istoj božici pravde stavlja granice i kaže joj: »Ad impossibilia nemo tenetur«.« (Isto, str. 3.)

Gjalski je dakle u pitanju nagodbe bio kompromisan. Smatrao ju je štetnom za Hrvatsku, ali je ipak bio za nju, jer je kao čvrsta legalna baza mogla poslužiti

Hrvatima za obranu od nezakonitih nasrtaja na naša autonomna prava. Pravašku strogu načelnu dosljednost otklanja Gjalski uime političkog realizma. U tomu je on vjeran sin svoga oca Tita Babića, koji je u hrvatskomu saboru godine 1861. posve jednako argumentirao: »... predlog g. Kvaternika bih bez opaske objeručke poprimio, da bi iole pomisliti mogao, da će se moći realizirati...«; on je »za uniju s braćom našom ustavnom Ugrima — ali za uniju, koja će našemu dostojanstvu kao narodu odgovarati, koja će utemeljena biti na temelju ravnopravnosti narodne i političke —...« (Govor Tita Babića u sjednici od 1. srpnja 1861., str. 7.—8.).

Odrediti stav prema nagodbi znači izvesti na čistac prvu osnovnu karakteristiku, po kojoj su se lučili hrvatski političari kroz posljednjih 50 godina ustavnoga života Hrvatske u Austro-ugarskoj monarhiji. U jednom su političkom taboru bili pravaši, koji nisu priznavali nagodbe, u drugom sve ostale raznovrsne političke grupacije, koje bi se dale skupiti u dvije glavne skupine, u t. zv. madžarone i u t. zv. narodnjake — koalicionaše. Pravaši su idealisti, madžaroni narodnjaci i koalicionaši su realisti. Dok je razlika među idealistima i realistima bila u svemu ogromna, dotle razlika između madžaronske i narodnjačko-koalicionaške skupine objektivno i stvarno nije bila gotovo nikakva, ali subjektivno, u očima hrvatske javnosti madžaroni su trajno bili prikazivani kao izdajice, »narodnjaci« i koalicionaši kao rodoljubi. Retrospektivno, sa današnje perspektive teško bi se moglo opravdati takvo favoriziranje ove potonja skupine. Štaviše, s obzirom na drugu jednu temeljnu zasadu svoga programa i rada ova je »rodoljubna« skupina nanijela hrvatskomu narodu veću štetu od omraženih madžarona.

Druga osnovna karakteristika za lučenje ondašnjih hrvatskih političara jeste stav prema Srbima. U konkretnoj politici ulazili su onda u račun dakako samo Srbi u Hrvatskoj. Bez obzira na državne granice, uzeti kao jedna nacionalna cjelina, Srbi su uglavnom otklonili hrvatski ilirizam, kao i kasnije Strossmayera. Na teritoriju Hrvatske oni su odlučno postavljali separatističke zahtjeve, tražeći, da se Srbi u Hrvatskoj priznadu kao poseban politički narod. Pa kako život obiluje apsurdima, tako se dogodilo, da su — u ime narodnoga jedinstva tražili priznanje posebne srpske narodnosti u Hrvatskoj. I u tom je pitanju hrvatska politika kroz prva dva decenija 20. vijeka bila podijeljena u dva oprečna tabora. Pravaši, stojeći neki na načelu jednoga naroda a neki na načelu dvaju posebnih naroda, nisu priznavali srpskog naroda u Hrvatskoj, dok su koalicionaši, stojeći formalno na narodnom jedinstvu, priznavali Srbe u Hrvatskoj kao poseban narod, ravnopravan hrvatskomu. Ta ravnopravnost nije se iživljavala samo u riječima, nego i u stvarnosti.

U danima djetinjstva upija Gjalski tradicije ilirizma kod kuće, u svome roditeljskom domu. U spomen-spisu k stogodišnjici svoga oca sjeća se Gjalski, kako su roditelji spominjali posjete ilirskih rodoljuba u gredičkom dvoru, te navodi, da su k njima u Gredice dolazili grof Janko Drašković, Ljudevit Gaj, Mirko Bogović, Niemčić, Ivan Kukuljević, pa grof Žiga Vojkfy, barun Alfred Rukavina, grof Đuro Erdödy itd. I kod kuće i u školi Gjalski se oduševljava uporedo i za panslavizam. Stoga njegov rodoljubni osjećaj i u zrelim godinama prelazi preko granica hrvatstva,

da se, obuhvativši susjedne južne Slavene, raspline u sveslavenstvu. Da ne navodim mnogo citata za dokaz toga, zadovoljimo se ovim jednim jedinim karakterističnim mjestom: »U to se sa gumna zaori silna mnogoglasna i snažna seljačka pjesma. ... I plovljaše tihim zrakom sve dalje i dalje, sve snažnije i snažnije divna velebna ova pjesma, sav kraj odmnijevaše od njenih dugih jednostavnih a opet krasnih zvukova, koji svi odisahu onom zamamnom mirnom melankolijom, što krasi pjesmu, kojoj se domovina širi od nedoglednoga Sibira do modre Adrije, od Labe i Visle rijeke do jezera Kaspijskoga!« (Gjalski, Na rođenoj grudi, str. 153—154.). Tolika domovina ipak je preširoka. Preširoka je i za takvoga hrvatskog panslavena, kakav je bio Petar Preradović, koji joj postavlja granice od Stambula grada do Kotora, od Crnoga do Jadranskog mora. Tako nedogledne dimenzije odgovaraju samo bezgraničnoj hrvatskoj nepopravljivoj fantastici jednoga Jurja Križanića.

Gjalskoga ni sva golema razočaranja, što ih je doživio, nisu mogla izliječiti od toga. Znao je, doduše, reagirati, kadšto i dosta oštro reagirati, ali u biti svojoj njegov se stav ipak nije promijenio, on nije postao »separatist«, nego »njegova p r i v i d n a promjena tek je ekstremna reakcija osjećajnoga književnika na današnje prilike«, kako opaža dr. Ivo Politeo (Politeo, Gjalski prema društvu i javnim prilikama, Savremenik XX, 1927., br. 6., str. 271.). No prijekor Politeov, koji se čita između redaka u izrazu »ekstremna« reakcija i u izrazu o načinu reagiranja »makar ne bio uvijek sasvim logičan i oportun«, taj prijekor Politeov služi Gjalskomu na čast; jer je dalji razvoj prilika dao pravo Gjalskomu, a ne Politeu. Ta »ekstremna« reakcija Gjalskoga bila je još uvijek preblaga, i da je takvih tobože »ekstremnih« reakcija bilo još više i da su se takve reakcije pokazivale od početka, mnogo bi se zlo moglo spriječiti u daljem toku događaja.

Što je reagiralo u Gjalskomu, bilo je njegovo hrvatstvo. Premda je Gjalski pravio propagandu za ujedinjeni slavenski Jug, obuhvaćajući i Bugare, ipak je do zadnjega svoga daha ostao ponosan Hrvat. Dopuštajući dakle, da je Gjalski bio Jugoslaven, treba u interesu istine odmah dodati, da to njegovo jugoslavenstvo nije bilo ni nalik na onu krivotvorinu, što se je kasnije od nekih tipova prodavala pod firmom jugoslavenstva. Uzeti isto ime i dati mu drugi sadržaj, to je falsifikat. Zato je — da se evropski izrazimo — nepojmljiva tvrdnja dra B. G. Angjelinovića u pismu »Obzoru« od 28. prosinca 1935., da »oni koji sada predstavljaju većinu Hrvata ... u svrhu svoje političke misli bezobzirno falsificiraju i ilirski pokret i Strossmajera i cijelu našu historiju«. (Novosti 29. XII. 1935. str. 5.). Nijednomu Hrvatu, pa dakako ni onima koji predstavljaju većinu Hrvata, nisu potrebni nikakvi falsifikati. Naprotiv, potrebno im je, da se brane od falsifikata. U slučaju Gjalskoga ispravno se može ustvrditi, što i za mnoge druge velike Hrvate u prošlosti: pristajali su uz načelo narodnoga jedinstva, bili su sad iliri a sad jugoslaveni, ali je kod njih ljubav prema hrvatstvu bila golemija od mržnje na hrvatstvo kod Jevtićevih Jugoslavena. Intenzitet svoga hrvatskoga osjećaja izrazio je Gjalski u javnoj izjavi u hrvatskom saboru na sjednici od 14. prosinca 1906. ovim riječima: »Gospodin Zatluka u svome govoru nazvao me Posrbicom, a pošto sam ja Hrvat i svaki atom moga tijela i duše jest hrvatski i ne mogu drukčije da budem nego Hrvat, to odbi-

jam ovakove naprama meni napadaje, to više, jer to hrvatsko ime ljubim, ono mi je sveto, pa baš zato mi je i sveto ime srpsko.« (Stenografski zapisnici str. 786.). Kao o »konačnom narodnom cilju« govori Gjalski o »slobodnoj Hrvatskoj na slobodnom i složnom ujedinjenom Slavenskom Jugu«. (Gjalski, Moje uspomene na Eugena Kvaternika, Hrvatska Revija 1929., br. 2., str. 107.).

Na slici presjeka hrvatske politike početkom 20. vijeka dominiraju dvije osnovne linije, koje su ujedno demarkacione linije među političkim taborima: stav prema nagodbi i stav prema Srbima. Pokazao sam, kakav su oblik te dvije glavne linije imale kod Gjalskoga. Iz njih se mogu izvesti ostale konsekvencije u njegovim javnim postupcima, kojih ovdje ne možemo pratiti u potpunosti. Dodirnut ću se samo nekih najmarkantnijih.

Zanos za hrvatsku povijest doveo je Gjalskoga kao gimnazijalca viših razreda u dodir s Kvaternikom, i on postaje pravaš, starčevićanac. Toga svog mladenačkog poleta sjeća se kao drage i svete uspomene u par navrata. U podlistku »Obzora« od 6. XI. 1921. priopćio je Gjalski članak »S Eugenom Kvaternikom«, a u »Hrvatskoj Reviji« god. 1929. br. 2. članak »Moje uspomene na Eugena Kvaternika«. Ovdje su objelodanjena i tri pisma, što ih je Kvaternik pisao gimnazijalcu Gjalskomu, zapravo Ljubomilu Babiću. Kad sam 26. listopada 1934. bio kod Gjalskoga u Gredicama na čestitanju 80-godišnjice života, kazao sam mu, da sam u Kvaternikovu rukopisnom Dnevniku, dosad neštampanom, našao bilješke, koje se odnose na njegovo mladenačko dopisivanje s Kvaternikom, i obećao sam mu, da ću te Kvaternikove bilješke iz Dnevnika priopćiti u »Hrvatskoj Reviji«. To obećanje evo ispunjavam, žaleći, da ga nije doživio. Kvaternik bilježi u Dnevniku (prenosim bez ikakvih promjena!):

Dana 17. studenoga. Srieda. (1869.)

Odpisah na pismo 7moškolca djaka Ljubomila Babića iz Varaždina, koji mi pisao liepo pismo usled mojega »Istočnoga pit.« i moli njeka historička razjasnjenja. — Blaženo, kad je začela mladost misliti i razglabati.

Dana 26. studenoga 1869. Petak.

Ljubomil Babić mi odgovara na moje pismo prekrasnim pismom, iz toga lista doznavam, da je on sin Tite Babića koj da me liepo daje pozdraviti, neka ga se sietim »kao svojega staroga druga i priana . . .« Ta me je viest tim većma razveselila! Dakle se eto njekadanji madjaroni istini približuju, i pokazuju poštenu volju primaknuti se njojzi. — Bog će dobri učiniti, da će istina i nadvladati . . .

Dne 26. lipnja. (1870.)

Dobih danas tri pisma: (— — — — — —) — Ljub. Babić tuži se da mu se neodgovara na pisma. Otca proglasuje Slavoserbom.

Gjalski je u »Hrvatskoj Reviji« opisao, kako je dva puta pohodio Kvaternika u Zagrebu, kako je bio na banketu u Maksimiru, što ga pravaši priredišе za pro-

slavu 200-godišnjice smrti Zrinskoga i Frankopana i koji je banket bio kao neki uvod u rakovički ustanak. »Na mene je Rakovica čisto porazno, čisto očajno djelovala«, kaže Gjalski, i on je »plakao i jecao kao malo dijete«. (Hrv. Rev. 1929. str. 117.). Dok je boravio u Zagrebu kao student pravne akademije, družio se je Gjalski često sa Starčevićem. No odlaskom na studije u Beč, veze su s pravašima popustile, i Gjalski se nakon par godina našao u protivničkom taboru, postao je strossmayerovac, a kao takav kasnije postade i koalicionaš. Kao pristaša protivne političke stranke nije bio toliko zaslijepljen, da ne bi vidio i priznao vrijednost i ličnostima iz vodstva stranke prava. Karakteristična je u tom pogledu jedna bilješka u njegovim »Aforizmima k našoj politici«, što sam je našao u ladici njegova pisaćeg stola među rukopisima, koja glasi:

»Kako je u nas sva politika izašla iz prave kolotečine, ništa mi tako ne pokazuje, nego kad vidim na pr. g. dr. Josipa Franka na čelu starčevićanaca. On onamo ne spada i reći ću odmah, da je škoda za njega. On je svojim studijama o našim financijalnim prigodama s Ugarskom dokazao te bi bilo mjesto za njega u stranci, koja tjera realnu i akcionu politiku. I zacijelo onda bi domovini mnogo hasnio, kao što joj mnogo škodi danas — kada pravi opoziciju ne grofu Khuen-Hedervary-ju, već koaliciji. Njegovo današnje mjesto spadalo bi — spadalo bi — recimo g. dr. Ružiću —.«

Taj je zapis doduše prekrižen kasnije plavom olovkom, valjda zato, da se ne objelodani u ono doba, ali je važan kao intimna ocjena ličnosti dra Josipa Franka iz redova njegovih najljućih protivnika.

Ovakvoga Gjalskoga, koji i prema političkim protivnicima zna biti toliko objektivan, Gjalskoga, koji je kao svetinju čuvao u duši uspomenu na Kvaternika i Starčevića, nije mogao shvatiti dekadentni i namješteni cinizam Vladimira Lunačeka. Valjda je Lunaček mislio, da će ugoditi strossmayerovcu Gjalskomu, kad se u svom članku »Ljuba Babić-Gjalski« (u božićnom »Obzoru« 1924., str. 6.) izrazi o Antunu Starčeviću kao o »najnekulturnijoj pojavi u hrvatskoj prošlosti«. Tom je tvrdnjom Lunaček jamačno uvrijedio i estetu Gjalskoga, čiji je istančan ukus morao osjetiti, da su Starčevićevi govori najklasičnija govornička proza na našem jeziku.

U ostalom, Gjalski sam najbolje pobija Lunačeka. U svojoj autobiografiji kaže Gjalski: ... »a govor Antuna Starčevića, izrečen u hrvatskom saboru god. 1861., gotovo nisam mogao iz ruke pustiti i vazda ga nosio sa sobom«. (Rukovet, str. 177.). Prikazujući svoj studentski život u Zagrebu, pripovijeda Gjalski, da je najviše bio u društvu s Antunom Starčevićem. »S njim sam gotovo svaki dan poslije podne bio u velikoj kavani, u Hatzovoj kući na Jelačićevu trgu, gdje smo zajedno pomnjivo i marljivo čitali »L'independance Belge«. Bio je Starčević prema meni veoma ljubezan, dašto, na svoj način. Poznavao je i on moga oca osobno, pa je stoga zacijelo i prema meni bio dobar i predusretljiv. Preporučivao mi je kao i moj otac, da čitam latinske staroklasične pjesnike, osobito satirike. No nije me Starčević nikada onako osvojio kao Eugen Kvaternik, ma da je i njegov način bio mio i drag, imao simpatičan, za njegovu krupnu pojavu nešto pretanak organ, a glavno mi je imponirao svojim velikim znanjem i bogatom načitanošću. A njegov sarkazam i kojiput cinizam

u spisima njegovim nisam gotovo nikad, ili vrlo rijetko primijetio u ovom svom drugovanju s njime«. (Rukovet, str. 182.). Svojom tvrdnjom o Starčeviću otkrio je Lunaček težak defekt u vlastitoj ličnoj kulturi.

Prigodom aneksije Bosne i Hercegovine održao je Gjalski mjeseca listopada 1908. u zasijedanju austro-ugarskih delegacija nekoliko govora, u kojima je isticao, da te zemlje »samo sa stanovišta hrv. drž. prava mogu s pravnog gledišta doći u poziciju aneksije«. »Baš aneksija Bosne može se izvesti s uspjehom samo onda, ako se bude Monarhija slavila u tom pitanju na stanovište etničko i ono, što skupa i po jeziku i po krvi spada, u jednu cjelinu sabrala. U tom slučaju ne bude opravdana bojazan ni pred kakovom slavenskom državom na jugu. Bude li pak Monarhija protivno tome nacionalnom momentu radila — e — onda će ta aneksija imati samo stalnosti u bajunetama i topovima. — Tim se pak još nikad nisu ni zemlje ni narodi stalno mogli zadržati«. »I makar budete sto puta izricali aneksiju — anektirani narod u istinu ne bude vaš. Čuvat će vam ga samo bajunete i topovi, a takovo čuvanje imade uvijek isti svoj konac!« »Samo preko zadovoljne Hrvatske dolazite do Bosne i Hercegovine i zapamtite si moju izreku: Caeterum censeo Croatiam esse satisfaciendam!« (Gjalski, Govori izrečeni u delegacijama, str. 6, 10, 19, 20).

Kao ekonom imao je Gjalski razvijen smisao i za gospodarska pitanja, pa je i o njima često uzimao riječ u parlamentu. U sjednicama zajedničkoga sabora 1908. godine govorio je Gjalski vlastodršcima: »Tako i vaša gospodarska politika prema Hrvatskoj neminovno morati će svršiti potpunim razvrgnućem zajednice između kraljevine Hrvatske i kraljevine Ugarske«. »Po toj gospodarskoj politici Ugarske postupa se s Hrvatskom ne kao sa saveznicom, dapače se ne postupa ni kao sa dijelom jedne državne skupine, već upravo kao sa neprijateljskom zemljom«. »A kako rekoh, kad se ima dijeliti korist — onda je Hrvatska uvijek za vas nešto drugo negoli Ugarska, dakako — kad se tereti, kad se štete imaju dijeliti, onda opet smo u vašim očima jedno i isto. Dobro je primijetio moj drug i neposredni govornik poštovani g. zastupnik Supilo, da po vašem postupku ne može u Hrvatskoj ne deset čestitih ljudi uz vas biti, nego ni deseti dio jednog jedincatog pravog čovjeka«. »Danas nemate u Hrvatskoj veleizdajnika, danas nemate urotnika i badava izašiljate legije državnih odvjetnika i istražnih sudaca, — ali budete li dalje tako postupali — onda će ih morati naskoro biti, jer ta vaša politika, taj zločinački, nemoralni, gadni postupak vaših organa, gotova je smrt za naš narod, proti smrti mora se pak i imade prava svatko braniti — kamoli ne čitav jedan narod!« (Ib. str. 28, 29, 30, 35).

I to ekonomsko gledanje na politiku naslijedio je Gjalski od svoga oca Tita Babića, koji je u sjednici hrvatskoga sabora od 1. srpnja 1861., govoreći o sazivu izvanrednoga državnog vijeća sazvanog iz sviju strana austrijskoga carstva, izrekao ovo svoje uvjerenje: »Rezultat toga vijećanja bijaše osvjedočenje, da samo povjerenje narodâ prama svojoj vladi može pružati onu sigurnu glavnicu, koja će postati neiscrpivim vrelom državnih dohodaka, a da privrženost i odanost narodâ prama svojoj vladi je bedem, koga sila neprijateljâ prevaliti ne može, i više vrijedi proti

navalama dušmana, nego milijuni bajoneta i sve baterije raznih topova«. (Govor, str. 4.).

Godina 1918. zatekla je Gjalskoga na položaju velikoga župana zagrebačke županije. Došao je svršetak rata, prevrat, Narodna Vijeća. Postupci političkih avanturista nisu se Gjalskomu sviđali. »Kao virilni član sabora mogao sam — kaže on — dolaziti na velike sjednice narodnog vijeća. A slušajući ondje naše ljude, osobito one, što nam je poslala Istra. Primorje i Dalmacija, nisam bio zadovoljan, a gotovo me je u brigu tjerala ona naglost, kojom se je hrlilo u Beograd. Jednoć sam se usprotivio i preporučio, da prije svega ovdje kod nas, kod kuće, uredimo stvar, pa da se onda upustimo u dogovaranje s obzirom na velik imetak naše hrvatske kraljevine, — svi su me prekidali i vikali, da sam pravi nagodbenjak. »Jest — jest clara pacta — boni amici!« odvratio sam ja, a nato su najbjesnije navaliti na mene oni, koji su mi malo prije još u hrvatskom saboru dovikivali: »Posrbica — izdajica«.« (Gjalski, Rukovet autobiografskih zapisaka, u knjizi Ljubav lajtnanta Milića, str. 216—217.). Njegov boravak na tlu Beograda godine 1919. izazivao je raspoloženja i osjećaje dijametralno oprečne negoli prigodom prvoga posjeta Beogradu godine 1897. Svoja gledanja i svoj stav u novim prilikama izrazio je u novelama »Doživljaji Late Poljanovića« i »Zlatna medalja« (u knjizi »Ljubav lajtnanta Milića«). Mnoge rečenice iz tih novela ne bi se danas smjele reproducirati. Gjalski se dizgustiran povlači na svoje dobro u Gredice, odakle piše članke proti centralizmu u federalističkom »Hrvatu« i u »Obzoru«, i izrađuje posljednji svoj roman »Pronevjereni ideali«. Tu su izneseni njegovi nazori o državnom uređenju. Koliko su njegovi pogledi i aktualni i dalekovidni, vidi se na pr. iz ovih mjesta, uzetih iz završnog dijela njegova članka »O centralizmu«, štampana u »Obzoru« od 1. kolovoza 1920.:

»Mi, koji smo učili državno-znanstvene nauke, znademo još iz vremena školskih klupa, da centralistično uređene države nisu nikada i nigdje bile na korist svojih naroda. Sva historija od najdavnijih dana to dokazuje. Sva prosvjetljena nauka i sva napredna znanost uvijek je i uvijek protivna centralizmu, koji je samo služio diktatorima, tiranima, despotima i uzurpatorima. Svi slobodoumni i slobodni narodi uvijek su u centralizmu osjećali i znali svog najjačeg neprijatelja, najpogibeljnijeg dušmanina.«

»Zar nas iz bivše Austro-Ugarske ne uči povijest, da je centralizam uvijek bio sredstvom dinastije, da svoje narode tlači? Zar nije Josip II. bio centralista? Zar nije mladi Franjo Josip I. centralizmom htio ustaliti svoj absolutizam?«

»Protagoniste ove centralističke ideje nisu pak mislili na Jugoslaviju na njezinu sigurnost, napredak i blagostanje, koliko su mislili, da budu i najsitnije selo u Hrvatskoj i Herceg-Bosni osigurali od hrvatske premoći. Nisu se podigli iz niveau-a, na kom su nekoč brige brigovali o izbornoj statistici. Glavno im je kod toga borba proti hrvatstvu!«

»Svatko, kome je uistinu prije svega stalo do toga, da bude Južni Slaven na Slavenskom jugu obezbijeđen u svojoj kući od tudjinske najezde, da bude slobodan, sretan, zadovoljan i ublagostanjen, mora najodlučnije odbiti ideju centralističke

države, jer centralistička država po svojoj je naravi i organizaciji izvor neprestanom trvenju, neprekidnim trzajima, neprestanom nezadovoljstvu a ne može osigurati sveopće i svestrano blagostanje«.

»U faktičnim pak prilikama, koje su sve baš protivne navedenim, centralistički je uredjena država — zgrada na glinenim temeljima. Nije pak smjeti da se zaboravi, da država sama po sebi nije konačna svrha ni narodnome ni ljudskome životu. Država je tek sredstvo njegovo. Nisam ja nekoć žudio Jugoslaviju, sanjao o njenoj slobodi i čeznuo za narodnom državom, pa ma bila ona najapsolutističnija, pa ma kako godj gazila pravo i pravičnost. Jok vala. Ja sam o Jugoslaviji sanjario, ja sam za nju živio, za njom čeznuo, jer sam htio da mi budu osigurane sve moje narodne čežnje, narodni ciljevi, narodne ljubavi, i narodne tradicije, pak mi ne bude radi potrebe tudjinskih interesa moja sloboda nikada ni po čemu suzivana.«

»Centralizam neće nikad proizvesti jedinstvenost naroda, jer kano vječni i stalni izvor nezadovoljstvu, kano stalni nemoćnik, da učini što dobro, — on će dapače djelovati razrožno pak ustaliti antagonizam i protimbe te nikada — nikada iz nas jedno i isto! —«

»I zbilja svi pravi, iskreni i pošteni pregaoci oko narodnog ujedinjenja, svi radnici za složenu i jaku Jugoslaviju, izjavljivali su se proti centralizmu, jer su dobro upoznali, da se centralizmom tek može pod silu i s bajunetama svu braću stjerati za neko vrijeme u jedno — dakako — nesložno kolo.«

Tako je Gjalski mislio i govorio prije konstituante i prije donošenja vidovdanskoga ustava.

I dalji razvoj političkih događaja od konstituante pa do kraja svoga života Gjalski je budno pratio; on je — premda je živio u povučenosti — osjećao potrebu, da nesamo zauzme prema njima svoj stav, nego da ga i napiše. U rukopisnoj ostavštini nalaze se dva članka, koja predstavljaju posljednju fazu njegova političkog i nacionalnog naziranja. Jedan članak nosi natpis »Marginalija k Jugoslavenstvu«, drugi »Iz pisama primljenih nakon šestog januara«. Nije nažalost vrijeme, da se ti članci štampaju u cjelini. A to je velika šteta, jer je u njima Gjalski jasan kao na dlanu, te ne bi bili potrebni nikakvi komentari. Kušat ću navesti samo dva značajna mjesta. U članku »Iz pisama primljenih nakon šestog januara« Gjalski se o ukinutom ustavu izražava, da je to »zločinstvom i prevarom rodeni vidovdanski ustav«, i o njemu kaže, da je bio »teška i užasna mòra«. O svrsi njegova ukidanja nije Gjalski živio u iluziji, već izrijekom veli: »Vidovdanski je ustav dignut, jer je pokazao, da ipak dosta brzo ne vrši i ne oživotvoruje svoju politiku.« To dokazuje, da je Gjalski gledao dalekovidno i ispravno. U ovoj posljednjoj fazi napušta Gjalski i princip narodnoga jedinstva s ovakvim obrazloženjem: »Gledajmo istini u oči i računajmo sa pravim stanjem stvari. A ta istina glasi: — Tu su tri naroda, koji mogu pružiti i dati sve uvjete, da sačinjavaju jednu nedjeljivu državnu cjelinu, ali nipošto nije tu jedan jedinstven jugoslavenski narod. Hrvati i Srbi jezično su doista jedno, a Slovenci ni u tom pogledu nisu jedno sa Srbima i Hrvatima. Imadu svoj posebni, literarno razviti jezik, koji je hrvatskom i srpskom jeziku tek veoma

malo bliži negoli je na pr. ruski jezik. No i jezično jedinstvo Hrvata i Srba nije bilo dovoljno jako, da stvori iz Hrvata i Srba jedan narod. Vjekovi načiniše od njih dva naroda, što je tim laglje polazilo za rukom, jer su se kod tog jezičnog jedinstva u jednu ruku srele sasvim oprečne i strane rasne podloge, a u drugu ruku oba su se naroda nastanila i našla na onom području, na kom se od pamtivijeka vuče granična linija između Zapada i Istoka, koja je linija tako snažna, da je silno rimsko carstvo nadjačala i razdijelila ga na zapadno i istočno carstvo, dapače koja je linija još silniju kršćansku crkvu na dvoje razdijelila. Uostalom nisu Hrvati i Srbi jedini, kojima jezično jedinstvo nije donijelo također narodno jedinstvo. Sjetimo se Norvežana i Danaca, ne zaboravimo na Engleze i Amerikance, pomišljajmo na Portugalce i Brazilce i tako dalje!« — (U Marginalijama k jugoslavenstvu i u Pismima primljenim nakon šestog januara.)

»Gjalski međutim kao politički radnik, premda je jedno vrijeme bio i član bivšeg hrvatskog državnog sabora, nije mnogo značio« — kaže M. K. u nekrologu o Gjalskome (»Hrvatski List«, Osijek 10. II. 1935.). To je prilično točno. I kad bi se radilo samo o zastupničkom radu Gjalskoga, ne bi uopće bilo vrijedno govoriti o Gjalskomu kao političaru. Ali Gjalski je glavni svoj politički rad smjestio u — literaturu. Nema u hrvatskoj književnosti pisca, koji je u svoju umjetnost unio toliko politike, koliko Gjalski. O tome nam on sam u svojoj autobiografiji kaže: »Ja sam svoj literarni rad glavno stavljao uvijek u službu nacionalnoga života i njegova napretka, pa sam naravski morao biti tendenciozan.« (Rukovet, str. 212.) U toj se činjenici nalazi i opravdanje za potrebu izlaganja njegovih političkih nazora. Od njegovih književnih djela, kojima je osnova nacionalno-politička, spomenimo samo nekoliko najvećih: »Osvit«, »Za materinsku riječ«, »U noći«, »Pod starim krovovima«, »Pronevjereni ideali«, da o manjima i ne govorimo.

U svome dugom životu tjelesnom i književnom prošao je Gjalski duševno kroz sve faze hrvatske politike u 19. i 20. vijeku: ilirstvo, madžaronstvo, Starčevićevo i Kvaternikovo pravaštvo, Strossmayerovo jugoslavenstvo, hrvatsko-srpsko koalicionaštvo, i iza rata federalizam. Kao njegov »Žitomirski gospodin«, mijenjao je i Gjalski više puta barjak. »No krivo bi mu učinio, tko bi ustvrdio, da se nije dao s pravim žarom uz barjak, koji je odabrao, kao što se i priznati mora, da ga je više puta mijenjao; no nikada iz sebičnosti i niske koristi i ma koliko mu vikali protivnici, on je uvijek bio pošten. Sve one mnoge faze, što ih hrvatski narod prode od poslije tridesetpete, minuše njega a da ni prašak nije ostao na njegovu poštenju«. (Gjalski, Iz varmedjinskih dana, str. 23.).

Uza sva lutanja tražeći svoje mjesto u javnom životu, Gjalski je u dubokoj osnovi svoga bića ostao od početka do kraja ipak tipični strossmayerovac. Strossmayerova politička ideologija, kojoj prvu literarnu formulaciju daje Preradović, završava se u književnosti s Gjalskim. Njegovom smrću zamuknuo je posljednji odjek Strossmayerove epohe u hrvatskoj literaturi i u hrvatskoj politici.

DR. BLAŽ JURIŠIĆ

GJALSKI I RUSIJA

Gjalski je već davno dobio naslov »hrvatskog Turgenjeva«, i taj se je naslov učvrstio. Utjecaj Turgenjevljev na Gjalskoga uistinu je veoma velik i mnogovrstan, ali ipak naslov »hrvatskog Turgenjeva« moramo primiti s velikom rezervom i popratiti brojnim primjedbama. U osnovi on je opravdan i osnovan, ali tokom godina uza nj je, kao uz donji dio lađe, priraslo mnogo toga, što je nepotrebno i štetno. U tom se gizdavom naslovu, kao i u svakoj etiketi, nalazi tek jedan dio istine. On govori tek o jednoj, makar i važnoj i karakterističnoj, ali ipak ne glavnoj i jedinoj strani mnogostranog stvaralačkog lika Gjalskoga. Hrvatska kritika, uzevši za osnovu svoga gledišta riječi samog Gjalskoga, starala se isključivo o tome, da dokaže istinitost toga mišljenja. Ona je posvećivala glavnu svoju pažnju skoro samo crtama sličnosti u stvaranju Turgenjeva i Gjalskoga, ostavljajući na strani sve ono, u čemu su se oni razlikovali. Blizost je Gjalskoga Turgenjevu jasna i nesumnjiva, ali nikako ne iscrpljuje svu mnogostranost Gjalskovljeva stvaranja i ne daje dosta razloga i prava, da zovemo Gjalskoga — učenikom i sljedbenikom Turgenjeva. Zapravo moramo govoriti o ogromnom utjecaju na Gjalskoga ruske književnosti uopće, čak i ruskog života. Gjalski je volio i uvelike se zanimao za Rusiju uopće, za njezin život, kulturu, umjetnost.

Kada se govori, da je Gjalski bio možda pod jedinim uticajem Turgenjevljevim, obično se to temelji na izravnim riječima samog Gjalskoga. No obično se pritom zaboravlja, da je svaki pisac u isto vrijeme i čitalac, i nikako ne smijemo da zamijenimo jednoga s drugim. Određujući stvaralačko-književnu profesionalnu genealogiju piščevu, nikako ne smijemo davati preveliku važnost privatnim vanumjetničko-književnim izjavama piščevim o njegovim ličnim literarnim ukusima i simpatijama. U ovom slučaju glavno značenje imadu umjetnička djela piščeva. Stvaralačka ličnost piščeva ima svoj vlastiti unutarnji život i put razvitka, koji se rijetko kada poklapa s pogledima i simpatijama njega kao čitaoca. Piščeve izjave u svojstvu čitaoca imadu tek pomoćno značenje i često mogu da dovedu do krivih zaključaka i lažnih putova. Sjetimo se samo, kako je dugo postojalo opće mišljenje o slabim scenskim kvalitetima kazališnih djela Turgenjeva, koje se osnivalo na neopreznoj izjavi ovoga preveć skromnog pisca. Sâm pisac je najlošiji ne samo kritik nego i historičar svoga stvaranja, kojega unutarnji putovi ni njemu nisu uvijek jasni i poznati. Pitanje književno-umjetničkih utjecaja neobično je kompliciran problem, te obuhvaća ne samo historiju, nego i psihologiju stvaranja. Obuhvaća pitanja tehnička, metodološka i usko-stvaralačka. Ono se ne ograničuje na problem sižeja, tema, jezika, stila, interesa, simpatija, mjerenja, nego ulazi čak i u područje duhovnog raspoloženja, duševnog stanja.

Prema riječima Gjalskoga, on je upoznao Turgenjeva još u djetinjstvu i čitao ga u hrvatskom prijevodu (J. Miškatovića), ali nije svratio na njega posebnu pažnju. Kasnije, već kao student u Beču, opet ga je čitao u njemačkom prijevodu, te je upravo bio očaran, jer je sada upoznao i ocijenio neke njegove lijepe strane i finese, koje su mu prije bile nepristupačne. Život (ili kako se u ovom slučaju veli ruski »byt«) ruskih vlastelina na seoskim imanjima sa sasvim posebnim načinom i poretkom, poezija prirode i čitavog ovog romantičnog ladanjskog života, koji je tako uzvišeno i s toliko ljubavi opisivao Turgenjev, uzbudio je Gjalskoga, pokazao mu sa

novih strana onaj život, okolinu i prilike, koje su njemu inače bile vrlo bliske, jer se je u njima rodio i odrastao. Gjalski je odmah osjetio nekakvu duševnu blizinu i prema samom Turgenjevu i prema ruskom životu. Tamo, u Beču, nad djelima Turgenjevljevim, Gjalski je možda tek po prvi put osjetio tužnu romantiku »plemićkih gnijezda«, koja postepeno nestaju, opazio nove ljepote rodnog Zagorja, uvidio i ocijenio poeziju života u svim njegovim sitnicama i pojedinostima, osjetio želju ovjekovječiti barem na papiru onaj umirajući kutić života. osjetio stvarnu pobudu da postane pisac, da posveti svoju dušu i snagu književnosti, kojoj je ostao vjeran svoga dugog i slavnog života. Kada se Gjalski vratio u svoje Gredice, odmah je odbacio sve već počete književne radove, pa čak i socijalistički roman »Sin budućnosti«, koji ga je do onoga časa vrlo zanimao, te je odlučio da se sa svom snagom baci na opisivanje onoga, »što mi je blizu, oko mene i u meni«, kako je sâm rekao (Za moj životopis. — Mladost, 1898.). Ali Gjalski sâm odmah oslabljuje ove svoje riječi. On govori o slabo poznatom njemačkom piscu, rođenom Židovu iz Ruske Podolije. Karlu Emilu Francosu (1848.—1904.), čija je dva romana — »Aus Halbasien« (1876.) i »Die Juden von Barnow« (1877.) kratko vrijeme prije toga pročitao. — »To me je zavelo, da sam smislio pisati o našim zagorskim domovima, pak i započeo odmah crticom: »Zadnji dani stare kurije«, iz koje je poslije nastala crtica »Illustrissimus Battorych« (Rukovet autobiografskih zapisaka, 190). Ali to je bilo tek daljnje razvijanje onog preokreta u njemu, što ga je izazvao Turgenjev.

Gjalski je sâm govorio o najjačem utjecaju Turgenjeva na njega te je naročito jasno to naglašavao u svojoj prvoj autobiografiji (Mladost, 1898.). Ali kasnije je i sâm uvidio, da taj utjecaj, iako najznačajniji, ipak nije jedini, te je u svojoj drugoj, proširenoj autobiografiji (Rukovet, 1923.) znatno ublažio svoje izraze u tom pogledu. Ali većina kritičara uzimala je kao ishodište za svoja istraživanja i zaključke baš prve, kategoričke Gjalskijeve izjave te ih je i dalje razvijala i pretjerala. Napose daleko u tom pogledu idu dr. Dragutin Prohaska i dr. Ivan Nevistić. Ovaj zadnji kritičar tvrdi: »Turgenjev je stalni pratilac, nadahnjivač i informator »Gjalskoga«; »Gjalski je u potpunom i doslovnom smislu učenik Turgenjeva«; »Turgenjev je dao svoj pečat čitavom književniku Gjalskom« i da »gleda Gjalski uvijek Turgenjevljevim očima« (Ivan Nevistić, Gjalski. Zagreb, 1928. Str. 87—88). Kritičar čak nalazi i veliku sličnost između Turgenjeva i Gjalskoga »u temperamentu i .. mentalitetu« (Isto). Makar Nevistić i dokazuje brojnim citatima svoje tvrdnje, ipak zapada u bezuvjetno pretjerivanje, jer kao da zaklopljenih očiju prelazi preko nekojih činjenica. On dobro i ispravno bilježi kod Gjalskoga »isti duh i mentalitet ... iste boje u opisima, iste crte u karakterizaciji lica, ista raspoloženja« (O. c., 79) kao i kod Turgenjeva. Ali tek usput govori kao o nečem nuzgrednom i neznatnom, da Gjalski »ne slijedi realizam ni objektivnost Turgenjevljevu«, što zapravo ima ogromno značenje, jer pokazuje, da Gjalski nije izgubio svoju individualnost i nije slijepo slijedio Turgenjeva. Gjalski je potpuno sačuvao svoju stvaralačku individualnost te je od Turgenjeva uzimao samo ono, što je odgovaralo njegovim vlastitim ukusima, raspoloženju i uvjerenju.

Bezuvjetno zapada u pretjeranost i Prohaska, kada veli, da Gjalski uzima od Turgenjeva 1. umjetničke poticaje, 2. tipove, 3. način pripovijedanja, 4. političke

vrlo slična Lizi Kalitinoj (Plemićko gnijezdo) svojim moralnim kvalitetima. Odluka Gjurgjice Agićeve, da nakon neuspjele udaje za ljubljenog čovjeka ide u samostan, potpuno ponavlja odluku i ponašanje iste Lize. Unatoč toga, da se kasnije pojavila mogućnost onog braka, ona se ipak odlučila, da se posveti Kristu. Dakle — ista odluka, isti motivi i razlozi. Sličan je i sav epilog romana. No osim nekih neznatnih sitnica, postoji i velika razlika u duševnim preživljavanjima ovih junakinja. — Dok je Liza puna upravo evanđeoske pomirljivosti i visoke religiozne produhovljenosti, koje stvaraju od nje nekakvo nadzemaljsko biće, Gjurgjica ostaje do kraja čovjek od mesa i kosti, čak prava žena, i to upravo u epilogu više nego u cijelom romanu. Zaključne su strane pripovijesti »Kod stare crkve« i općim svojim karakterom i mnogim bitnim pojedinostima slične posljednjem sastanku Lavreckog i Lize u samostanu. Kola, koja jure kroz noć s pijanim seljacima (Na rođenoj grudi, 17.), skoro u točnosti ponavljaju sličan prizor iz Turgenjevljevih »Lovčevih zapisaka«. — Dakle je utjecaj Turgenjeva na Gjalskog nesumnjiv i vrlo velik.

Ali između Turgenjeva i Gjalskoga postoje i mnoge bitne razlike, koje se ktomu još tiču mnogih osnovnih pitanja etike i ideologije, te one jasno pokazuju, da unatoč snažnog utjecaja Turgenjevljeva, Gjalski je ipak sačuvao svoju stvaralačku slobodu i ličnost. On je išao slijedom Turgenjeva tek do onog časa i mjesta, koje je sam određivao, poslije čega je koračao svojim vlastitim putem.

Najbitnija je razlika između Turgenjeva i Gjalskoga u tome, što je Turgenjev, unatoč svog interesa prema društvenim problemima i socijalno-političkim pitanjima, koji su znatno povećavali značenje njegovih djela u očima njegovih suvremenika, ipak u suštini bio pravi i č i s t i u m j e t n i k, dok je Gjalski u m j e t n i k — p u b l i c i s t. Unatoč jasnog nacionalnog obilježja svojih tema (a to je gotovo i neizbježivo). Turgenjev je pisac svjetskog karaktera i značenja. Čuvajući tijesnu vezu s rođenom grudom, Turgenjev je ipak svojim nacionalno-ruskim temama i junacima davao općečovječanski karakter, nadahnuto slijevajući nacionalno i općečovječansko u nerazdjeljivu cjelinu. A Gjalski je svojim temama, junacima i idejama davao istaknuti regionalni karakter, rastapajući općečovječansko u nacionalnom. Ovaj nadahnuti »Homer Zagorja« postao je postepeno i pjesnik narodnog oslobođenja; pjesnik podjarmljenog naroda, koji neumorno zove na borbu s vjekovnim ugnjetavačima. Kod Gjalskoga »revoltira na svakoj stranici duša pripadnika potlačenoga naroda« (Ljubo Wiesner, »Osvit« u kazalištu«. — Savremenik, 1927., br. 6). A to je uvijek davalo gotovo čitavom njegovom stvaranju bojovni ton publicističke izazovnosti, sve pokrivajući šarenim velom oštre tendencioznosti, čega baš gotovo apsolutno nikada nije bilo kod Turgenjeva. — »Ja sam svoj literarni rad glavno stavljao uvijek u službu nacionalnoga života i njegova napretka, pa sam naravski morao biti tendenciozan« veli Gjalski (Rukovet, 212). Sav je svoj književni rad Gjalski žrtvovao narodnoj slobodi i nezavisnosti, svijesno dajući interesima narodnog blagostanja prednost pred estetskim zahtjevima.

Uzroci su tome mnogobrojni i raznoliki, ali je glavni uzrok ukorijenjen u samom karakteru državno-političkog života Hrvata, koji je njihov patriotizam približio šovinizmu, prisilivši skoro čitavu hrvatsku umjetnost, da zbog osjetljivosti

uvrijeđenog nacionalno-narodnog dostojanstva ističe nacionalno pred općečovječanskim. Nezadovoljan sadašnjošću, Gjalski se s ljubavlju i nadom obratio prošlosti, tražeći tamo utjehe nacionalnom ponosu. I otud njegova romantička glorifikacija prošlosti. Otud i znatna opća uzbudljiva svečanost i patos tona, konvencionalnost crteža i konstrukcije i dekorativno šarenilo boja. Uz sav realizam Gjalskoga i temeljito poznavanje milieua, u njegovim seljacima je nešto od oleografije, što ga u tom pogledu približuje Jozi Bužanu s njegovim poznatim slikama iz života zagorskih seljaka. U njima je nekakva egzotičnost, koja je vrlo slična onom sada već poluanegdotskom slikanju ruskog, naročito poslijerevolucionarnog života kod zapadno-evropskih pisaca. Svojim načinom slikanja seljaštva, svojim odnosom prema njemu, Gjalski se oštro razlikuje od Turgenjeva — istinskog i objektivno-nepristranog. Ova tipična Gjalskijeva svečanost i uzbuđenost tona te šarenilo boja protivna je ne samo Turgenjevu, nego uopće ruskoj književnosti, njezinu asketsko-skromnom duhu. Vanjsku uvenulost boja ruska književnost nadopunjava bogatstvom i raskošju psihološke analize, unutarnjom prezasićenošću proživljavanja. A Gjalski baš na račun psihološke dubine na prvo mjesto stavlja vanjsku ljepotu, u čemu su mu veoma slična dva ruska pisca — Lav Mej i Aleksej K. Tolstoj, koji sa svojim zasljepljujućim sjajem boja i licitarsko-gizdavom historičnošću stoje sasvim posebno u ruskoj književnosti. Osnova se toga naravno nalazi u stvaralačkoj individualnosti Gjalskoga, ali na društvu i kritici leži krivnja, što se ta crta nenaravno razvila. Nacionalistička kritika i rodoljubno društvo brinući brigu o sudbini hrvatstva, vatreno je primilo ovu Gjalskijevu umjetničku crtu i pobudilo ga, da nastavi tim pravcem, ne mareći, što u umjetnosti preveliko isticanje političkih ideja, makar i visoko-nacionalnih i društveno vrijednih, nanosi umjetnosti nepopravljivu štetu. Kod Gjalskoga su postepeno postajale sve uže i teme, i siže, i ideje, umanjio se vidokrug, paleta je gubila svoje bogatstvo i raznolikost, i on se počeo služiti tek malim brojem obljubljenih boja, stil je izgubio elastičnost, pojavili su se znakovi šablone, koje je vješto pokrivao šarenim plaštem plamenih patriotskih i nacionalističkih riječi i nastrojenja.

Bitno različit je također odnos Gjalskijev prema tri osnovna pitanja — starog plemstva, seljaštva i žene. Turgenjev je poetizirao samo romantiku uistinu lijepog života plemićsko-vlastelinskog staleža. Turgenjev je znao i cijenio veliko značenje te društvene klase i u državno-političkom, i socijalno-društvenom, i stvaralačko-umjetničkom, i kulturno-prosvjetnom pravcu, ali u njezinu historički razumljivom odlasku nije vidio naročitog zla. Zamjenu te klase novom klasom tek rođene slobodne vanstaleške inteligencije Turgenjev je shvaćao kao neizbježivu posljedicu historičko-društvenoga procesa, kao narednu etapu kulturno-socijalnog progresa. A Gjalski je idealizirao ne samo već umirajući plemićsko-vlastelinski život, nego i uopće prošlost. Odlazak je te klase shvaćao kao društveno negativnu pojavu, katkada čak i kao socijalno zlo. Isto tako su važne razlike u odnosu Turgenjeva i Gjalskoga prema seljaštvu, naročito seljacima. Turgenjev je bio tipičan ruski liberalan vlastelin oko polovice prošloga stoljeća, pravi ruski »barin« (veoma kompliciran socijalno-kulturni tip, koji homogeno sjedinjuje engleskog gentlemana s ruskim inteligentom-demokratom). Gjalski je, nasuprot, bio vlastelin-feudalac, koji je sa-

čuvao nekakve odsjeve davno minulih vremena. Turgenjev je vidio u seljaku sebi ravna čovjeka, koji tek stoji na nižem kulturnom stepenu, možda čak mlađeg brata, te nije prema njemu pokazivao ni naročite uvredljivo pokroviteljstvene pažnje, ni sentimentalne osjetljivosti. Za Gjalskoga je pak seljak biće nižeg reda, koje i u socijalnom i u moralnom smislu stoji na početku strme društvene ljestvice. To je fino opazio i dobro pokazao dr. Nevistić (Gjalski, 21). Možda donekle pretjerano, a u osnovi ipak pravilno rekao je jedan kritičar, da se u odnosima Gjalskoga prema seljacima uvijek osjećalo »neko nehajno pokroviteljstvo, gospodska ljubeznost, neko prigodno zanimanje« (T. S. Grabowski. Studya literackie, 196). Isto tako je velika razlika i u pogledima na ženu. Žene kod Gjalskog poput Turgenjevljevih žena imaju snažnu volju, pune su energije, odlučnosti, radenosti, te su pravi prijatelji muškaraca, njihovi pomagači, a često i potporanj. No Turgenjev u isto vrijeme idealizira ženu, stavlja je na visoko podnožje duhovne čistoće, duboke produhovljenosti, nekakve nadzemaljske svetosti, a uz sve to ipak daje liku potpunu realnost i životnost. A žena Gjalskoga je uvijek prava žena i k tomu još sa šablonizirano lijepom vanjštinom. Ona se uvijek sjeća svoje prave dužnosti i glavnog cilja svog života. Ona odano služi muškarcu i krasi i popunjava njegov život. U ovom »kultu ženskoga tijela« (Prohaska, Pregled, 30) nešto je pogansko, i karakteristično je, da se pri slikanju ženske ljepote Gjalski često služi uspoređivanjem s likovima antiknih božica.

Iz svega gore navedenoga vidi se, da uporedo s mnogim crtama sličnosti s Turgenjevom, Gjalski se u mnogim važnim i bitnim crtama razlikuje od njega, a te se crte osnivaju na glavnim temeljima njegove individualnosti. Mišljenje nekojih kritičara, da »je Turgenjev dao jak biljeg čitavom i čovjeku i književniku Gjalskomu« i da »jaki utjecaj Turgenjeva smeta književnom »individualiziranju« odnosno zaokruživanju Gjalskoga kao književnog tipa« (Nevistić, — Gjalski, 90—91) — apsolutno je pretjerano i pogrješno. Blizost Turgenjevu bezuvjetno je blagotvorno djelovala na Gjalskoga, otkrivši mu, kao piscu, novi svijet, svijet njemu toliko mili i dragi, kao čovjeku, i time proširivši njegov vidokrug u pogledu tema, sižeja, likova, ideja. Stvaralački lik Gjalskoga je širok i mnogostran, i on se slijeva s likom Turgenjeva tek u nekojima, makar i važnim svojim stranama. Gjalski nije kopirao, nije oponašao Turgenjeva, nego je, budući da mu je duhovno blizak, uzimao od njega tek ono, što je odgovaralo njegovoj stvaralačkoj individualnosti. Turgenjev je Gjalskomu bio tek »veliki uzor«, vrlo točno i izrazito veli književni historičar dr. Josip Badalić (Obzor, br. 203, 4. IX. 1933.). Veza je izmedu Gjalskoga i Turgenjeva velika i tijesna, ali ipak ona nije onog karaktera, kako to sebi zamišlja većina hrvatskih kritičara. — Turgenjev je imao na Gjalskoga veliki i snažan utjecaj, ali on nije bio ni preveć jak, ni jedini. Svakako on ne ograničuje stvaralačke individualnosti Gjalskoga i nikako ne umanjuje njegove umjetničke vrijednosti i značenja. Moramo zapamtiti, da potpuno »originalnih« u ovom smislu, to jest bez ikakvih tudih utjecaja (kao i potpuno »čistih« rasa i jezika) nema i ne može da bude. Na formiranje stvaralačke ličnosti piščeve utječe vrlo mnogo najrazličitijih faktora, tako da apsolutno nije moguće sasvim točno odrediti, što je kod ovoga ili onoga pisca »svoje«, a što je došlo sa strane i pod čijim utjecajem, naravno ako ne ćemo da se ogradimo uskim zahtjevima suhog formalizma i bezdušne pedanterije.

Da upoznamo prave uzroke približavanja Gjalskoga Turgenjevu, moramo da svratimo pažnju literarnim pravcima i školama druge polovice XIX. stoljeća. S ruskom književnošću tek se je u ono vrijeme počela upoznavati zapadna Evropa; i odmah ju je potpuno zarobila. Čak u slobodoumnoj i prema svemu novom i duhovno snažnom znatiželjnoj Francuskoj začuo se pravi vapaj nacionalističke kritike o ruskoj opasnosti na književnoj fronti. A Turgenjev je baš bio u prvim redovima najboljih ruskih pisaca, koji su bili u središtu općeg interesa; njega su držali za najizrazitijeg i najzaslužnijeg zastupnika ruske književnosti. Ovaj podcrtani interes za Turgenjeva prešao je i k Hrvatima, koji su ga odmah počeli usrdno prevađati. Naročiti je interes za Turgenjeva pokazao »Vienac«, kojemu je u ono vrijeme veoma blisko stajao Gjalski. I ruski utjecaj u hrvatskoj književnosti do pred sâm svjetski rat uglavnom potječe baš od Turgenjeva. Vrlo je dobro rekao već spomenuti književni historičar, da je hrvatski »realizam uz male iznimke sav pod sugestijom Turgenjeva« (Dr. J. Badalić. — Pedesetgodišnjica smrti I. S. Turgenjeva. — Obzor, br. 203, 4. IX. 1933.). Ruski utjecaj, naročito jak u hrvatskoj književnosti u 70—80-tim godinama minulog stoljeća, u znatnoj je mjeri pomogao u č v r š ć i v a n j u r e a l i z m a. Rusofilstvo u hrvatskoj književnosti bilo je mnogo jače i neposrednije, nego u širokim narodnim vrstama. Ono je bilo mnogo bliže i razumljivije srednjim inteligentnim krugovima, koji su još sačuvali zadnje uzdisaje entuzijazma davno već ugaslog romantičnog ilirizma. Među glavnim uzrocima naročito snažnog utjecaja Turgenjeva na hrvatsku književnost jesu njegove — t e m e i n a č i n. Glavna Tugenjevljeva tema, koja je prva privukla na njega pažnju u inozemstvu, bilo je p r o p a d a n j e p l e m s t v a, jer u njemu se pokazala nova i duboka socijalna pojava, koja je gotovo istovremeno obuhvatila čitavu Evropu. Odlazak sa društvene pozornice vlastelinskog plemstva i rođenje nove socijalne klase d e m o k r a c i j e, koja je promijenila sav put i način života čitavog čovječanstva, nije moglo da ne bude opaženo od umjetničke književnosti svih kulturnih naroda. A svaka historički-odlučna epoha ima svoj poseban literarni stil, svoj tip i vrstu pisca. Njegova idejnog začetnika možemo naći tek historički, odnosno formalno-kronološki, a takav nije uvijek (pa skoro i nikada!) i najjači njegov umjetnički zastupnik. A za umjetničkog je kritičara uvijek odlučan samo umjetnički faktor, dok sve kronološke potankosti on ostavlja kabinetsko-arhivnim istraživačima.

Druga je glavna i za naše prilike naročito važna Turgenjevljeva tema — borba za slobodu i jedinstvo slavenstva. A ova je tema vazda bila aktuelna u vodećim krugovima hrvatskog društva, a djelomično i u mjetničkoj književnosti. Privukla je veliku pažnju hrvatske književnosti i čitalaca također i književna manira Turgenjevljeva — mekana, nježna, zagasito-zamišljena, poput romantičke uvenulosti boja starinskog gobelena ili djedovskog dagerotipa, — manira izrazito ruska, toliko bliska slavenskom srcu uopće. — I to je, sve skupa uzeto, moralo da osigura Turgenjevu plodno tlo u hrvatskoj književnosti, barem kao impulsu, pobudi. Pod neposrednim utjecajem Turgenjevljevim pojavljuje se niz interesantnih djela, od kojih navedimo barem »Slavonsku šumu« (1888.) i »Mrtve kapitale« (1889.) Josipa Kozarca. Ali naročito je snažno Turgenjev djelovao na Gjalskoga, koji je lično bio tako

nerazdjeljivo tijesno povezan sa starim plemstvom. Ovom odlučnom socijalnom momentu hrvatska umjetnička kritika posvećuje nerazumljivo malo pažnje, premda je njegovo ogromno značenje izvan sumnje. Dotičući se ovoga pitanja, spomenuti već kritičar, govoreći o tijesnoj povezanosti Gjalskoga s Turgenjevom, s podcrtanom ironijom primjećuje: »Kao da u tim ruskim domovima i zagorskim kurijama živi isti duh samo pod raznim imenima« (Nevistić, o. c., 89). Baš socijalni uslovi imadu ogromno značenje kod formiranja i čisto umjetničkih ukusa, pogleda i uvjerenja piščevih. Moguće da je baš uglavnom iz ovih razloga Gjalski, koji je odrastao pod kompliciranim utjecajem raznih književnosti i književnika, prešao ipak na stranu ruskog realizma, izabravši u njemu za uzor Turgenjeva.

Kao rezultat gornjih razlaganja, moramo reći, da je Gjalski bio pod vrlo snažnim utjecajem Turgenjeva, ali ovaj nije bio jedini, već najjači u dugom nizu drugih utjecaja. Sličnost je između Gjalskoga i Turgenjeva vrlo velika, ali isto je tako velika i bitna i razlika između njih. Nema dosta razloga, da Gjalskomu lijepimo etiketu »hrvatskog Turgenjeva«, jer time nikako ne iscrpljujemo do kraja dubinu i mnogostranost stvaralačke ličnosti ovih pisaca. Ono ima gotovo baš isto toliko razloga koliko i naslov »srpskog Turgenjeva«, koji je skoro u isto vrijeme podijelila dobrodušna kritika Lazi Lazareviću. Vrlo se je dobro, premda i preveć općenito, izrazio Vladimir Lunaček, kada je rekao, da je Gjalski »realista starije ruske škole ili smjera I. S. Turgenjeva« (Ljuba Babić-Gjalski, Obzor, br. 345, 24. XII. 1924.). — Rekao bih, da je Gjalski išao pravcem Turgenjeva, ali svojim vlastitim putem. On je bio njegov vatreni obožavatelj i djelomični sljedbenik.

Hrvatska kritika, zauzeta pomnim otkrivanjem crta sličnosti između Gjalskoga i Turgenjeva, nije opazila kod Gjalskoga brojnih znakova ako ne utjecaja, a ono barem sličnosti između njega i mnogih drugih ruskih pisaca. Te su crte u pojedinim slučajevima sitne i neznatne, ali sakupljene ipak daju izrazitu i jasnu sliku. U pismu profesoru Ljudevitu Dvornikoviću (iz Gredica, od 26. XI. 1902.) Gjalski piše: »Za učitelje odabrao sam ja velike ruske majstore: Turgenjeva, Gogolja, Puškina, Tolstoja; Francuze: Flauberta, Daudeta, Zolu, a od Engleza Dickensa. Njemačku literaturu gotovo ne poznam, ali se divim i klanjam Goetheu i Heineu. Od novih rado sam u mladosti čitao Karla Emila Francosa, kojega crtice »Die Juden von Barnow« i »Aus Halbasien« dovele me na misao da opišem svoju zagorsku gospodu...« (Obzor, br. 292, 18. XII. 1935.). U ruskoj književnosti Gjalskomu se dopadao osim njezinih visokih estetskih kvaliteta, njezin zdravi realizam, blizina životu, osjetljivost prema interesima i potrebama društva, to jest lijepa, uzvišena i apsolutno neizbježiva u pravoj i živoj umjetnosti »tendencioznost«, koju je Gjalski vrlo visoko cijenio, postupajući prema »učenju genijalnog slavenskog (ruskog) literarnog učitelja Bjelinskoga« (Književno pismo. — Vienac, 1899., br. 12—13.). Naročito je snažan utisak na Gjalskoga učinio Gogolj, — ovaj neobično originalni pisac, jedan od najtužnijih humorista, koji je vješto sakrivao pod smijehom suze. Mnoge pripovijesti Gjalskoga prožete su pravom Gogoljevom tugom i sažaljenjem nad životom bez cilja i vrijednosti i nad čovjekom bez volje i snage. Praznost i ništavilo

života stanovnika od svih zaboravljenog, prašinom pokritog sivog Mirgoroda, bezbrižno, ali i bezprosvjetno životarenje simpatičnih, ali nikomu nepotrebnih, nizakoga neinteresantnih provincijskih vlastelina Gogoljevih nalazi sebi snažan odsjev u mnogim pričama i pripovijestima Gjalskoga. A epilog »Perillustrisa ac generosusa Cinteka« skoro potpuno, sa svim sitnicama i pojedinostima ponavlja posljednji, zaključni prizor »Svađe Ivana Ivanovića s Ivanom Nikiforofićem«. Tugom umiranja su pune ove strane. Potpuno je u Gogoljevom duhu pisana pripovijest »Zadnja četiri gornjaka«, smještena u zbornik sa karakterističnim naslovom »Biedne priče«. Njegov junak, »začasni kancelista« Hamilkar Puhanović, u mnogome je sličan Akakiju Akakijeviću Bašmačkinu, junaku Gogoljeve »Kabanice« (Šinelj). On je pun iste skromnosti, šutljive pokornosti i jedina je njegova strast — ljubav prema krasno pisanim slovima i naslada svojim uistinu uzornim rukopisom. I to su jedine svijetle točke u njegovu bezradosnom životarenju. Njemu se, kao i Gogoljevu junaku, smiju, rugaju njegove kolege, podcjenjuju ga pretpostavljeni. Ova je pripovijest prava tragedija malog čovjeka, u kojoj se skupa s Gogoljevim notama čuju i note potresnog Dostojevskoga. Gjalski je također sličan Gogolju lirskim patosom i hiperbolizmom. On se često služi sličnim Gogoljevim »lirskim odstupanjima«, koja se svojom svečanošću tona i podcrtanim ritmom približavaju tako zvanim »pjesmama u prozi«. Naročito često, skoro obligatno vidimo to kod opisa domovine uopće, zatim »bijelog Zagreba«, koji za Gjalskoga utjelovljuje otadžbinu. Opis »seljačke pjesme« u romanu »Na rodjenoj grudi« (153—154) oživljuje mnoge Gogoljeve strane, naročito one u »Svibanjskoj noći«. Zagrebačku goru Gjalski opisuje s isto takvim vatrenim nadahnućem i hiperbolizmom, kao što Gogolj opisuje Dnjepr. Hrvate davno minulih vremena Gjalski obično pokazuje nekakvim polulegendarnim junacima, koji nadnaravnom moći epskih narodnih junaka brane svoju domovinu i time podsjećaju na Gogoljeve kozake i njihovu obranu »Zaporoške Siječi«. Njegovi junaci, naročito stari Zagorci, slijedom Gogoljevih junaka, slikani su u duhu i stilu Homerovu, u koje slikanje on ulaže svu njemu pristupačnu snagu i patos, potpuno zaboravljajući objektivnost, mjeru i historiju.

U suštini Gjalski je nacionalno-orijentirani historički romanopisac, i paralelu mu moramo tražiti u onoj grupi ruskih pisaca, čiji najkarakterističniji zastupnici jesu M. N. Zagoskin, A. A. Bestužev-Marlinskij, D. L. Mordovcev, G. P. Danilevskij, P. N. Krasnov. Ali samo u pogledu tema, osjećaja, raspoloženja i tona, a ne talenta i značenja. Gjalski zauzima u hrvatskoj književnosti mnogo bolji i odgovorniji položaj, nego što svaki od nabrojenih pisaca u ruskoj književnosti, a i u pogledu talenta Gjalski mnoge od te grupe znatno nadmašuje. Ali bolji položaj Gjalskoga nikako se ne osniva na umjetničkom njegovu talentu. Glavni uzrok leži u tome, što je ruska književnost u svom razvoju daleko već otišla od historičko-patriotskih romana, koji sada zauzimaju u njoj skroman položaj te se uvrštavaju skoro isključivo u razred omladinske književnosti (naime knjiga za omladinu). U hrvatskoj pak književnosti zbog državno-političkih uslova života Hrvata ovi romani do najnovijih su vremena zauzimali vidljivo, gotovo vodeće mjesto, neumorno probudujući u narodu patriotizam i nacionalizam. Svojom ljubavlju za

prošlost, svojom poetizacijom prošlosti, često i ne preveć daleke, Gjalski opominje na I. S. Lukaša i I. S. Šmeleva. U ovome on često zapada u pretjerivanje, zamjenjujući katkada svoju maštu i želje sa zbiljom. Gjalski je puno pažnje posvećivao suvremenosti, budno prateći bujan tok njenih događaja i promjenljivih interesa. Zato su njegove teme, uvijek čvrsto povezane sa životom i interesima hrvatskog nacionalnog društva, lišene unutarnjeg jedinstva, logički jasnog i uvjerljivog. On se preveć često od historičara pretvarao u kroničara, koji uvijek zanosno i odano crta život svojih patriotski oduševljenih suvremenika-sunarodnjaka. Gjalski nije vođa društva, već njegov pjesnik. On nije pobjednički vodio društvo za sobom, već poslušno i radoznalo išao za njim. Društveno zanimljiv, umjetnički vrijedan kroničar, on nije mogao da postane historičar, jer je bio preveć vatren suvremenik događaja, koje je iznašao. Historičko i društveno-političko značenje ovog dijela stvaranja Gjalskijeva često znatno nadmašuje njegovo umjetničko značenje. Ovom stranom svog interesantnog stvaranja Gjalski je veoma sličan poznatom ruskom romanopiscu P. D. Boborykinu.

U djelima Gjalskoga možemo dakle lako naći vidljive i brojne znakove utjecaja mnogih ruskih pisaca različitih umjetničkih kvaliteta, ukusa, interesa, škola i pravaca na čelu s Turgenjevom, Gogoljem, Puškinom, Tolstojem, Dostojevskim, Gončarovom i — da dopremo do naših suvremenika — Lukašom, Šmelevom, Krasnovom. Obilje i brojnost tih dodirnih točaka sprečava i oteščava mogućnost naročito odrediti i podvući poseban utjecaj pojedinog pisca (naravno, osim Turgenjeva), a da ne pogriješimo. Dok prema Turgenjevu možemo govoriti već o nekoj vrsti utjecaja i ovisnosti, prema drugim piscima postoji samo sličnost, i to većinom nesvijesna, instinktivna, a korijen joj se nalazi u karakteru epohe, u njezinim kulturno-društvenim i socijalno-političkim oznakama, i tek djelimično ovise o ličnoj volji i individualnom ukusu pisaca. Ta sličnost Gjalskijevih djela s djelima mnogih ruskih pisaca, njemu bezuvjetno nepoznatih, gustom mrežom tijesnih duhovnih veza veže hrvatsku književnost s ruskom, te daje obilan i poučan materijal o pitanju psihologije stvaranja i o njegovim društveno-socijalnim i političkim klicama i temeljima.

Gjalski je bio pod velikim utjecajem ruske književnosti, od koje je upoznao ne samo vanjsko-formalne činjenice, nego i sâm duh. — »Za grieh učinjen Blanši moram da trpim... Sve treba okajati« veli Lav Blinjević (Na rođenoj grudi, 237) i u tim riječima zvuči toliko karakterističan ton klasične ruske književnosti. Ali Gjalski je volio rusku književnost, vrlo ju je cijenio. U svojoj autobiografiji veli, da »realistička knjiga engleska a osobito ruska, uvijek će i uvijek imati svoga čitatelja i poštovaoca« (Rukovet, 212). I tu je ljubav dao i svojim junacima, koji često i rado, s velikim žarom i odanošću govore o njoj, citiraju njezine najbolje zastupnike, spominju pojedine potankosti i sitnice iz njihovih djela. Tako, na primjer, Radmilović, zadojen ženskom ljepotom, piše u svom dnevniku »ja sam bio opojen, ne opojen kao od vina, nego onako kao kad čitam koji Heineov stih ili Puškinovu pjesmu«. Na usta svog drugog junaka Gjalski očituje svoju ljubav prema tom ruskom pjesniku, spominjajući ga kao »od nekada nam najmilijega pjesnika Puškina«

(Notturno, 73). Njegovi junaci nalaze odušak svojim osjećajima i dobivaju potpunu duševnu zadovoljštinu u poeziji i često citiraju Puškinove pjesme, koje, usput budi spomenuto, Gjalski vrlo točno piše latinicom. Ali oni citiraju u glavnom lirske pjesme. — »Ljublju sej temnij sad, s jego prohladoj i cvjetami« (Srce mu puklo, 97), ili — »Ja perežil svoi želanja, ja razljubil svoi mečty!...« ili »Živu pečalnyj, odinokij, i ždu: pridet li moj konec« (Perpetuus, 129). Često se spominje i Turgenjevljevo ime. Jedan od junaka Gjalskoga, očaran ljepotom djevojke, veli, da je ona u njemu oživila »najzanimivije poglavlje kakove Turgenjevske novele« (Pelud, 105). Opisujući toliko mio piščevu srcu ubavi zagorski pejzaž, pisac umiljato veli, da je »sve to puno one vječne poezije, kojom dišu Virgilova bukolika ili Turgenjevljevi zapisci« (Beg sa Sutle, 160). Često dolazi piscu na usta i Lav Tolstoj (Dolce far niente, 199), a jedan od njegovih junaka čak nosi ime povezano s ovim čuvenim ruskim piscem, — »Hamilkar Puhanovich alias Puhh de Eadem et Mraczlin et de Jaszna Polyanna« (Zadnja četiri gornjaka, 45). Drugi njegov junak, pričajući o svojim bečkim utiscima, u prvom redu spominje, »da je vidio najnoviju operu Rubinšteinovu« (Gjurgjica Agićeva, 116).

Gjalski je pun iskrene ljubavi prema Rusiji, prema svemu ruskomu — ljudima, njihovom životu, običajima, stvarima, jeziku, prema ruskoj književnosti, uopće umjetnosti. Skoro svaka njegova strana podsjeća bilo idejom, likom, riječju, činjenicom ili stvarju na priraslu njegovu srcu Rusiju, koju on, još pun već zastarjelih ideja ilirizma i slavenofilstva, drži starijom sestrom u velikoj ali na žalost još nesložnoj porodici slavenskih naroda. Sve rusko Gjalski spominje s dirljivo-nježnom ljubavi. — Začuvši glas odsutne žene, koju on voli, njegov junak se baca k njoj i s teškom se mukom probija kroz gustu gomilu, ali umjesto nje nalazi jednu njemu nepoznatu R u s k i n j u (Pelud, 134). U zaključnim retcima Notturna (Pripomenak piščev, 89—90) pisac spominje svoj razgovor s jednim r u s k i m studentom, koji mu daje nekakve podatke drugostepenog značenja i koji je razgovor mogao lako da izostane bez ikakve štete za priču. Nacionalnost ovog studenta u ovom slučaju ne igra nikakve uloge, pa i karakterizirana je ona ovdje tek s jedinom dva puta ponovljenom riječju »harašo«, sada već gotovo anekdotskom i koja je obligatna u stranoj karakterizaciji Rusa i ruskog milieua (naravno sa »votkom«, »samovarom« i »balalajkom«). Ali Gjalski svog junaka pokazuje kao Rusa isključivo zato, da pokaže svoju simpatiju prema Rusiji i svemu ruskom. Isto je takva karakteristična slučajnost i R u s H o h o l e n k o (ovo prezime je Gjalski načinio od ruske riječi »Hohol«, što znači Ukrajinac), koji je potreban piscu (Osvit, 149) jedino zato, da može s ljubavlju spomenuti r u s k e p j e s m e, koje on pjeva i koje »nosi svakim podrhtajem pozdrav daleke braće i jasnije od svake rieči zbori, kako tisuće i tisuće milja, — kako tisuće godina ipak ne raskinuše zajedničku dušu i isto srce« (Isto, 150). Dva puta Gjalski spominje posebna ruska brojila kao izvrsna učevna pomagala. U jednom slučaju ova »ruska računala« samo su tek usput spomenuta (Gjurgjica Agićeva, 100), u drugom se pak pisac nešto podrobnije zadržava i na mislima povezanim s tim činjenicama. — Jedan skroman seoski učitelj predlaže jogunastoj vlastelinki ovu »rusku spravu za brojenje« za svoju školu (Mlin kod ceste, 150). Ali

»teta Antonija« to oštro odbija, čim je samo začula riječ »ruski«. Ona je odmah naslutila nekakvu mogućnost dokaza svoje nelojalnosti prema svom cesarskom i kraljevskom veličanstvu i svojoj široj domovini, jer Rusija je uvijek bila simbol slavenstva, ilirstva, Gaja i drugih opasno protuaustrijanskih stvari. Gjalski vješto pokazuje tom kratkom epizodom, kako se jedan dio hrvatske aristokracije, koji se orijentirao prema bečkom dvoru, udaljivao od svega slavenskog i ilirskog, radi njegova izrazitog demokratizma; dakle malne isključivo iz socijalnih razloga, iz aristokratskih ambicija držao se po strani od ovoga veličanstvenog narodnog pokreta... Sudbeni pristav dr. Maljević, iz zagrebačke okolice, koji je izraziti rusofil te se često služi ruskim stihovima za karakterizaciju svojih osjećaja i raspoloženja, ima »šubaru astrahansku« (Perpetuus, 127, 129). — »Vi ste Sibirija« govori velikomadžar Tivadar (Osvit, 79) gospođi u želji, da podcrta njezinu hladnu nepristupačnost. Naročita plodnost afričkog tla daje Gjalskomu povod da Afriku nazove »južna Sibirija« (Na rođenoj grudi, 108). Gore spomenuta teta Antonija, iako se strašno bojala svega ruskog, ipak je na svom imanju držala »krimske guske« (Mlin kod ceste, 156), valjda radi njihovih dobrih materijalno-gospodarskih kvaliteta. Spominje se »čaj«, jer »to je slavjansko narodno piće« (Starci, 198). Vlastelin Lacica, koji se smrtno boji kartanja napose za novac, ipak katkada si dozvoljava da igra »duraka« (Plemenitaši i plemići, 96), — a to je tipična ruska igra karata, raširena u Rusiji u izvjesnim društvenim krugovima. — Svi ti sitni i slučajni znakovi idealističkog rusofilstva Gjalskoga sakupljeni zajedno ipak daju vrlo značajnu i karakterističnu sliku prave ljubavi prema Rusiji i svemu ruskom, koju pisac neprekidno pokazuje, koristeći se svakom i najmanjom zgodnom za to prilikom.

Vrlo je intresantan odnos Gjalskijev prema ruskoj revoluciji 1917. godine. On je odmah, bez oklijevanja, odlučno i oštro osudio oktobarsku revoluciju i uopće boljševizam, jer je vidio u njemu jednu od najstrašnijih despocija — »užasniju tiraniju i despociju širokih masa i gomila« (Rukovet, 218), jer je bio pravi liberalac. Ali u tumačenju namjera, osnova i uzroka ruske revolucije, ove najkompliciranije socijalno-političke historičke pojave, Gjalski pokazuje poraznu kratkovidnost i naivnost. On neosnovano pojednostavnjuje duboke historičke procese te ih pretvara u činjenice, ovisne od jednolične volje pojedinca k tomu još sa usko-ličnim, romantično-erotičkim motivima. U svoje vrijeme on se već poslužio tom metodom. — Pohod i napadaj Grka na Slavene i Avare, što je izazvalo inače nepoželjan Grcima rat, on je tumačio erotičkim pobudama Grka, koji su bili očarani fizičkim, pa čak fiziološkim vrlinama slavenskih žena (Dolazak Hrvata, 17). Ako je to još donekle prihvatljivo prema primitivnim ljudima davno minulih vremena, sasvim je nerazumljivo u pogledu boljševičke revolucije. — Gjalski priča, kako jedan mladi ruski Židov iz osvete za čast svoje sestre, na koju je posegnuo jedan od pripadnika vladajuće u Rusiji klase, hoće da uništi čitavu Rusku carsku državu te se odmah daje na sistematsku propagandu boljševičko-komunističkih ideja. Gjalski sa užasom govori o tim strahotama, što »je donio pad carske Rusije i zagospodarenje židovskog boljševizma« (Doživljaji Late Poljanovića, 122). Doduše on dopušta i nekakve druge uzroke boljševizma, ali govori o tome u sasvim kratkim riječima, strogo se

držeći uobičajene u tom pogledu u zapadnoj Evropi šablone. Njegov junak dobro se sjeća onoga, što je sâm promatrao, »svu strašnu sliku onih užasnih prizora, što ih je pružala semitska osveta za prošle ruske pogrome u savezu s bolesnom dušom ruskoga intelektualca i zvjerskom grabežljivošću ruskog mužika i vojnika« (Isto, 136). Gjalski s dubokom tugom govori, da »ga stid poklopi za ruski stomilijunski narod, da se je dao zarobiti i u najstrašnije verige vezati od nekolicine Židova« (Isto, 137—138). Oktobarska revolucija za Gjalskoga je samo bolest, a njezini tvorci i vođe — čirovi, osim toga su tek bezvoljne igračke u rukama okrutnih židovskih osvetnika. Upravo zadivljuje naivnost široko-naobraženog pisca, pomanjkanje odgovarajućih mjera u ocjeni ogromnog opsega i presudnog značenja u sudbini gotovo čitavog čovječanstva historičkih socijalno-političkih faktora i pojava. U tome se donekle osjeća nasljedna kratkovidnost gospodara (»barina«), koji sve socijalne pokrete tumači zlobom i nezahvalnošću narodnih masa. Ti pogledi Gjalskoga začudujuće se poklapaju s pogledima nekojih zastupnika stare ruske visoke aristokracije, koji se sada nalaze u emigraciji. Tipično je također, da nekoje od učenika boljševizma, koji uporno sakrivaju svoje židovsko podrijetlo, on stalno naziva njihovim pravim židovskim imenom (Doživljaji L. P., 137). Interesantno je, da unatoč svoje stare, iskrene i vatrene ljubavi prema Rusiji, Gjalski ipak nije baš preveć točno upućen u sve potankosti ruske historije, čak i najnovije. Dugim nizom takvih kratkih, ali ipak karakterističnih historičkih pogrješaka vrvi njegova pripovijest »Doživljaji Late Poljanovića«, koja je posvećena odisejadi domaćeg sina za svjetskog rata i ruske revolucije, što je on neposredno i lično proživio, dospjevši svojevremeno u rusko zarobljeništvo. — Tako, na primjer, apsolutno je nerazumljivo s geografsko-saobraćajnog gledišta njegovo putovanje iz Sibirije preko Suezkog kanala u Odesu, da se upiše u jugoslovenski dobrovoljački korpus. Formiranje toga korpusa i bojevi u Dobrudži bili su u vrijeme carskog režima, a ne revolucije, — i niz drugih pogrješaka.

U vezi s time moramo podcrtati, da Gjalski uz ono ogromno njegovo književno bogatstvo, uz počasno mjesto, koje zauzima u hrvatskoj književnosti, ipak nije dao svega onoga, što je mogao i morao da dade. Gjalski je znao osjetiti bilo vremena, osjetiti društvene interese i želje i brzo i dobro ih iznijeti. Ali on je svijesno ograničio svoje stvaranje na dvije osnovne teme — staleško-plemićkog i nacionalno-patriotskog karaktera. On je u prvom redu opisivao plemićka gnijezda, a onda borbu Hrvata za svoje nacionalno-duhovne interese i političku nezavisnost, posvećujući njima većinu svog stvaralačkog talenta i radnog vremena. On je malne svijesno šuteći prolazio mimo mnogih socijalno-političkih pitanja, koja su zanimala njegove savremenike i koja je on bilježio tek kratko i usput. A da je to vidio, opazio i davao značenje, pokazuje kratka, ali vrlo karakteristična epizoda s neočekivanim dolaskom u plemićku kuriju za vrijeme gozbe napola golog i gladnog besposlenog radnika. Stari dobričine-plemenitaši bili su tek na časak zbunjeni, jer su pomislili, da njihovo bezbrižno veselje može biti pokvareno. Oni apsolutno nisu osjetili onoga tragičnog »mementa« »što ga nosijaše u sebi adrapovac-došljak i koji kao da je sličan bio grmljavini iz daljine u žaru ljetnjega dana« (Starci, 196). Ali ipak »je svaki

od njih osjetio nešto kao dodir novoga, posve im stranog doba« (Isto, 195). Možemo tek iskreno požaliti, da je Gjalski, koji je imao sve preduvjete, da postane i socijalni pisac, ipak premalo pažnje posvećivao onim dubokim socijalnim problemima i pojavama, koje je vrijeme bezobzirno guralo na historičku pozornicu. A ta bi tema znatno produbla njegovo stvaranje, proširila njegove teme i sižeje, tjesnije ga povezala s vremenom i njegovim interesima, podigla društveno i umjetničko značenje njegovo, učinivši ga aktualnijim, te proširila još dalje krug njegovih čitalaca novim brojnim i žednim prosvjete grupama.

Utjecaj Rusije na Gjalskoga pokazao se jasno i na jeziku. Ruska književnost, ruska kultura uopće, ruski život unesao je u njegov rječnik mnogo novih riječi. Od svih brojnih ruskih riječi on tek samo dvije uzima u uslužne navodne znakove. O jednom svom junaku Gjalski dobro veli, da je »bio na glasu, štono ruska rieč »hljebosol« — željan uviek gostiju« (Starci, 171). Ali se vara, kada drži dobrom ruskom riječju »zaplijenjenika« (Doživljaji L. P., 121), načinivši ju od prave ruske riječi »pljennik«.

Rječnik rusizama kod Gjalskoga jasno pokazuje svu snagu i dubinu njegova rusofilstva. Malne svaka strana kod Gjalskoga nosi vidljive tragove njegove vatrene ljubavi, iskrene odanosti i tijesne stvarne povezanosti njegove s Rusijom, njezinom književnošću i životom. Idejne osnove takvog rusofilstva lišene su i najmanje sjene trenutačne zaljubljenosti ili prolazne mode, — one su duboko organske. U njemu vidimo sjajne odsjeve onog, sada već zastarjelog i zamrlog romantičnog ilirizma, koji je zanosno maštao o duhovnom jedinjenju svih Slavena ili barem o što dubljem i temeljitijem uzajamnom upoznavanju.

(Odlomak iz studije »Ruski utjecaj na hrvatsku književnost«).

NIKOLAJ FEDOROV

Jel ima nesretnije zemlje od Hrvatske? Despotska poluazijska vlada sa zločinačkim banom, sa brigantskim činovničtvom, sa prodanim zastupstvom a jadni narod — on je izmrcvaren, jadan, izsisan — bez misli i gotovo već truplo bez osjećaja.

23/11 — 90.

(Iz Dnevnika, u jednoj bilježnici pod datumom 23. studenoga 1890. godine)

LJUBA BABIĆ-GJALSKI

NA ROĐENOJ GRUDI

Teza povratka zemlji nije osamljena u umjetnosti i nije produkt novoga doba. Ona se u različitim oblicima i s različitim političkim, kulturnim i socijalnim intencijama javljala u svim literaturama, čas slabije, čas hučnije, već prema tome, da li je vrijeme pogodovalo njezinu razvitku ili ga je kočilo i sputavalo. Zemlja je redovno stajala u središtu umjetnikova interesiranja, privlačeći njegovu pažnju na sebe, vječno mlada, živa i šarolika. Ona je obuhvatala čitave generacije i davala im svoj pečat, bogata u najvećoj mjeri motivima, koji nikada ne stare, doživljujući uvijek iznova svoju renesansu i preporađajući se svake godine. Jedna ju je epoha shvaćala više mistički i metafizički, druga realistički, no u svakom slučaju bijahu i jedna i druga čvrsto vezane uz nju i ovisne o njoj, interesantne više po zemlji i po načinu, kako su je doživjele i oživjele, nego po svojim spoljašnjim artističkim uspjesima i efektima, koji su vrlo često bili efemerni. U časovima klonuća i rezignacije zemlja je tiho, srdačno, bodreći progovarala i oslobađala čovjeka od prtljage civilizacije, rujući tvrdo u njemu i budeći latentne snage, koje su tajno klijale i zorile u mraku podsvijesti, a da ih čovjek ni u svojim najlucidnijim trenucima nije bio svijestan. U dvije svoje najuspjelije knjige (»Na rođenoj grudi« i »Pod starim krovovima«) Đalski je osjetio taj mudri, polutihi, okrepljujući govor zemlje, koji dopiraše k njemu kroz otvorene prozore u noćima, kad prokapljuju proljetne kiše i kad zemlja vlažno, oporo vonja začećem i trudnoćom. Njezina elementarna, bludna snaga, koja nikada ne jenjava i koja je neomeđena u beskrajnom prostranstvu, šaptaše utješljivo o vječnoj mladosti i vječnom preporađanju života, koji u izumiranju starih društvenih forma i zasada naslućuje stvaranje novih. Bujna zemlja, koje sasvim dosta ima, da cijelo čovječanstvo zasiti i da nitko ne bude gladan, ispariyaše u svitanja mlake, pijane mirise rađanja. Sjemenje je bubrilo u njoj, trave su zamišljeno nicale i izvirivale iz nje, šume disahu plahovitom snagom, koja sve svladava i razara. Stojeći na otvorenim prozorima i ćuteći rani, magleni, južni vjetar, koji povijaše jablanove u njegovu perivoju, Đalski razumijevaše, što mu zemlja govori, malo plah od jutarnje studeni, koja mu je bridila lice. Stotine i hiljade godina prešle su preko nje, vode su šumno protjecale koritima, ostavljajući stara i dubeći nova, šume su listale, cvjetale, šumile, zorile, venule i opet iznova bujale, planine se razmicale i zbližavale, a ljudi su klali krvavim noževima i krvavim rukama krotke, pitome životinje i jedni druge, sjedeći na proplancima razdrljenih košulja i bosih nogu pod žarkim, blagotvornim, životodajnim suncem. Milijuni invazija i razbojničkih ljudskih čopora prohujaše preko nje, u popaljenim selima tekla je krv u žednu prašinu, i psi su njušili rasječena, krvava, još topla ljudska trupla, a zemlja je tiho cvjetala i dalje, pšenica se talasaše i prelijevaše žitnim zlatom, u vinogradima je zrelo grožđe pjevalo pijani psalam vedrine, radosti i pobjede. Ljudi su iznajprije bili mali, onda su rasli i postajali veliki, da zatim opet budu sve manji i tiši, a zemlja ih je dočekivala, obgrlila ih je svojom vlažnom utrobom i spremno se zatvorila za njima, jer je znala, da su njihova mjesta već zauzeli novi, koji će isto tako doći k njoj i isto tako ustupiti mjesto opet novima. Ona je bila krotka i spokojna, kad je padao na nju snijeg i kad ju je žarilo sunce; nije se protivila, kad su nastupale nerodne godine, i nije se radovala, kad su iza njih došle rodne. Ona je znala, da se život sastoji u mijeni, da jedan oblik društvenog uređenja postoji samo dotle, dok ga ne zamijeni drugi, adekvatniji svome vremenu. Pamtila je dane, kad se ljudi ogrtahu zvjerinjim krznima i stanovahu po hrastovim dupljima i osamljenim spiljama, ubijajući se među sobom kamenim noževima i ispijajući jedan drugome, mrtvome, mozak iz zdrobljene lubanje. Pamtila je bezbrojne vojske, koje su izginule na njoj, milijune malih, velikih, mršavih, debelih, mladih, starih, plavokosih, ridih, crnih, žutih i bijelih ljudi, koji su se utapljali u nabujalim, halapljivim vodama, koje ih gutahu. Znala je za pohlepu za zlatom i vlašću, koja se sticala i kupovala zlatom, znala je za prljave ljudske instinkte, za silovane, raskrvavljene djevojke u jazbini mraka, za paleže, umorstva i obješena ljudska trupla na grbavim šumskim granama, koja se iscerena njišu u sparne, bakrene, zlatne i blage sumrake. Bila je šutljiva i dobra, u nju su brisali krvave ruke poslije zločina, ona je prisustvovala bezbrojnim bestijalitetima, trovali su je ljudi svojom podlošću i povjeravali joj tajne, koje ona nije nikada izdavala. Zemlja se sjećala prignutih, ranjavih leđa robova, na ko-

jima jašu gospodari i vitlaju bičevima, sjećala se tvrdih kula, koje je vrijeme nadraslo i razorilo, drvenih koliba po uvalama, koje su zasipale mećave, odsječenih ljudskih ruku, nogu i glava. Treperila je radošću, kad su na njoj toptale hiljade nogu pobunjenih seljačkih masa, koje su tražile pravdu, a zašumjela je sjetom, kad je i opet potekla kmetska krv i kad su nove lešine zaredale uz cestu, obezglavljene i raskomadane. Nije nikada bila umorna, stoljeća prijeđoše preko nje i odlepršaše u nepovrat i zaborav, a ona se svakog proljeća budila s novim optimizmom i novim životnim entuzijazmom. Još uvijek je vjerovala u stare bogove i ćutjela je skroviti ponos, kad su ljudi palili krjesove po brdskim izbočinama, kitili cvijećem, bršljanom i zimzelenom vinsku burad i palili žrtve u sredini žitnog polja svemogućem i najboljem bogu, Suncu, koji sve oživljuje i obnavlja. Bila je svijesna nezajažljive ljudske pohlepe za njom. Znala je, da je ta strast žarča i iskonskija od strasti za posjedovanjem žene i od strasti za životom. Zbog nje su se ljudi davili među sobom, ginuli su, da do nje dođu, ponižavali su se i molili su, da je dobiju, gutajući u sebi zlobu i mržnju. Ona je nadahnjivala umjetnost, liječila bolesne, tješila žalosne, grijala ozeble, hranila gladne i pojila žedne vodom, mlijekom i vinom. Ljudi su živjeli na njoj, od nje i s pomoću nje, rujući čitavi život njezinu površinu i utrobu, no ipak nikada im nije uspjelo, da je sasvim podčine sebi. Ostala je nerazumljiva i tajanstvena, ostala je uvijek jednako bogata, iako su je tisućama godina crpli i iskorištavali bez odmora, u potrazi za hranom, za nakitom, za skupocjenim metalima i za ogrjevom. Plašeći se njezinog tamnog, potmulog lika, iz kojega je zračila superiorna veličanstvena mirnoća starosti, Đalski osjećaše, da je ona u njemu i on u njoj. Zemlja, ljudi, kruh, voda, ljeto, krv i snaga divljine, koja prši iz zemlje, to je bilo ono, od čega se feudalac i književnik stresao, kao od dodira hladne, vlažne ruke. »Umjetnost nije cilj, ona je sredstvo, pomoću kojega čovjek govori čovjeku« (Musorgski). Umjetnost isto tako nije kronika, ona se ne može sputati u teoretske šablone, ona se razlijeva prštavo u širinu i dubljinu, u čemu je nitko ne može zaustaviti. Ta teza povratka zemlji, koju svaka generacija iznova oživi, i protiv svoje volje u kontinuitetu s istim i sličnim intencijama prošlih generacija, razlikujući se od njih samo formalno, danas je bliža čovjeku, nego ikada dosada, i to je svakako njezina najveća vrijednost. Feudalni društveni poredak, koji još ni danas nije definitivno likvidiran, nego je samo, gibljiv i elastičan, izmijenio neke formalne, beznačajne karakteristike, da u drugoj interpretaciji pledira opet za isto, u ovo mračno, gladno doba, kad je čovjek čovjeku krvnik i satrap, te kad se pognute, šćućurene, špijunske njuške naših dojučerašnjih prijatelja šuljaju kao gorile za nama s nožem u ruci, pažljivo stajući u naše stope, da nam ga u najzgodnijem času zabiju u leđa, sili je na to direktno i indirektno, podvrgnuvši je svojoj volji. Zemlja hrani ljude i njiše ih u svome naručaju, kao velika, dobra, bludna žena, koja je uvijek topla i uvijek spremna podati se svakome, no ona je milostiva samo prema jakima. Neizrecivo stara i nepojamno pametna, ona je bila svjedok okrutnoj, hiljadugodišnjoj i milijungodišnjoj borbi između jakih i slabih, koja ju je naučila da bude spremna i oprezna. Znajući, da uvijek pobjeđuju oni, koji su bez skrupula, jaki i strpljivi, i znajući, da nisu jaki samo oni, koji na prvi pogled tako impresioniraju, nego baš oni, koji svoju čvrstinu i snagu nose šutljivo u sebi do određenog časa, ona se škrto, nelijepo, maćuhinski odnosi prema onima, koje je vrijeme pregazilo i antikviralo, uvijek nastojeći da bude u prvom redu, da vodi i da vidi iza sebe, kad se okrene, falangu zdravih i snažnih, iz kojih pjeva pobjeda. Ona pušta maloga čovjeka, da se zadavi sam u svojoj bijedi, jer je zemlja hladna i bešćutna od tolikih nepravda, koje je vidjela, a koje nisu nikada bile osvećene ni kažnjene. Ništa je ne smeta, da se od danas do sutra promijeni za sto osamdeset stupnjeva, jer znade, da će ljudi i opet doći za njom, ovisni o njoj i nemoćni bez nje. U »Povratku Filipa Latinovicza« M. Krleža je stravično osjetio prazninu i bol kasne, blatne, maglene jeseni, kad se sitan, ubog čovjek grozničavo bori za koru hljeba i kvadratni metar suhog krova nad glavom. Iza Krležina romana zijeva kljasti, propijeni, kramarski plemićski dvorac u rugu i u močvari bijede, anemično i rezignirano kola mijese jesensko provincijsko blato, i čemer i jaz počiva ispred i iza pažljivo ispisanih starinskih imena, na koja pada memljivi, sluzavi mrak. Krleža, pjesnik »Pana«, pobjedonosne himne raskošnoj, sočnoj,

rujanskoj zrelini prirode, koja oživljuje starog poganskog boga u slatkom, pijanom grožđu, osjetio je rodnu grudu kao blatnu, masnu, pustu panonsku ravnicu sličnu Brueglovoj Flandriji i Brabantu, s tromim, šarenim govedima i seljacima, koji pokorno stupaju ispred žandarskih bajuneta. Miniravši ruine, on nije prolio ni jedne suze za onim, što je bilo, uporno zagledan u novo, koje dolazi. Sporo protječu vode iz godine u godinu, ljudi sjede na jelovim i brezovim klupama pred kućama, puše i piju kiselo vino, proljeće nadolazi s jugovinama, s novom travom i mladim, blijedo-zelenim lišćem. Zemlja je vječna, svako proljeće ljudi bezglavo nasrću na nju, da što više otmu i izvuku iz nje. Oni su mršavi i žuti, nepovjerljivi, tvrdi i mračni, zamišljeno mašu rukama, dok idu. More ih kuge i ratovi, koji se ne vode za njih, a u kojima samo oni giņu, oni i njihova stoka, s kojom su ih identificirali. Krsto Hegedušić ih riše pijane i site, kad imadu, ili gladne i prestravljene, kad im rekvizicija otima posljednju kravu, kad ih poplava pohađa u kućama i kad požari razgole svu bijedu njihove svakidašnjice. Ljudi znadu, da su bršljanom obrasli ostaci starih dvoraca samo strašila za ptice i izblijedjeli fantomi iz prošlosti, koja nije bila ništa manje okrutna prema malom čovjeku od sadašnjosti. I ne znajući za njega, nijemo, bezglasno ponavljaju trpki, britki, sarkastično-cinični (no i bolni, jer se iza svakog cinizma sakriva uprljani i zakrvavljeni idealizam) Matošev stih o rezedama i krinu, kroz koje se ceri pohlepno oko zelenaša, utonulo u salo. Matoš, prognanik i renegat, mogao je živo, čulno očutjeti bol cijeloga naroda, koji posrće na križnom putu. Mogao ju je očutjeti tim više, što ta bol izbija iz svake riječi, koju čovjek progovori, iz pjesme, iz veselja i iz molitve. Šarenilo narodne nošnje u stvari odražava tihu tugu sputanog čovjeka, koji smije da govori samo ono, što mu dopuste, ako ne će da se bič, kažnjavajući i kroteći, spusti na njega. Mali je čovjek još uvijek obespravljen, on nije mnogo napredovao od staropanonskih colona i serva, iako se prividno razlikuje od njih. On živi i radi, kao što su živjeli i radili njegovi djedovi pred hiljadu godina, isto se tako bori protiv nepravda, kao što su se i oni borili, i s istim uspjehom. Život mu prolazi u tome, da svakoga dana iznova očekuje sutra i veseli se, što je prošlo juče. Od vremena do vremena odijeli se netko iz njegova kruga, postane od maloga čovjeka veliki, odnosno jedan od onih, koji se sami ubrajaju među velike, no u stvari sve i dalje ostaje isto, jer je mali čovjek i onda mali, kad naoko promijeni izgled. Ljudi se grčevito bore za tvrdu koru kruha, otimajući je jedan drugome, jedan kopa jamu pod drugim, kleveću se i denunciraju, truju se veronalom, arsenikom, kamenom sodom i octenom kiselinom, kad »život ko kuću razvale, jer im se premalena čini« (V. Majer). Kao na sredovječnoj slici flamandskog slikara H. Boscha, preteče Brueglova, »Velike ribe žderu male«, oni svoje egzistencije podižu na životima slabijih od sebe, gaze preko mrtvih, gladnih i beskućnih, jer znadu samo sebe i jer su svoje interese pretpostavili interesima cjeline. Sitna inteligencija po provinciji eksploatira selo, i isto je tako beskrupulozna u toj eksploataciji, kao što su koju stotinu godina unatrag bili feudalci, u naponu svoje moći. Suvremeno vraćanje literature selu zato ne smije biti šablonsko i konvencionalno, kao što je to često dosada bilo, nego mora biti u prvom redu humano i socijalno. Danas postoji akutna kriza morala i savjesti, ljudi se, čim dođu u priliku, baš oni, koji su najveći propovjednici i sljedbenici etike, prodaju za komad kruha i oglodanu kost, za guščji batak, čašu vina poslije ručka, debelu ženu i novi zimski kaput, i to je karakteristično za ovo doba, koje baca prašinu u oči sa svojim moralom, a zapravo je gramzivo, okrutno i zvjersko, kao i sva prije njega. Pljačka je još uvijek najpodesnije sredstvo kupovanja, čak možda je sada istom i dosegla svoju kulminaciju. Vrativši se poslije godina izbivanja kući, G. Krklec je živo osjetio zemljinu sirovu, neposrednu jezu, doživjevši rođenu grudu plastično, krvavo i gorko (»Na rođenoj grudi«). Autor »Srebrne ceste«, »Ljubavi ptica« i »Izleta u nebo« demantirao je lažnu stvarnost Domjanićevih i Šipekovih akvarela. Hrvatsko Zagorje Dalskoga i Leskovara, koje je rodilo Kovačićeva Ivicu Kičmanovića, Ceneke Horvata Kiša i Cesarčeva »Zlatnog mladića«, doživio je Krklec ranjavo i britko s izgladnjelim, potištenim hiljadama nezaposlenih pred rudnicima, s blijedim djevojkama pred samostanskim i crkvenim vratima i s ružičastim bijegom u blistavu, čarobnu vedrinu alkohola, koji navlači maglu pred oči. Razbijaju ljudi lijeno i monotono motikama tvrdo i ži-

lavo busenje zemlje, odroni se sive šikarama, kržljavi kukuruzi dahću na žezi, izmoždena su goveda isplazila jezike, ribe su se zakopale u mulj i pomaljaju se na površini samo kad naslute hujanje oluje u vrhovima najviših jablanova i topola, a kukuruzni kruh je tvrd i pljesniv, i još ga nikada nema dosta. Ljudi razmišljaju o tući, o vinogradima, koji svake godine sve slabije rode, o trgovcima, koji su svi debeli, o bilježnicima, popovima, učiteljima, veterinarima, liječnicima, sucima, žandarima, pisarima, koji svi ne znaju za brige, jer je za njih svejedno, rodi li zemlja ili ne, jedu li miševi krumpir u zemlji i krade li netko noću još zelene klipove kukuruza. Računaju ljudi: kako to da baš ni jednoga mršavog trgovca nema, a oni mršave iz dana u dan, i kako to, da njima nikada ne će biti bolje, jer što dalje odmiče vrijeme, oni sve manje imaju. Pljuju baguš, psuju, rezigniraju, sanjaju o odlasku u gradove, iz kojih ih gone, o raspelima na raskršću, s kojih je sišao Krist među njih, što pod njim, slični njemu, stoje (Nikola Pavić), no sve ostaje i dalje na mrtvoj točki, a dobro biva samo onda, kad se alkoholna magla mutno i sklizavo navuče na oči (N. Pavić). Po sajmovima i dalje pijani, masni pečenjari prže na ražnjima crveno, svježe meso, konjski se trgovci njišu na kratkim nogama kao kowboji i puše plitke lule, pište svirale, toči se vino i djevojke skrbno pogledavaju po muškim licima, koja se na njih ne osvrću. Pauperizacija je potpuna poslije vrlo kratke i vrlo problematične poratne konjunkture, koja nije pomogla ekonomski slabe, nego ih je samo još zakopala u dug. Zemlja tipičnih hrvatskih bolova i stradanja, koja je kroz stoljeća plaćala račun za druge, ginula po tuđim bojištima za tuđu slavu i tuđe interese, branila od turske invazije jednu njoj prilično stranu i nerazumljivu kulturu, koja ju je zato kasnije prezrela, »Careva kraljevina« A. Cesarca, nastavlja dotle i dalje svoj put sa zemaljskom kuglom, od koje se ne može odijeliti, oko sunca kroz svemir, s pratiocem mjesecom, i ništa se novo ne događa, što bi trebalo zabilježiti, od kronike kraljeva i banova hrvatskih, slavonskih i dalmatinskih zagrebačkog kanonika Juraja baruna Rattkaya de Nagy Thábor i »Annua« Baltazara Adama Krčelića de Corbavia do danas. Ponegdje su se izmijenile prilike, stvari su dobile drugi lik, vrijeme je postalo hitrije i nemirnije, ćute se tajna strujanja u njemu, pod površinom zemlje ključaju erupcije, avioni kruže preko rastrkanih sela s trulim slamnatim krovovima, sa svinjama, koje rokćući bježe preko ceste, uplašene od automobilskih trublja, s pustim šljivicima bez šljiva i s iskrčenim šumama na planinskim padinama, avioni bacaju letke po selima, štampa bljuje nova izdanja s novim tehničkim, ratnim izumima, s novim krvoprolićima i novim mirovnim paktovima. Verv vremena je nemiran, puls mu je ubrzan, ure žure na crkvenim tornjevima, i čovjeka spopada želja, da se popne na vrh najvišeg zvonika i zaustavi kazaljke, pa da i opet spokojno mjeri vrijeme po suncu i po pijesku, koji curi iz prorezane vreće, jer ga probada plahost i bojazan od brzine, koja hiti mimo njega, a s kojom on ne može uhvatiti korak. Đalski je shvaćao povratak zemlji reformatorski i idilično: kao traženje odmora i novih životnih impulza u roditelju i hranitelju čovječanstva, kao mogućnost spasa feudalnog uređenja pred nadolaženjem novih društvenih oblika, koji negirahu i ugrožavahu stare. U njegovu bijegu zemlji (izraz bijeg je točniji od povratka) bilo je mnogo intimne, tople poezije plodne, bogate zemlje, koja šumi zrelim pšeničnim, ječmovim i raženim klasjem. Ni »Na rođenoj grudi«, ni »Pod starim krovovima« nisu novele u današnjem smislu riječi, čak se i sam Đalski ogradio od toga, nazvavši ih »ladanjskim skicama« i »zapiscima i ulomcima iz plemenitaškog svijeta«. Ipak te dvije knjige tvore ono najvrjednije, što je Đalski u svom plodnom književnom radu stvorio, baš zbog te neposrednosti i topline, kojom je oživljena zemlja. Dekadenti i velegradski snobovi dolaze, nakon godina besmislenog, praznog studija po Evropi, kući pod stari zagorski šljivarski krov, u kome još žive bilikumi i stara slavenska gostoljubivost. Oni prisustvuju branju kukuruza, ručaju u polju i ćute, kako ih zemlja zove, zemlja tihih jesenskih pastela i kontemplacija Ljube Wiesnera i Zvonka Milkovića i gladnih, sivih, krvavih dačkih života Horvata Kiša, zemlja njihovih djedova i pradjedova, posvećena krvlju i mrtvacima, skupo kupljena, skupo plaćena i još skuplje branjena. To je poznati, davni, dragi zov, koji budi u srcu tihu tugu, zapretane i zaboravljene lovačke, razbojničke instinkte, bol za onim, što je upropašteno i zanemareno. Svježa, sipka, izmorena jesenska zemlja, kao žena porodilja,

diše trudno i blaženo poslije sparnog ljeta, a već lišće žuti i crveni, vode debljaju pred mrak i pred listopad, pomućujući se, ljubičaste maglice trepere nad crnim, povaljenim tarabama, i lete jata ptica na jug. Đalskijev dekadent Lav (»Na rođenoj grudi«) ide po toj jesenskoj, još toploj zemlji pod blagim, providnim, lelujavim rujanskim nebom sa sestrom djevojke, koju je nekada volio i koja je zbog njega umrla, osjećajući, kako postaje seljak i pračovjek, kako žudnja za ženom, za žitom, koje sam posije, za posjedovanjem zemlje, raste u njemu kao plima i opaja ga mirisom mladog vina. Kao Galović u podravskim vinogradima pod starim orasima, u klijetima, dok mošt monotono teče i teče, vrije, pjenuša se, šumi i curi, Lav osjeća, kako se u njemu bude želje za svojim krovom nad glavom, za svojom ženom i djecom, za svojom grudom zemlje, koju će braniti rukama, nogama i zubima. On postaje poganski idolopoklonik Sunca, koje uvjetuje plodnost, miris zemlje evocira u njemu miris krvi, i taj ga miris blaži i tješi, kao materinska ruka. Nova književna približavanja zemlji (i opet više u formi bijega, nego povratka, bijega od gradske ubitačne monotonije, od mašina, koje melju živote i savjesti, od prodanih duša i prostituiranih ideala, od korupcije i mehanike k jednostavnosti i priprostom, nenamještenom, duboko ljudskom poštenju) nemaju toliko karakter doživljavanja idile i romantike, koliko socijalni karakter omogućavanja ljudima da žive ljudskijim životom. Tamo, gdje je Đalski prestao, današnja književnost počinje. Dižući svoj glas za ugrožena prava i egzistenciju devet desetina čovječanstva, ona ide stopama svih velikih svjetskih književnika, koji nikada nisu zanemarili svoju čovječansku dužnost.

Ivo Kozarčanin

NOVIJI KRITIČKI PRIKAZI O GJALSKOME

Nijedan naš pisac iz plodne epohe hrvatskoga književnog realizma 80-tih godina nije bio predmet tolikih književnohistorijskih proučavanja i tolikih kritičkih prikaza koliko Gjalski. Pa ni o Šenoi nema u novijoj našoj književnohistorijskoj nauci i kritici toliko mnoštvo prikaza, koliko ima o Gjalskome. Dok o većini hrvatskih realista 80-tih godina i nema gotovo veće novije književnohistorijske rasprave ili većega kritičkog prikaza (izuzetak je samo Vjenceslav Novak), dotle o književnom djelu Gjalskoga imamo dvije studije i nekoliko vrlo zamašnih eseja i prikaza. O Gjalskome je i naša starija kritika pisala više nego i o jednom našem drugom realistu iz epohe 80-tih godina, tako da je Gjalski, bez obzira na kvalitete njegova djela, u odnosu prema Kumičiću, Kozarcu, Kovačiću, Novaku i Leskovaru bio neobično mnogo proučavan i od književne povijesti i od kritike. Iako je ta činjenica posve razumljiva s obzirom na našu stariju književnu historiju i kritiku, jer je Gjalski kao nasljednik Šenoin bio doista središnja ličnost hrvatske književnosti punih dvadesetak godina, ipak je čudnovato, da su drugi naši realisti iz epohe osamdesetih godina ostali bez studija i prikaza u našoj novijoj književno-historijskoj nauci i kritici. Ta je pojava bez sumnje neobično zanimljiva, a držim, da se ne može tumačiti samo činjenicom, što je Gjalski još do pred nekoliko godina aktivno radio u književnosti i dočekao duboku starost. Razlog će biti svakako drugi i dublji. Gjalski je kao pjesnik Hrvatskoga Zagorja i prikazivač hrvatskih političkih kulturnih i socijalnih prilika sačuvao od svih spomenutih naših realista najveću atrakcionu moć na naše čitače i postao više od ijednoga pisca iz spomenute epohe reprezentativan hrvatski pisac. Mnogi i mnogi problemi, koje je Gjalski nabacio i razradivao u svojim djelima, i danas su još aktuelni za naš narodni život, a pored toga, Gjalski je u svojim pripovijetkama i romanima uspio više no ijedan drugi naš pisac da istakne neke osnovne i vječne crte hrvatstva, koje se uvijek doimlju čitača. On i Šenoa jedini su naši pisci, u kojih će hrvatski nacionalizam vječno naći okrepe, osvježenja i one tipično hrvatske romantike, što opaja i krijepi srca, i što je bila u našoj povijesti razlogom mnogih velikih zanosa, ali i velikih zabluda. Djelo je Gjalskoga svojim velikim dijelom usko povezano s hrvatskim mentalitetom

uopće, ono je izraz toga mentaliteta, naročito pak izraz mentaliteta onoga kroatizma, koji je ograničen na užu sferu hrvatske zemlje, na kajkavsku Hrvatsku. Time dakako ne mislim reći, da djelo Gjalskoga nema općenarodno značenje i da ne nosi u sebi psihu kroatizma uopće, no ipak Gjalski je i životom i odgojem i mentalitetom vezan za tu užu Hrvatsku, za Hrvatsko Zagorje i Zagreb, te je u prvom redu pjesnik toga kraja i psiholog toga mentaliteta. Tipovi su Gjalskoga gotovo isključivo uzimani iz te uže hrvatske sfere, i zato u njima možda i ima više mekoće, sentimenta i pasiviteta, no što ga nalazimo u mentalitetu Hrvata iz drugih krajeva naše domovine, gdje se hrvatska duševnost oblikovala sirovije, oštrije i aktivističnije nego u Zagorju, u kojemu je pitomost kraja i mekoća pejzaža nužno morala oblikovati i mekšu i sentimentalniju duševnost. U tom romantičnom kraju hrvatske domovine rodio se i romantički mentalitet, koji je razvijao uvijek u našoj povijesti velike zanose, sve tamo od Gaja, i dao našoj književnosti najveći broj romantika i najveći broj zanosnih pjesnika kroatizma. Zato je posve psihološki shvatljivo, zašto Gjalski, kao sin Hrvatskoga Zagorja, nije mogao biti konsekventni realist i zašto u njegovu djelu ima toliko romantičkoga zanosa i sentimenta. Ali s druge je strane opet shvatljivo, zašto je Gjalski, kao sin Zagorja, koje je oduvijek najčistije i najotpornije čuvalo hrvatsku nacionalnu i državopravnu misao, nužno morao u svom književnom radu postati pjesnik otporne snage hrvatskoga naroda i psiholog hrvatskoga mentaliteta. Nijedno naše književno djelo, osim Šenoina, nije povezano tako prisno i bitno s hrvatskim narodnim organizmom, kao što je povezano djelo Gjalskoga, i zato nijedan naš pisac, pa čak ni Matoš, ne zaslužuje toliko naslov »representative man«, koliko taj naslov zaslužuje Gjalski. Ti momenti nisu vjerojatno utjecali samo na općinstvo nego su dobrim dijelom i sugerirali književnim historicima i kriticima da se potanko i opširno pozabave djelom Gjalskoga. Zato ću i u ovom članku pokušati da prikažem najvažnije novije kritičke prikaze o Gjalskom i da istaknem rezultate, do kojih su ocjenjivači i istraživači rada Gjalskoga došli, i sudove o književno-historijskom značenju i umjetničkoj vrijednosti toga rada.

Oveću je studiju o Gjalskome napisao Barac. Kako je ta studija bila valjda u prvom redu namijenjena srpskoj publici (štampana je u Bratstvu Sv. Save), to je ona pisana više informativno nego kritički. Ma koliko da se Barac obazire na cjelokupno djelo Gjalskoga, ipak se u glavnom u cijeloj knjizi više osjeća želja za informiranjem negoli za analizom i estetskom ocjenom. Priznati valja, studija je Barčeva savjesno rađena, u njoj su uzeta u obzir sva djela Gjalskoga, istaknute su mnoge bitne i značajne osobine u umjetničkoj fizionomiji Gjalskoga, ali pored svega toga Barac nije ušao u djelo Gjalskoga onako temeljito i sustavno, kao što je pronikao u djelo Šenoe. Barac je na neki način više išao za tim da odredi problematiku pojedinih djela Gjalskoga, da pokaže koje je sve probleme narodne i lične obrađivao Gjalski, pa zato i nije ocijenio umjetničku vrijednost djela Gjalskoga onako, kako bi trebalo učiniti poslije dosta potanke stvarne analize njegovih tekstova.

U prvom poglavlju svoje radnje prikazuje Barac političku, socijalnu i ekonomsku situaciju Hrvatske u 19. vijeku, i izričito naglašava, kakvo značenje i kakve posljedice ima slom feudalnoga sustava za naše društvo.

Iako Barac prema feudalizmu zauzima stav napredna mislioca i sasvim prirodno stoji na strani demokracije, ipak, proučavajući sudar feudalizma i liberalizma i slom feudalnoga sustava, utvrđuje ovu značajnu činjenicu: »Feudalna Hrvatska reprezentirala je znatnu kulturnu i estetsku vrednotu, koja je nakon oslobođenja kmetstva propala sasvim, a da se za nju u sitnoj buržoaziji nije našao ekvivalenat«. Ta je konstatacija ne samo ispravna, nego je vrlo važna, ako želimo u potpunosti razumjeti djelo Gjalskoga, a napose njegov zanos za prošlosti. (U svojoj potpuno promašenoj studiji o Gjalskome Nevistić uopće nije ni pokušao naći psihološki ključ za razumijevanje Gjalskoga, nego je jednostavno osudio zanos Gjalskoga za tradicijom kao nazadnjaštvo. Rukovođen jedino »naprednjačkim« principom, on je neprestano istraživao, koliko je koji tip »pozitivan« ili »negativan«. Služeći se tobožnjom brandesovskom psihološkom metodom, Nevistić je u stvari prepričao sadržaj djelâ Gjalskoga, tražio pozitivne i negativne tipove, dok je vrlo površno estetski analizirao književno djelo Gjalskoga, tako da ova studija može u najbo-

lju ruku samo da bude podsjetnik — za sadržaje).

Barac je djela Gjalskoga razdijelio u tri velike grupe prema motivima, koje obrađuje, i onda redom ogledao svako djelo, i to više s obzirom na građu i problematiku negoli s obzirom na umjetničko-estetske vrednote. Ali zato je Barac vrlo točno istaknuo književno-historijsku važnost Gjalskoga, »zbog širine područja, koje njegova beletristika obuhvata, zbog aktuelnosti ideja, i zbog duhovnog nivoa, što ga je ta beletristika u osamdesetim i devedesetim godinama prošloga vijeka u Hrvatskoj predočavala«. Gjalski je u svom književnom stvaranju uvijek išao uporedo s vremenom, i zato Barac s pravom utvrđuje, da »njegov roman ne iscrpljuje se samo u fabuli s određenom tendencijom, nego hoće da bude ono, što je roman postao već na zapadu: najuniverzalnijim književnim rodom, u kome dolaze do izražaja svi duhovni pokreti i promjene u strukturi društva«. Književni pravac i metodu Gjalskoga obilježava Barac ovako: »Realizam Gjalskoga iscrpljuje se u iznošenju realnih životnih činjenica i u akcentiranju aktuelnih problema, nacionalnoga života, no u kombinacijama tih realnih činjenica, u izgradnji fabula, prevladala je u njemu intimna, čuvstvena strana nad konsekventno realističkim shvatanjem života«.

Analizirajući samu ličnost Gjalskoga Barac ističe, da je »Gjalski u svojoj jezgri više lirski disponiran čovjek negoli idejni borac«, pa zato i tvrdi o njegovim djelima, da su jedna »stvorena čitavom nutrinjom, druga jednim dijelom njegova bića, a treća su samo produkt rutiniranog pisca, koji je htio, da se o nekoj stvari čuje i njegova riječ«. Pravi i potpuni Gjalski nalazi se prema Barčevu mišljenju samo u motivima iz zagorskoga plemićskoga života, jer »u tim stvarima lica žive; osjeća se, da je Gjalski zašao duboko u njihovu nutrinju, da je i kao čovjek i umjetnik proživio sve ono, što u njima iznosi. Iz tih stvari naslućuje se sav stvaralac: u njegovoj ljubavi i u njegovu ogorčenju, u njegovoj samilosti i u njegovoj mržnji, no nigdje previše istaknut, nigdje tako, da bi se osjetila neka određena teza«. S obzirom na djela, u kojima Gjalski ne živi potpuno, Barac dobro zamjećuje: »Ideje romana nisu se izvijale same iz živo zapaženih ličnosti i životnih događaja, već je ideja romana izazvala konstrukciju ličnosti s određenim karakteristikama«. Utvrđujući pored toga, da je dar opažanja u Gjalskoga prilično jednostran, i da »kod njega u jezgri prevladavaju isti tipovi, koji se s malo varijacija ponavljaju« — Barac nalazi, da je Gjalski potpun umjetnik u svojim pripovijetkama sa zagorskim motivima, jer je on u njima »uhvatio ljude i život, kojih je nestalo, no koji su ipak, sa svima svojim slabostima, prednostima i težnjama, reprezentirali jedan cjelovit, i u svojoj cjelovitosti lijep svijet, svijet stare Hrvatske, tvrdoglave i konzervativne, no u svojoj jezgri čestite i dobre«. U umjetničkom oživljavanju toga svijeta Gjalski je iskren, topao i neposredan stvaralac. Zato i sve živi u tim njegovim zagorskim pripovijetkama: i ljudi i pejzaž i kurije i prošlost. Te pripovijetke ostaju doista vječan dokumenat iskrena i duboka umjetničkog stvaralaštva.

Jedan od najljepših prikaza o Gjalskom napisao je Nehajev. Ne samo da je Nehajev umjetnički intimno doživio i osjetio Gjalskoga, nego je i s punim razumijevanjem ušao u svijet njegove umjetnosti. Zato u njegovu eseju i ima izvrsnih konstatacija i posve novih shvaćanja. Ma da Nehajev i nije uvijek dovoljno kritičan, ipak je u isticanju pozitivnih vrednota Gjalskoga donio mnogo novih i ličnih vidika, koji osvjetljavaju djelo Gjalskoga na originalan način. Nehajev ponajprije utvrđuje kao suštinu ličnosti Gjalskoga estetski i etički poriv, pa zato i piše: »Naprotiv teorija o surovoj borbi života, o prirodi, koja pušta živjeti samo one, koji su bezobzirni, Gjalski diljem čitavog svoga rada postavlja mekoću srca i vrijednost moralnog osjećaja. I onda, kad je najviše esteta, njegove su ljepotice i umne i dobre — zle žene gotovo nije ni orisao, a muškaračka premoć »hladnog razuma« kod njega je na premnogo mjesta objašnjena momentom rase«. O svijetu, što ga je Gjalski stvorio u svom ciklusu sa zagorskim motivima, misli Nehajev: »Svijet njegov živi vazda ipak u nekoj višoj sferi — pa i sam ciganski čador obasjan je čarom ljepote i ljubavi. Ukus je bitna crta junaka njegove pripovijesti, pa ako ovaj izraziti esteta našega romana svoje simpatije nalazi u patrijarhalnom milieuu Zagorja, ne valja zaboraviti, da je lagodnost starih krovova dopuštala i savršeno shvaćanje Horacija i Vergila i da je u tom istom Zagorju roden i onaj ilirizam, koji je tražio svoje uzore u najvišim

predstavnicima zapadnjačkog humanizma i civilizacije... Ljubav za rodnu grudu i osjećaj doma pod tim starim krovovima jači su no igdje — idila ladanja u prvim novelama Gjalskoga u isti mah je i himna onoj patrijarhalnosti, koja ima osobitu individualnu našu crtu. Za Gjalskoga kao da se u tom kutu spasilo posljednje utočište slavenskog gostoljublja i posljednji ideal srdačnosti i blagosti. Njegovo je Zagorje, makar i ne opjevano u stihovima, ovjekovječeno od njega Mickiewiczevskom toplotom«. I Nehajev vrlo lijepo nastavlja: »Gjalski je pjesnik hrvatskog gostoljubnog doma, sa običajima, koji nisu uvijek savremeni, ali su uvijek lijepi. Tradicija kuće, osjećaj domaćinstva kao minijaturni zametak ideje o suverenosti narodnoj, ljubav pjesme i jezika svoga, i nada sve slavensko nematerijalističko shvatanje života — po tim osobinama njegovi ljudi Zagorja uzdižu se do klasičnih tipova hrvatske beletristike«. Shvaćajući Gjalskoga kao pisca »jedne prelazne i nedefinitivne ere u našem socijalnom i političkom životu«, Nehajev s pravom ističe, da je zato »njegova književnička ličnost komplikovana i imade na oko svojih kontrasta«. Ali odmah i na to odgovara: »No sve to podavanje osjećaju, sva ta nesuha i neracionalna njegova sanjarenja samo su dokaz za bujnost unutrašnjeg života, za obilnost problema, kojih se je dotakao, za opširnost sinteze, za kojom je išao. Osnovna crta, da traži harmoniju, utjehu, smirenje i da sve to nalazi u ljubavi i samilosti, ostaje... Estetska profinjenost njegova je qualité maîtresse — i po tom Gjalski predstavlja višu stepenicu u razvitku naše novele i romana«. Konačno Nehajev završava ovom izvrsnom sintezom: »Književna povijest zabilježit će Gjalskoga kao moćnog »širitelja granica« hrvatske novele i romana. Savremenici osjetili su najjače onu plemenitu domaću toplinu njegovih starih krovova, — narod je u njegovim zagorskim tipovima našao trajnu crtu svojih vjekovnih tradicija. Već na dodiru sa Zapadom ljudi Gjalskoga nemaju više one nepristupne tvrdoglavosti Šenoinih purgara i velikaša, — epoha, koja je tražila i dalja obzorja, našla je u Gjalskomu svoga tumača, koji je morao iskušavati sve sumnje modernog čovjeka, da se i opet vrati na rodenu grudu, utjehi doma. No sinteza je skladna — visok se estetski osjećaj spaja sa dubokom čovječnošću, vjera se pored svih razočaranja ne lomi. Izradivši do kraja svoju književnu ličnost, Gjalski je našem vremenu dao viteški, visoki kulturni tip, vežući patrijarhalni idealizam sa najosjećajnijim spiritualizmom vremena«.

U eseju Nehajeva ima mnogo izvrsnih konstatacija o značenju i vrijednosti rada Gjalskoga, ima vrlo točnih i suptilnih analiza njegove psihologije i njegovih junaka, finih raščlanjivanja pjesnikova stila i jezika. Ma da Nehajev u pojedinostima katkada i preuveličava, ipak mi se čini, da je on više od ijednoga drugog kritika pronikao u intimnu strukturu umjetnosti Gjalskoga, i zato je odredio pravo mjesto Gjalskome u razvitku naše novije književnosti.

Vrijedno je spomenuti, da je i Lunaček napisao velik prikaz o Gjalskome u »Obzoru«. Lunaček ističe naročitu vrijednost onih stvari Gjalskoga, koje su svojim motivima vezane za Zagorje, a zatim izriče ovu značajnu tvrdnju: »Pa ipak politička sadržina i književni domašaj i znamenovanje ovoga romana (t. j. romana »U noći«), prema našim se prilikama može isporediti samo sa domašajem Turgenjevljevog romana »Oci i djeca«. U tom je romanu čitavi politički credo Gjalskijev, sve njegovo, uistinu malo romantičnim idealizmom natrušeno naziranje na svijet i ljude, sva diagnoza naše tadanje opće narodne boljetice, od koje malo ne da poginusmo, i sva prognoza za budućnost«. Mišljenje mi se Lunačekovo o romanu Gjalskoga »U noći« čini potpuno ispravno, pa stoga Lunaček i ne pretjeruje, kada značenje toga djela uporeduje sa značenjem »Otaca i djece«. Pored toga, taj je roman do danas naš najbolji i najsintetičniji političko-socijalni roman, i izmedu svih romana Gjalskoga i u umjetničkom pogledu možda najznačajniji. — Iz prikaza Lunačekova želio bih još istaknuti ovo mjesto: »Ta žilavost u otpornoj snazi svakoga pojedinca i protiv nasrtanja života uopće i našega milieua i naših prilika napose, to je, što je Gjalski opjevao u svojim djelima. On je historičar naših velikih slaboća, ali tako velikih, da od njih ne pogibamo«. Lunaček je točno zapazio ovu osobinu u djelu Gjalskoga i opravdano povukao paralelu u tom pogledu izmedu Šenoe i Gjalskoga: »Poput Šenoe i Gjalskova djela provejava ono udivljenje za otpornu snagu hrvatskoga življa u svim nedaćama, koje je doživio diljem svoje historije i najvećim dije-

lom sami skrivili, udivljenje za onu noblesu svojega otpora i svoje borbe protiv sviju svojih neprijatelja«.

Na kraju potrebno je da spomenem i dva kraća eseja Marakovićeva o Gjalskom. Iz jednoga od njih ispisat ću ova vrlo točna zapažanja: »Ali situacije, ma kako vremenski varirane, u biti su ipak vječne. U njima je naročita poezija, poetičnost, koja nas prenosi kroz vremena i ulazi u naš vlastiti život. I zato, unatoč svim prigovorima, koji se mogu iznijeti Gjalskomu, unatoč tomu, da će koješta od njegovih djela s vremenom otpasti, da će njihovi stvarni problemi zastarjeti i da će oni proživjeti druge formulacije i drugačija rješenja, njegove će najbolje stranice ostati uvijek zadahnute dahom života, transponirana u intenzivnu poeziju unutarnjeg doživljavanja, koja ne će promašiti svog dubokog dojma i na čitaoca kasnih generacija«.

Ako sada pokušamo uporediti sve ove sudove o Gjalskome, koje sam u ovom članku iznio, onda ćemo zapaziti, da se u glavnom svi kritici i ocjenjivači njegova rada slažu u tome: da je Gjalski u prvom redu pripovjedač, a ne romanopisac, i da je dao umjetnički najjače ostvarenje ciklusom pripovijedaka sa zagorskim motivima. U tom je ciklusu Gjalski dao ne samo umjetnički dokumenat intenzivno doživljena svijeta i života, već ga je i nadahnuo s toliko tople poezije i duboko čovječanskih osjećaja, a opet i uhvatio u njemu »dah« hrvatskih vjekovnih tradicija, donio neke bitne i vječne crte hrvatskoga narodnog mentaliteta, tako da će taj ciklus sigurno ostati u našoj književnosti vječan spomenik iskrenoga umjetničkog stvaralaštva, koje se ne izolira od narodnoga bića nego se s njime isprepleće, u njemu traži sokove za svoja ostvarenja i stvara skladnu sintezu, u kojoj živi stvaralački subjekt i narodni duh. Djelo pak Gjalskoga uzeto u cjelini svakako je jedan od najznačajnijih dokumenata hrvatske književnosti, jer je u tom djelu zabilježena mnoga i mnoga strana narodne povijesti, iznesena mnoga karakteristična crta narodne duše, prikazan čitav jedan period narodnoga života sa svima njegovim problemima, — i to sve na način umjetnički i evropski. Da svako pojedino djelo baš nije prvorazredna i duboka umjetnička riječ, nije ni potrebno naglašavati, — ali je potrebno istaknuti, da je Gjalski u svom književnom radu stupao uvijek uporedo sa svojim narodom, u narodnim interesima gledao i svoje interese, i da je u našoj povijesti sebi osigurao mjesto ne samo kao pjesnik nego i kao čovjek.

Dr. Josip Bogner

GJALSKI I JENSEN

Gjalskoga je uveo u švedsku literaturu dr. Alfred Jensen, glasoviti švedski slavist, član Nobelove akademije i referent za slavističke literature kod Nobelove akademije u Stockholmu, njegov osobni znanac i štovatelj. Kada bi god Jensen došao u Zagreb poslije g. 1891., kada je prvi put posjetio Hrvatsku prigodom velike jubilarne gospodarske izložbe, uvijek bi se sjetio i Gjalskoga uz druge odlične hrvatske književnike (Mažuranića, Markovića, Smičiklasa, Ivu Vojnovića itd.). Jednom zgodom odveo sam ga i u Hrvatsko Zagorje u idilični Gjalskijev dvorac Gredice, gdje su ga Gjalski i njegova supruga primili po starom hrvatskom plemićskom običaju vanredno gostoljubivo. Tom prilikom nije izostao ni obiteljski bilikum i tečni zagorski puran. Jensenu su ostali ti časovi sa posjeta pobratimu Gjalskome nezaboravnom uspomenom. Jensen nazivlje dvor Gredice u jednoj svojoj knjizi pravim starinskim francuskim dvorcem sa starinskom kulturom i tradicijom. (Alfred Jensen, Slaverna och världskriget. Reseminen ock intryck fron Karpaterna till Balkan. Stockholm, 1916.). Kada je Jensen došao ponovo u Zagreb g. 1913., priredíše mu Društvo hrvatskih književnika i Matica Hrvatska svečani banket u Palace Hotelu, na kojemu ga je Gjalski srdačno pozdravio, a Jensen mu je zahvalio lijepim hrvatskim govorom. Jensen je poznavao sve slavenske jezike.

Jensen je u svim svojim djelima, u kojima spominje Hrvate i hrvatsku literaturu, nada sve isticao književni rad Gjalskoga, te je u

više švedskih književnih novina i časopisa preveo više njegovih zagorskih pripovijedaka a naročito i njegovu novelu Maričon. U svom opširnom djelu Slavia u drugom tomu: Fron Adria till Bosporen, Stockholm, 1897., u poglavlju o hrvatskoj književnosti opisuje Jensen naročito lijepo Gjalskoga i njegov književni rad. U jednom drugom svom djelu o slavenskoj kulturi i literaturi u XIX. stoljeću (Alfred Jensen, Slavisk kultur och literatur under XIX. orhundradet, Stockholm, 1920.) u poglavlju o hrvatskoj književnosti ubraja Jensen Gjalskoga među prve hrvatske prozaiste u 80-tim i 90-tim godinama. Njegove pripovijesti, veli Jensen, jesu jasne slike iz hrvatskog političkog, književnog i administrativnog života. Naročito se ističu njegove kulturne slike iz ilirskog doba u obliku romana, jer je on najbolji poznavalac starog hrvatskog plemstva, koje on opisuje nešto elegičnim tonom nalik na Turgenevljev tužni ton. Da je Gjalski pisao na jednom t. zv. kulturnom jeziku, veli Jensen, bilo bi njegovo ime od evropske veličine. Ujedno je Jensen u ovoj svojoj knjizi uz neke naše narodne književne prvake donio i vrlo uspjelu sliku Ljube Babića Gjalskoga.

I Gjalski je bio vrlo oduševljen svojim švedskim prijateljem Jensenom, te bi mu uvijek poslao koju svoju knjigu na uspomenu, jednako kao i Jensen Gjalskome. Kada je Jensen postao referentom u Nobelovoj akademiji u Stockholmu za slavističke književne nagrade, pomišljao je u prvom redu i na Gjalskoga, kojega je stao proučavati i prevoditi na švedski. Međutim nije se našao nitko od stručnjaka Hrvata, koji bi ga bio preporučio akademiji, kako to njezini statuti nalažu. To bi se bilo dalo i svojedobno udesiti, da nije smrt Jensena (1921.) učinila kraj svakom daljnjem nastojanju sa Jensenove strane. Svakako je Gjalski bio Jensenu jedna velika i sjajna zvijezda na ogromnom obzorju velikog slavenskog svijeta, koji je bio dostojan da primi i najveću internacionalnu književnu nagradu glasovite Nobelove akademije. Koliko su se ova dva književna velikana međusobno poštovala, najbolje je meni poznato, koji sam bio uvijek posrednikom između jednoga i drugoga iskrenog i vjernog pobratima.

Dr. Bučar

F E U I L L E T O N

KAZALIŠTE

Axela Nielsena »Kontuszówka«

Iza zvučnoga imena Axela Nielsena krije se njemački pisac lakih komedija, čija je »Kontuszówka« dolutala i k nama. Kod izbora su ove komedije bile, začijelo, odlučne uloge. Sa stajališta tih uloga mogla se je i kod nas gledati ta komedija, koja je inače obična teatralna krparija s banalnim sujetom i s banalnim licima: »Kontuszówka«, zapravo madame kontuszóvka, žustra je bifetkinja na granici Poljske. Njezini je poslovni uspjesi navode na misao, da se uda za jednog pijanog svog gosta, za kneza Nariškina. Nakon dvije godine, kad je otmjeno odgojila kćer u institutu, otislo se je njih troje u veliki svijet, u Cannes, u lov za bogatim vjerenikom. I tu se doista protiv majčine volje namjeri kći na gigola, koji je, za čudo, bio pravi knez Nariškin. Uspostavi se s pomoću policije, da Kontuszówkin knez nije drugo nego bivši sluga u pokojnog kneza Nariškina, kome je ukrao isprave, pa i ček na bankovni polog, što ga bez poznavanja klauzule ipak nije mogao iskoristiti. Sretni je završetak komedije: pravi knez uzima kćer krivoga i dolazi preko svojih isprava do bogate baštine.

Gda Greta Kraus kao madame Kontuszówka blještava je komična figura, scenska atrakcija, kraj koje se zaboravlja na mnogo drugo. Sa svojim krivim knezom g. Strahinjom Petrovićem, koji neprestano lavira izmedu kneza i pijanog sluge, njoj uspijeva razbuditi interes i za ovu sumnjivu komediju. Glumački dolaze u obzir još i Kontuszówkina kći, gda Dragman, Kontuszówka majka u miniatiri, princ od Tabacca g. Mirjev, nešto operetna figura, i pravi knez Nariškin, g. Ljub. Jovanović, koji to ipak nije bio sasma. Gde Mihičić i Vavra nisu baš neophodno potrebne za taj teatar.

B. Livadić

BRITANSKI OTOCI

(F. Lukas, Zapadna Evropa I.: Britanski otoci. Izd. Matice Hrvatske, Zagreb 1935.)

Hoićeve su se Slike iz općega zemljopisa rado čitale, no danas su one zastarjele. Tome nije uzrok samo u izmijenjenim političkim i privrednim prilikama, nego mnogo više u općem napretku geografijske nauke, a naročito u razvoju antropogeografijskih disciplina. Problem, kako čovjek utječe na oblike zemljine površine i kako se njegovom djelatnošću (naselja, privreda, promet) preobražava prirodna krajina u kulturnu, pomiče se sve većma prema središtu geografijskog istraživanja. Stoga je i u prvim dvjema knjigama Matičina Zemljopisa Evrope dat antropogeografiji razmjerno veliki opseg.

Pisac druge knjige ove zbirke F. Lukas uvažen je kao naš najbolji stručnjak za ekonomsku geografiju, a fundamentalnog su značenja i njegove studije o geopolitičkim osnovicama hrvatskog naroda. Geopolitički je momenat dobro zapažen i istaknut u monografiji o britanskim otocima. Otočna odvojenost i blizina evropskog kopna dvije su osnovne geografijske činjenice, koje se odrazuju u rasnoj strukturi, u povijesti i suvremenom političkom položaju Velike Britanije. Blizina je kopna pogodovala invazijama novih rasa i jezika. Granica germanskog i romanskog jezičnog područja dolazi do mora upravo na Kanalu, pa su tako Germani i Romani imali udjela na najpovoljnijem prelazu za Veliku Britaniju. Otočna je odvojenost omogućila polagani razvoj te stapanje različitih rasnih i etničkih elemenata. Ona je pojačala narodne karakteristike individualizam i samosvijest, ali ujedno i konzervativnost.

U srednjem je vijeku dominiralo engleskom politikom nastojanje, da se otočni značaj što više eliminira (englesko-francuski ratovi). Početkom novog vijeka okrenulo se lice Velike Britanije prema oceanu. Pri tom je Irska i pored svog izvanrednog oceanskog položaja ostala kao slabiji partner u pozadini, kao što su se cijela povijest Irske i njezin kulturni razvoj odigravali u sjeni Engleske.

Na završetku svog djela autor je odlično karakterizirao geopolitičke odnose britanskog imperija. Da je Velika Britanija bila upravo predodredena za stvaranje svjetske države, govori najuvjerljivije karta (str. 15.), koja pokazuje njezin maritimni položaj u sredini kopnene polukugle. Iako su ekspanzivnost i imperijalizam kao oblici nacionalne dinamike praktički izvan dosega etičkog ocjenjivanja, ipak valja priznati, da imade stvaralačkih i rušilačkih imperijalizama. Britanski je stvaralački u

najpotpunijem smislu, pa su Englezi kao nenadmašivi kolonizatori najviše pridonijeli evropeizaciji Zemlje i privrednom priključku ostalih kontinenata.

Britanski otoci imadu vrlo kompliciran geologijski razvoj. Relijef nema velikih uspona, no ipak je dosta nepregledan, pa ga je teško jednostavno karakterizirati. U Lukasovoj je monografiji podijeljena Velika Britanija u skladu sa zahtjevima suvremene regionalne geografije na 14 prirodnih krajina, i taj je način prikazivanja omogućio jasnu i preglednu sliku relijefa. Koliko to dopušta značaj djela, koje je namijenjeno širim slojevima inteligencije, dotaknuti su pojedini paleogeografijski i geologijski problemi. Škotsko gorje ide među najpoučnija glacijalna područja, budući da su oblici relijefa, naročito mladoglacijalni, neobično dobro sačuvani. Proučavajući walesko gorje dobio je W. M. Davis uporište za svoju poznatu teoriju o erozijskom ciklusu. Neka su lokalna britanska imena uvedena u geografijsku i geologijsku terminologiju (slično su za krške oblike uzeti hrvatski nazivi kao stručni termini).

Oceanografijskom pregledu, bez kojega se ne može zamisliti geografija britanskih otoka, dato je dovoljno prostora i pri tom su izneseni suvremeni nazori o kretanju sjeverno-atlantskih struja, koji se udaljuju od starijih shema. Uza svu egzaktnost izbjegnuta je kod klimatskog pregleda suhoparnost na taj način, što je istaknut utjecaj klime na biljni svijet, na privredu, te na način života i karakter stanovništva. Budući da je biljni svijet izravno ovisan o klimi, nije šabloniziranje, ako se istakne referentovo mišljenje, da bi odsječke o biljnom svijetu valjalo staviti iza onih o klimi. Velika Britanija imade meteorologijsku službu organiziranu kao rijetko koja zemlja. Budući da se sistematska motrenja vrše već preko 100 godina, bilo je moguće utvrditi periodičke promjene u stilu Brücknerovu.

U geografijskim se djelima, koja nisu namijenjena samo naučnim krugovima, nužno prelaze stroge granice geografije, naročito kod prikazivanja stanovništva te političkih i kulturnih prilika. Povijesnom je razvoju posvetio autor opširan prikaz provodeći pri tom konzekventno nazor, da je povijest biologija naroda. Kao dopunu ovog dijela valja očekivati izdanje posebne knjige o Irskoj od istog pisca.

Kod promatranja industrije nalazimo geografijski elemenat u ovisnosti o sredini, u kojoj se ona razvila, te u utjecaju prostora na određeni lokalni raspored industrije. Britanska industrija pruža dobru podlogu za proučavanje zakona o lokalitetima industrije u smislu A. Webera. Ovdje nalazimo industrija, koje su orijentirane prema sirovinama i pogonskom materijalu, prema naročito sposobnoj ili jeftinoj (Irska) radnoj snazi, prema mjestima potrošnje i dobrom prometnom položaju. Ovisnost o ovim faktorima dolazi do izražaja i u Lukasovu djelu.

Autor je kod pregleda prometa proveo brižljivu klasifikaciju tipova luka. Po mišljenju referenta valjalo bi kategoriju I. b. (str. 234.) staviti pod naziv: Putničke luke. (izlučivši ribarske), a naziv skele ograničiti na trajektne luke.

Djelo se ističe dobrim i privlačivim stilom, a pojedine su stranice upravo majstorski napisane, napose kad je govor o nacionalnim karakteristikama Engleza i Iraca te o političkim odnosima. Slike su dobro odabrane i lijepo reproducirane, a naročito su instruktivne avionske snimke. Šteta je, što djelu nije dodana geografijska karta, kakovu imade Gavazzijeva knjiga. Upotreba je statističkih podataka primjerena, no kod biljnog bi se prinosa postigla veća pouzdanost, da je uzeta srednja vrijednost za period od 5 ili 10 godina.

Prema opsegu prvih dvaju svezaka Zemljopisa Evrope može se predvidjeti još najmanje šest ovakovih knjiga. Razmaci bi između pojedinih svezaka trebali biti kraći od dosadašnjega, pa bi ih valjalo u buduće izdavati svak druge godine. Da su ovakove knjige nužne, stoji izvan svake diskusije. Budući da su geografijske knjige privatnog izdanja kod nas rijetke, postat će obnovljeno Matičino pregnuće glavnim izvorom geografijskog znanja u naše šire javnosti.

Dr. Z. Dugački

OSVRT NA KONCERTE

Bronislav Huberman

Na trećem koncertu »Zagrebačke filharmonije« dne 21. studenoga svirao je poznati umjetnik na violini Bronislav Huberman. Uz pratnju orkestra je izvodio koncerte Beethovena i Čajkovskoga, a bez pratnje je odsvirao Bachovu

»Chaconne«. Koncert Čajkovskoga bio je savršeno ostvaren. Huberman je u njegovoj interpretaciji iznio sve one mekane prelive lične ugodnosti, što je glavna značajka baš ove kompozicije. I za Beethovenov koncert se ne može reći, da je bio slabije izveden, ali se mora primijetiti, da je Hubermanovo shvaćanje interpretacije bilo mjestimice odviše samovoljno naročito u kadenci prvog stavka. Hubermanova velika muzikalnost i ispravno shvaćanje muzike najbolje se očitovalo pri sviranju Bachove »Chaconne«. On je umio iznijeti kontrapunktistički karakter ovog djela time, da je pojedinim dionicama na violini davao raznoliku boju. Pred ovim cjelokupnim utiskom se onda gube eventualne zamjerke, što je katkad potez gudalom znao biti pretvrd. Orkestar »Zagrebačke filharmonije« bio je diskretan pratilac, a dirigirao ga je Krešimir Baranović.

Veče Mozartovih kompozicija

3. prosinca bio je u priredbi »Zagrebačkih madrigalista« koncert, na kome su se izvodila neka Mozartova djela. Između mnogih njegovih kompozicija bilo je izabrano nekoliko njih većinom komornoga karaktera. Zanimljiv je čitav raspored bio već i zato, što ta djela nisu baš svagdašnja na koncertnim izvedbama. Ali s druge strane se za mnoga od njih ne bi moglo ustvrditi, da su tipična za Mozartovo stvaranje ili da svojom vrijednošću dostižu genijalnost njegovih remek djela.

»Divertimento« u d-duru za orkestar pun je lagane gracioznosti i spada u posebnu muzičku vrstu, svojstvenu samo Mozartu, koji ju je stvorio zbog potrebe, da se gozbe feudalne gospode uljepšaju i okruže savršenim sibaritstvom. Stoga ne smije u toj muzici biti nikakvih problema, koji bi mogli svrnuti na se pažnju i tako pokvariti gospodi apetit. Dužnost je gladnog Mozarta, da se brine za što bolju njihovu probavu. Osim Mozarta ne bi nikomu drugome pošlo za rukom, da u ovakvim granicama stvori umjetničko djelo.

Od instrumentalnih djela još se izvodio »Koncert za dva klavira« uz pratnju orkestra. Ova rijetko svirana kompozicija spada među osrednje Mozartove stvari, te zaostaje za poznatim njegovim violinskim i klavirskim koncertima.

Sam zbor »Zagrebačkih madrigalista« nastupio je u tri kratke crkvene a cappella kompozicije, a uz pratnju orkestra otpjevao je također crkvenu kompoziciju »Regina coeli«. Zbor je ovaj niz kratkih točaka savjesno uvježbao, te je u njihovoj interpretaciji opet dokazao svoje sjajne kvalitete. Rasporedu su još bile pridodane tri pjesme za sopran.

Solisti su bili Liga Doroghy, Dora Gussich i Marijan Feller. Mali komorni orkestar bio je sastavljen od članova kazališnog orkestra. Dirigirao je Mladen Pozajić.

Veče stare orkestralne muzike

Treća javna priredba »Državne muzičke akademije« dne 6. prosinca može se smatrati kao daljnji korak u nastojanju ove institucije, da se naša publika upozna s orkestralnim djelima kompozitora sedamnaestog i osamnaestog stoljeća. Već prigodom prvog koncerta 8. studenoga naglasio sam važnost ovakvih priredaba. Na rasporedu ovoga koncerta bili su zastupani ponajviše kompozitori iz sedamnaestog vijeka: Purcell s tri suite, a Lully i Corelli s po jednim koncertom. Od ovih djela jedino Corelliev »Concerto grosso« br. 8 može u većoj mjeri zainteresirati suvremeno općinstvo, dok Lullyeve i Purcellove kompozicije imadu samo muzičko-historijsku vrijednost. S tog je stajališta raspored prijašnjeg koncerta bio mnogo sretnije izabran.

Osamnaesti je vijek reprezentirao Johann Christian Bach, jedan od sinova velikog Johanna Sebastiana Bacha. Od njega su izvodili »Simfoniju« u b-duru i »Veliku uvertiru za dvostruki orkestar« op. 18. br. 1. U ovim smo djelima upoznali tipičnog čovjeka iz rokokoa: svojstvo njegove muzike jest elegancija u najplemenitijem smislu te riječi. Uglađenost i lakoća izbija iz svakog takta, ali to nije nikad površnost i banalnost.

Učenički orkestar je ovaj put bio brojniji, te je bolje zvučao. Treba još primijetiti, da je apsurdno zahtijevati od općinstva, da razumije naslove djela, odštampane u najrazličitijim jezicima. Netko bi si morao dati truda, da se to prevede na hrvatski i da se to tako štampa. Jer ovako je općinstvu s rasporedom kao i bez njega: niti zna što se svira niti kakav je naslov djelu. Osim toga ovo poliglotstvo, što se uopće stalno provodi na štampanim rasporedima, miriše pomalo na snobizam.

Iz hrvatske muzičke prošlosti

Ovo je bio naslov trećeg društvenog koncerta »Hrvatskog glazbenog zavoda« dne 19. prosinca, na kome su se izvodila svjetovna i duhovna muzička djela iz 16. i 17. stoljeća. Datum ovoga koncerta ostat će i važnim datumom hrvatske muzičke povijesti, jer nam je tu prvi put prikazano razdoblje hrvatske muzike, koje do sada nije bilo nikako poznato. Doduše u posljednje vrijeme znale su poneke izvedbe pokazati, da naša umjetna muzika ne datira od ilirizma, kako se to dosad obično vjerovalo. Ali ovo je prvi put, što smo spoznali, da imamo kompozitora još u 16. vijeku i da to nisu pojedinačni i razbacani slučajevi komponiranja, nego prava muzička tradicija, koja se produžuje kroz stoljeća. Njezino je područje Dalmacija, koja je u ono doba bila tako reći isključivi nosilac hrvatske umjetnosti i kulture.

Prosuđujući kompozitore i njihova djela moramo odijeliti njihovu kulturno historijsku važnost od umjetničke. Tako na primjer madrigali Andrije Patricija i moteti Julija Schiavetta, koji su štampani godine 1550. odnosno 1563., ne razlikuju se ni po čemu od prosječnih polifonih kompozitora tadanjih evropejskih kompozitora. Tehničko umijeće se ovdje ističe nad umjetničkim nadahnućem, što je u ostalom značajno za cijelu muziku u to doba, sve dok se Palestrina nije javio s posve novim muzičkim načinom izražavanja. Ali na našu su kulturu ta djela svejedno od neprocjenljive vrijednosti, jer dokazuju, da naša muzička tradicija ne postoji od jučer. Osim toga su dokumenat, da ima i u naših ljudi još od davnine sposobnosti za visoko umjetničko oblikovanje.

Dok su ova dva kompozitora djelovala u našim krajevima, Vinko Jelić je živio u tuđini. Pa ipak je zanimljivo, da njegova tri ricercara za kornet i trombon pokazuju u melodičkom pomaku značajku ne baš specifično našu, ali ipak izrazito slavensku. Kod Patricija i Schiavetta nema tome ni traga. Oni su nastrojeni potpuno kozmopolitski. Jelićeva djela pokazuju osim toga neku svježinu i ističu se spram prije spomenutih kao izrazito umjetnička. Jednako su dobar dojam učinile sonate za komorni ensemble Tome Cecchinia, rodom Talijana, koji je proveo svoj vijek u Dalmaciji, pa tako donekle spada u okvir ove priredbe.

Centralna ličnost među kompozitorima ove večeri bio je Ivan Lukačić. Od njega su izvodili deset moteta za jedan do pet glasova uz pratnju klavira. Visoka artistička razina svih njegovih djela bila je za nas pravo otkrivenje. O pojedinim kompozicijama bit će pobliže govora na ovom mjestu prilikom ocjene izdanja »Hrvatskog glazbenog zavoda« gdje je izašao izbor njegovih djela. Dr. Dragana Plamenca ide zasluga, da je došlo do ovoga koncerta. On je izvukao iz arhivske zaboravi djela ovih naših kompozitora, prepisao ih u današnji način notnog pisanja, izradio pratnju prema označenom generalbasu, uvježbao izvađački ensemble, te napokon sam sudjelovao kao predavač, dirigent i pijanist. Uz njega je tu bio veliki broj pjevača i instrumentalista, koje nam premali prostor ne dopušta poimence spomenuti.

Neuspjeli koncert

Julius Isserlis ostavio je svojim lanjskim nastupima dobar dojam, ali nas je svojim koncertom od 7. siječnja veoma razočarao. Ovaj put je bio očito potpuno indisponiran, jer njegovo sviranje nije bilo ništa drugo, nego mehaničko bježanje po tipkama bez ikakvog smisla. Jedini je izuzetak bilo sviranje drugog stavka Chopinove »Sonate u h-molu«. Pored toga je uzimao toliko ritmičke slobode, da se nije mogao često puta ni takt razaznavati. Raspored je bio sastavljen odviše stereotipno, a bilo je na njemu djela kao na pr. Lisztova »Španjolska rapsodija«, koja zbog svoje banalnosti ne spada na ozbiljan pijanistički raspored.

Dr. Branimir Ivakić

PRVA GODIŠNJICA SMRTI GJALSKOGA

Na 6. o. mj. navršava se prva godišnjica od smrti hrvatskoga književnika Gjalskoga. Tom zgodom posvećujemo ovaj broj »H. R.« uspomeni velikoga pokojnika. U koliko dobijemo naknadno još koju od najavljenih studija, objelodanit ćemo to tijekom godine — i tako ne bi mogle sve stati na prostor jednoga broja. — Članak »Gredice« priopćujemo prema rukopisu nađenom u ostavštini, bez ikakvih promjena, osim što smo ga pokratili na mjestima označenim — — — — — —. Za facsimile rukopisa uzeta je zadnja strana iz članka »Zagreb«, koji se također nalazi u rukopisnoj ostavštini.

U.

GLAVNA GODIŠNJA SKUPŠTINA MATICE HRVATSKE

Dne 15. prosinca 1935. održana je redovita glavna godišnja skupština Matice Hrvatske u Zagrebu.

Predsjednik g. F. Lukas otvara u 8 h 50 m glavnu skupštinu i konstatira, da se je sakupio broj članova dovoljan za održanje skupštine. Zatim pozdravlja nazočne delegate prosvjetnih društava, nakon čega su pročitani pismeni i brzojavni pozdravi. Iza toga predsjednik ističe, da je današnja Matičina glavna skupština svečana skupština u okviru priredaba proslave stote godišnjice hrvatskoga preporoda, sjeća se s pijetetom naših preporoditelja, koji su osnovali Maticu Ilirsku, sadašnju našu Maticu Hrvatsku, te pozivlje sakupljene članove, da im kliknu: Slava! Opširnije ne će govoriti o preporodu, jer će za to biti prilike odmah iza ove skupštine na svečanoj akademiji u velikoj dvorani Zagrebačkog Zbora, pa pozivlje sve prisutne, da nakon skupštine krenu zajednički na tu priredbu.

Prelazeći na drugu točku dnevnoga reda, tajnik ú z. g. dr. Blaž Jurišić podnosi izvještaj o poslovanju odbora u minuloj godini. Iz toga izvještaja vadimo ove odlomke:

Na današnji svečani dan, posvećen proslavi 100-godišnjice hrvatskoga preporoda, imade Matica Hrvatska na neki način najjače pravo, da se veseli. Ona je u neku ruku najprva pozvana, da se oduži uspomeni naših preporoditelja, jer ona ima da zahvali njihovu golemom rodoljubnom zanosu svoj postanak. Ona je, trajno krijepljena tim početnim žarom i obvezana svetošću tradicije, uvijek nalazila dovoljno unutarnjih snaga, da odoli svim nepogodama u burnome životu svome i svoga naroda. U tome žilavom vitalitetu hrvatskom korijen je sveudiljne naše vjere u bolju budućnost narodnu. I možda nema u čitavoj hrvatskoj povijesti jačega argumenta za opravdanost te vjere, nego što ga imamo baš u hrvatskom preporodu. Stanje uoči ilirskoga pokreta bilo je takvo, da se je Hrvatska, po riječima pjesnika Štoosa, nalazila »v tulikoj tmici, kad se premisli kakti v temnici«, i da je ta hrvatska tmica bila tako gusta, da je bilo i »v danu tipat je moći«. Svud grobna tišina. Hrvatski se sinovi sramuju svojom majkom Hrvatskom i hoće da postanu drugi narod.

Ali — za čas se to stanje stubokom izmijeni.

I, gospodo, Kip domovine vu početku leta 1931. izgledao je tužno kao i u početku leta 1831. Točno nakon 100 godina našla se je Hrvatska u jednakoj tmici, i njezini su se mnogi sinovi stidjeli svoje majke Hrvatske i htjeli postati drugim narodom.

Ali — svi smo očevici prizora, kako se to stanje pred našim očima ruši.

Iz tih olujnih dana izišla je Matica Hrvatska, kao i čitav hrvatski narod, još više očeličena i pregnula je, da s još većom odlučnošću nastavi svoj prosvjetni rad na dobro svoga naroda.

Na spomen naših preporoditelja obdržava se danas i ova naša svečana glavna skupština, koja se nalazi u sklopu priredaba prigodom proslave 100-godišnjice hrvatskoga preporoda, što ju priređuje zajednički s ostalim hrvatskim kulturnim društvima u Zagrebu i Matica Hrvatska. Ipak ovakvo ograničenje samo na vanjsku proslavu nije dovoljno. Bilo bi prirodno, da se Matica oduži svojim osnivačima onako, kako njoj najbolje dolikuje — valjanim književnim djelom, koje će biti od veće i trajnije koristi. No budući da 100. obljetnice hrvatskoga preporoda sežu sve do god. 1848., dakle još 14 godina, i budući da će se Matica Hrvatska za kratko vrijeme, god. 1842., naći pred proslavom svoje 100-godišnjice, najrazumnije je, da Matica prigodom svoga jubileja priredi nekoliko važnih izdanja iz onoga razdoblja našega narodnog života. Ta je odgoda potrebna i stoga, što je za solidnije radnje potrebno duže vrijeme. Što vrednije i što važnije budu te publikacije, to će časnije biti proslavljena uspomena na naše preporoditelje i to će im bolje biti iskazano priznanje i zahvalnost.

Nakon ovo nekoliko riječi diktiranih pijetetom prema pokretu, u kojemu je nikla naša Matica, dopustite, poštovana gospodo, koji ste se danas sakupili u ovom našem »občinskom spravišću iliti saboru«, »kojom će prigodom poglavarstvo (t. j. odbor) o svojem nastojanju razloge davati«, »članovi pako račune pregledati moći« — da se poslužimo terminologijom osnivača našega društva —, dopustite, da vas ukratko obavijestim o našem radu u minuloj poslovnoj godini.

Izdavačka djelatnost Matice Hrvatske u minuloj poslovnoj godini nije ni u čemu popustila, štoviše, možemo ustvrditi, da se ona sve više produbljuje i proširuje.

Nabrojivši zatim pet knjiga redovitoga izdanja i dvije knjige izvanrednoga izdanja, nastavlja:

Lanjske je godine u tajničkom izvještaju s ovoga mjesta bilo kazano, da u dosadašnjim izdanjima Matičinim Maloj knjižnici i Zabavniku nismo dali za tu godinu nijednu knjigu, ali da je to učinjeno samo radi toga, što je odbor na osnovi iznesenih nekojih misli i prijedloga počeo raditi oko reorganizacije tih dviju serija Matičinih izdanja. Ove godine možemo vas izvijestiti, da je ta potrebna reorganizacija već i provedena, te je mjesto Zabavnika pokrenuta Suvremena knjižnica Matice Hrvatske, koje je 1. svezak, Majerov »Pepić u vremenu i prostoru« već stavljen u promet dne 1. studenoga, dok je 2. svezak, roman gđe Side Košutić »S naših njiva«, složen i priređen potpuno, da se 1. siječnja pravilno počne razašiljati. U ovoj će seriji izlaziti točno svaki drugi mjesec po jedna knjiga, kako je to bilo zamišljeno prigodom pokretanja »Zabavnika« pred četiri godine, ali se do danas nije moglo provesti. Sada je potpuno osiguran opstanak »Suvremene knjižnice« i zajamčeno joj je uredno i točno izlaženje.

Jednaka reorganizacija provedena je i kod Male knjiženice Matice Hrvatske, koja će također izlaziti točno, svaki drugi mjesec po jedna knjiga, čim se samo zaputi, što će se dogoditi — nadamo se — ovih dana.

U ovome pregledu nakladničke djelatnosti Matičine ne smiju se pustiti iz vida ni časopisi, koji izlaze s pomoću Matice Hrvatske, a to su: književno-umjetnički mjesečnik »Hrvatska Revija«, đački mjesečni list »Omladina« i znanstveni list »Nastavni Vjesnik«.

Ovdje napominjemo i to, da je prinosom od Din 10.000 Matičina bivšeg pododbora u Varaždinu omogućeno izdavanje Spomenice onamošnjega Muzealnog društva u spomen 10-godišnjice njegova osnutka.

Ako se to sve uzme u račun i ako se ocijene pravedno sva ta Matičina nastojanja i njezini napori, da odgovori svome nacionalnom i prosvjetnom zadatku što najbolje može, onda se mora — mislim — pred svakim objektivnim forumom govoriti o djelatnosti Matice Hrvatske sa zasluženim priznanjem.

No taj bi veliki trud izgubio dobar dio svoje vrijednosti, kad se Matica ne bi pobrinula i za što obilnije r a s p a č a v a n j e svojih izdanja, a bez toga ne bi mogla doći ni do financijskih sredstava, potrebnih za izvršivanje svoga poziva. Stoga je odbor Matice Hrvatske posvetio u novije doba najveću pažnju t o m e pitanju. Prvi je korak učinjen u jesen prošle godine, kad smo sklopili ugovor sa zagrebačkom knjižarom »Symetra« o organizaciji rasprodaje starijih izdanja, kojih ima dosta na skladištu. Trebalo je računati s promijenjenim prilikama, koje traže, da se knjiga interesentu donese i ponudi, a da ne čeka kupca skrštenih ruku; k tomu je trebalo zavesti sistem obročne otplate, koji je danas uobičajen već svagdje u poslovnom svijetu. Nakon iskustva od prve godine dana možemo izjaviti, da smo s rezultatima prilično zadovoljni.

Nakon toga pristupio je odbor ove godine analognoj reorganizaciji i onoga poslovanja, što ga Matica obavlja sama i izravno. Trebalo je, da i mi u svojoj poslovnici uredimo mjesečni inkaso za obročno otplaćivanje naših redovitih izdanja, te za Suvremenu i Malu knjižnicu, kao što smo imali već otprije uređeno za »Hrvatsku Reviju«.

U vezi s tom akcijom odlučio je odbor, da pristupi i ponovnom organiziranju Matičinih pododbora u svim većim mjestima naše domovine. Naši prijašnji pododbori, od kojih su neki uzorno radili, utrnuli su se za vrijeme guste pomrčine, o kojoj smo govorili na početku ovoga izvještaja. Sada će biti potrebno, da se stari obnove i novi osnuju, kako bi Matica imala u svakom znatnijem hrvatskom mjestu svoju radnu prosvjetnu ćeliju. Preko njih će Matica biti čvrsto i organski povezana s čitavim hrvatskih narodom, kojega prosvjetnom napretku ima da služi.

Navedenim reformama u našem poslovanju ne će se, dakako, dirati u ustanovu naših povjerenika, od kojih su mnogi uzor revnosti, a svi bez izuzetka puni požrtvovnosti za našu Maticu. Njima Matica ima da zahvali gotovo za sve dosadašnje svoje uspjehe. Na njih će se, kao i dosad, oslanjati i ubuduće kao na temeljne stupove svoje zgrade.

Kako se iz onoga, što je dosad navedeno, može razabrati, odbor je ove godine sistemat-

ski radio o tome, da provede organizaciju iznutra i izvana tako, kako će bolje odgovarati Matičinih interesima i ujedno podupsti njezinu prosvjetnu funkciju u narodu. Ta će se akcija morati nastavljati sve energičnije, jer će se samo tako Matica gospodarski posve osamostaliti i ne će biti upućena na traženje bilo čijih potpora. Uostalom ona je već sasvim prepuštena sama sebi i uspjehu svoga žilavog rada, što dokazuje činjenica, da su potpore Matici potpuno presušile. Časni izuzetak načinilo je gradsko poglavarstvo u Novome Sadu, koje je Matici Hrvatskoj doznačilo subvenciju od Din 500.— za godinu 1934., i Starčevićev Dom d. d., koji je prigodom sastava bilance doznačio Matici Hrvatskoj Din 500.—. Također je i općina grada Zagreba ostala Matici vjerna, doznačivši joj i ove godine svoj uobičajeni doprinos od Din 20.000. Neka izvole naši darovatelji i s ovoga mjesta primiti izjavu naše srdačne zahvalnosti. Molba, poslana lani kr. banskoj upravi u Zagrebu, ostala je neuvažena.

Istom smo proljetos saznali, da se je Matice sjetila i grofica Anka Jelačić, zadnji potomak obitelji Jelačićâ, koja je umrla dne 21. studenoga prošle godine u Novim Dvorima kod Zaprešića. Grofica nije ostavila Matici ni novaca ni nekretnina, nego joj je supsidijarno povjerila upravu Jelačićeve zaklade, te joj time iskazala povjerenje, na čemu smo joj uime ove naše narodne ustanove od srca zahvalni. Ukratko, stvar je u ovome: grofica Anka Jelačić namijenila je veliki posjed obitelji Jelačićâ u opće narodne svrhe, humanitarne i prosvjetne, osnovavši još za svoga života Zakladu bana grofa Josipa Jelačića u Zagrebu, kojoj je poklonila svoj posjed od blizu 1000 jutara zemlje. Posljednja njezina odluka o upravi te Zaklade od 11. srpnja 1933. određuje, da Zakladom ima upravljati općina grada Zagreba, ako ona otkloni, onda nadbiskupija zagrebačka, a ako i ova otkloni, onda Matica Hrvatska. Budući da su oba prednika, t. j. i općina grada Zagreba i nadbiskupija zagrebačka otklonile preuzeće uprave te Zaklade, pristala je Matica Hrvatska, da je primi, pa je kr. banskoj upravi savske banovine u Zagrebu, koja je pozvala Maticu Hrvatsku na očitovanje, je li voljna primiti upravu spomenute Zaklade, odgovoreno, da Matica prima upravu Jelačićeve zaklade. Kr. banska uprava nije međutim još ni do danas predala Matici Hrvatskoj upravu te Zaklade. Odbor je poduzeo i poduzimat će dalje potrebne korake, da pravo Matice Hrvatske u toj stvari bude zaštićeno.

Premda Matica nije ni sama bogata, ipak je i ove godine podijelila više darova u novcu i u knjigama, gdje je smatrala, da joj to nalaže dužnost kao narodnoj ustanovi.

Pošto su navedene zgode u javnom prosvjetnom životu, kod kojih je M. H. sudjelovala, prelazi na umrle članove:

Početkom ove godine, mjesec dana iza 100-godišnjice izlaska prvog broja »Novina horvatskih«, koji je čas onako dirljivo i zanosno opisao u »Osvitu«, zaklopio je umorne oči u svom dvoru Gredicama kod Zaboka Nestor hrvatskih književnika, Matičin član radnik, zakladnik i počasni član illustrissimus Gjalski. Što je sve Gjalski privrijedio hrvatskoj književnosti, kako je on pred četom hrvatskih pripovjedača dignuo zastavu ispuštenu iz klonulih ruku Augusta Šenoe i nosio ju časno kroz puna četiri decenija, i od kolikoga je značenja za hrvatsku kulturu pojava Ljube Babića-Gjalskoga — to je poznato svima nama, jer se o tome dosta pisalo i pisat će se i ubuduće. Djela svoga srca i uma davao je narodu većim dijelom preko Matice Hrvatske, koja je tako s njim usko srasla, kao i on s njom. Osim toga bio je više godina Matičin odbornik i potpredsjednik. Kod njegova sprovoda u Zaboku zastupao je Maticu Hrvatsku predsjednik s više članova uprave i odbora, položili su mu na odar vijenac, i Matičin predsjednik g. F. Lukas držao je nad lijesom velikog pokojnika oprostni govor.

I ravnatelja drame u hrvatskom kazalištu Josipa Bacha ispratila je Matica do groba po svom izaslaniku, a ožalila je i preranu smrt još jednoga svoga vrlog prijatelja, kustosa arheološkog muzeja u Splitu dra Antu Grgina. Ove godine ne vidimo na našoj skupštini markantno lice jednoga našeg člana, koji nije nikada propuštao da se na njoj pojavi, kao što se je, nošen žarkim rodoljubljem, našao kod svakoga važnijeg hrvatskog skupa, ako mu je to bilo fizički moguće. To je naš valjda najstariji član prinosnik pa zakladnik umir. savjetnik Danilo Šarić, kojega smo u dubokoj starosti od 90 godina dne 6. prošloga mjeseca sahranili na Mirogoju.

Osim njih izgubila je Matica tijekom posljednje godine dana ove svoje članove zakladnike: (Čita im imena iz štampanog Izvještaja

za god. 1934.). Za njihovu ljubav prema Matici neka im bude trajan spomen među nama. Slava im!

Uobičajene prijateljske veze podržavali smo i ove godine s Maticom Slovačkom u sv. Martinu Turčianskom i u Bačkom Petrovcu, s Maticom Srpskom u Novom Sadu, sa Srpskom Književnom Zadrugom u Beogradu i s Maticom Slovenskom u Ljubljani. Spominjemo samo veze s vanjskim ustanovama, dok smo s hrvatskim prosvjetnim društvima u Zagrebu trajno u najboljim međusobnim odnosima.

U smislu § 18. Matičinih pravila istupaju ove godine iz književno-umjetničkoga odbora kao izborom najstariji ova trojica: gg. dr. Branimir Livadić, dr. Blaž Jurišić i dr. Slavko Batušić. Prema tome će današnja glavna skupština imati da izabere tri nova odbornika u književno-umjetnički odbor.

Zahvaliti nam je na kraju cjelokupnom hrvatskom novinstvu, koje je prema Matici Hrvatskoj pokazalo i ove godine punu susretljivost, uvrštavajući najspremnije sva naša saopćenja za javnost, i donoseći kritičke osvrte na izdanja Matice Hrvatske.

Skupština prima tajnički izvještaj jednoglasno na znanje.

Član zakladnik g. ing. Mile T u r k a l j traži riječ i moli g. predsjednika, da bi s obzirom na važnost predmeta uprava dala skupštini opširniji izvještaj o Jelačićevoj zakladi nego što je sadržano u kratkom tajničkom izvještaju.

Na poziv predsjednika tajnik u z. g. dr. B. J u r i š i ć odgovara, da uprava nije htjela umarati skupštinu detaljima, a pogotovu je danas kratko vrijeme, jer moramo ići na priredbu u Z. Z. Misli, da će skupština dobiti najbolji uvid u historijat i u pravno stanje toga pitanja, ako ovdje pročita pritužbu, koju je Matica Hrvatska dne 13. o. mj. poslala g. ministru unutrašnjih poslova protiv postupka kr. banske uprave savske banovine u Zagrebu. Zatim čita spomenutu pritužbu.

Član zakladnik g. dr. Milan D e č a k predlaže, da se ovaj izvještaj štampa kao letak za informaciju hrvatskoj javnosti, kojemu se prijedlogu pridružuje i član zakladnik g. dr. Matija M i n t a s.

Nakon toga podnosi blagajnik g. I. P u p i ć izvještaj o blagajničkom prometu, o stanju temeljne glavnice, zaklada i vrijednosnih papira, te bilancu dana 31. prosinca 1934., nakon čega član revizionalnog odbora g. B. B r u s i n a čita izvještaj reviz. odbora, koji glasi:

Potpisani pregledali smo danas poslovne knjige »Matice Hrvatske« za god. 1934. pa izvješćujemo, da smo pronašli sve u potpunom redu. Sa zadovoljstvom konstatiramo, da je njezino imovinsko stanje i ove godine napredovalo. Temeljna glavnica porasla je godine 1934. za Din 28.787.— te iznosi sada Din 1,792.526.38. Zaklade, koje su imovina »Matice Hrvatske«, iznose sada Din 90.765.—. Vrijednosnih papira u pologu ima za Din 279.655.—. Skladište knjiga uzeto je u račun sa Din 186.279.09. Svršetkom godine 1934. iznose aktiva »Matice Hrvatske« Dinara 3,009.632.52, pasiva Din 3,007.613.25. Iskazuje se dakle višak od Din 2.019.27.

Pošto su poslovne knjige i računi ispravno vođeni, a društvenom se imovinom brižno gospodarilo, predlažemo glavnoj skupštini, da izvoli račune za godinu 1934. odobriti i podati odrješenje gospodarskom odboru i društvenom blagajniku.

Na temelju toga skupština prima na znanje izvještaj blagajnika i podjeljuje odrješnicu blagajniku i odboru, i to jednoglasno.

Član zakladnik g. dr. J. J e d l o v s k i ističe, da smo čuli, što je Matica učinila za nas, ali treba da se pitamo, što smo mi učinili za nju. Ne zadovoljava se s izvještajem blagajnika, u koliko se u njemu ogleda nehaj hrvatske javnosti. Matica je učinila svoju dužnost prema nama, a sada je na nama, da mi učinimo svoju dužnost prema njoj.

Predsjednik g. F. L u k a s odgovara, kako je bila teška atmosfera, u kojoj smo radili. Kaže, da Matica od javnosti ne traži novaca, nego da kupuje knjige. Naše su knjige, u poredbi s cijenama inozemnih knjiga, vrlo jeftine, pa ipak nekoji prigovaraju, da su im Matičine knjige preskupe. To shvaćanje treba da se promijeni, pa da svatko vrši svoju dužnost, onda će Matici biti lakše.

Član zakladnik g. dr. J. R e b e r s k i misli, da treba odmah pristupiti akciji za Matičin prosperitet. Konkretno evo neka se svatko od nas ovdje obveže, da će naći bar još jednoga novog člana.

Član radnik g. A. Š i m č i k navodi, kako se u Izvještaju vidi, da na pr. malo hrvatsko selo Ludbreg ima više članova Matičinih nego na pr. veliki grad Subotica.

Predsjednik g. F. Lukas odvraća, da imademo izvrsnih povjerenika, a imade ih i koji su svojim privatnim poslom spriječeni, da se jače posvete radu za Maticu. No takvi će se nedostaci uklanjati sve više u sklopu reorganizacije, koja se sada provodi.

Prelazeći na petu točku dnevnoga reda, popunjenje odbora, predsjednik g. F. Lukas priopćuje, da je skupštini predložena u smislu pravila samo jedna kandidatska lista, potpisana od 31 člana radnika, koji predlažu, da se izaberu u književno-umjetnički odbor gg. dr. Branimir Livadić, dr. Blaž Jurišić i dr. Slavko Batušić.

Prima se jednoglasno.

Kod sedme točke, eventualija, član radnik g. A. Šimčík iznosi, kako je Matica prije izdavala prijevode klasika grčkih i latinskih, koji su bili dobri i potrebni, pa bi želio, da se to nastavi.

Tajnik u z. g. dr. B. Jurišić odgovara, da je inicijativa g. Šimčíka korisna i umjesna, jer se baš na ovome mjestu, t. j. pred ovim forumom, glavnom skupštinom Matice Hrvatske pokrenulo pitanje izdavanja prijevoda klasika pred 55 godina. Matica nije zanemarila tu kulturnu dužnost, nego je došla u nemogućnost, da je izvodi. Za izdavanje prijevoda klasika imala je Matica od hrvatske zemaljske vlade u Zagrebu dvostruku pomoć: prvo u novcu, u stalnim godišnjim dotacijama, posebice za izdavanje prijevoda klasika, i drugo u preporuci školskim knjižnicama, da nabavljaju ta izdanja. O pokriću troškova putem normalne prodaje ne može biti govora, i u tajničkim izvještajima već od početka bile su pred glavnim skupštinama iznašane tužbe, da se prodajom ne može pokriti deficit. Ali ga je pokrivala stalna pomoć kr. zemaljske vlade, tako da Matica nije imala pritom nikakav riziko. Danas svega toga nema. Prema tome, u današnjim teškim vremenima ne može Matica ni pomišljati, da nastavi taj prekinuti posao. Ali odbor može ovo kao inicijativu naše glavne skupštine priopćiti nadležnim faktorima s molbom, da omoguće ponovno pokretanje ovoga korisnog posla.

Interpelant i skupština primaju ovaj odgovor na znanje.

Budući da se više nitko nije prijavio za riječ, predsjednik zaključuje skupštinu u 9 sati i 50 minuta prije podne.

SADRŽAJ: F. LUKAS, Gjalskomu zbogom, 57. — LJUBA BABIĆ-GJALSKI, Iz članka »Aforizmi k našoj politici«, 59. — LJUBA BABIĆ-GJALSKI, Gredice, 60. — LJ. B., Tragom sjena, 67. — A. G. MATOŠ, Čestitka Gjalskomu, 69. — DR. BLAŽ JURIŠIĆ, Gjalski kao političar, 70. — NIKOLAJ FEDOROV, Gjalski i Rusija, 79. — LJUBA BABIĆ-GJALSKI, Iz Dnevnika, 93. — IVO KOZARČANIN, Na rođenoj grudi, 94. — DR. JOSIP BOGNER, Noviji kritički prikazi o Gjalskome, 98. — DR. BUČAR, Gjalski i Jensen, 102.

FEUILLETON: B. LIVADIĆ, Kazalište (Axela Nielsena »Kontuszówka«), 104. — DR. Z. DUGAČKI, Britanski otoci, 104. — DR. BRANIMIR IVAKIĆ, Osvrt na koncerte (Bronislav Huberman, Veče Mozartovih kompozicija, Veče stare orkestralne muzike, Iz hrvatske muzičke prošlosti, Neuspjeli koncert), 105. — Prva godišnjica smrti Gjalskoga, 107. — Glavna godišnja skupština Matice Hrvatske, 108.

SLIKE: Gjalski na odru, 56—57. — Rukopis Gjalskoga, 68.
LJUBO BABIĆ, Crteži iz Gredica: Gredice sa livada, 60. — Ulaz u dvor, 62. — Sv. Antun, 64. — Stara (srušena) lipa, 66. — Gredice sa brijega, 72—73. — Stube u paláču, 76—77. — Srušena vrtlarska kuća, 81. — Pod gradom (oko god. 1908.), 84—85.

»Hrvatska Revija« izlazi pomoću Matice Hrvatske. — Vlasnik, izdavač i urednik: Dr. Blaž Jurišić, Zagreb, Vrhovac 19a. — Umjetnički uređuje: Vladimir Kirin. — Tisak Zaklade tiskare »Narodnih novina«, Zagreb, Frankopanska ul 26. Za tiskaru odgovara: Vladimir Kirin, Deželićeva ul. 2. — Cijene za pretplatu: na godinu 200 d, za članove Matice Hrvatske i đake 180 d. — Uprava: Zagreb, Matičina ul. 2., telef. 3982.

ČASOPISI, KOJI DOLAZE UREDNIŠTVU

Beograd: Ruski arhiv. — Srpski književni glasnik.
Brod (na Savi): Savremeni pogledi.
Cetinje: Zapisi.
Chicago: Jugoslavenski glasnik.
Dubrovnik: Dubrava.
Lwów: Kwartalink Historyczy.
Ljbljana: Dom in Svet. — Lubljanski zvon. — Sodobnost. — Znanstveni Vestnik.
Makarska: Nova Revija.
Olomouc: Filosofická Revue.
Puaha: Čehoslovačko-jugoslovenska revija. — Prager Presse. — Slavia. — Slovanský Přehled.
Roma: L' Europa Orientale.
Sarajevo: Islamski Svijet. — Napredak. — Novi Behar.
Senta: Književni Sever.
Sofija: Italo-Blgarsko Spisanije. — Obzor. — Otec Pajsij. — Straž. — Zlatorog.
Split: Jadranska Straža. — Podmladak Jadranske straže.
Subotica: Bunjevačko kolo. — Klasje naših ravni.
Sušk: Mornar.
Vsoko: Franjevački Vijesnik
Zgreb: Bogoslovska Smotra. — Danica. — Dani i ljudi. — Hrvatska Smotra. — Hrvatski Planinar. — Hrvatski Radiša. — Književne informacije. — Književni Glas. — Književni Horizonti. — Književnik. — Liga Naroda — Luč. — Napredak. — Narodna Starina. — Novi student. — Obitelj. — Priroda. — Revija Mladih. — Sklad. — Šahovni Glasnik.

TVORNICA PAPIRA

BRATJE PIATNIK

U RADEČAMA KRAJ ZIDANOG MOSTA

IZRAĐUJE:

FINI LISTOVNI I BEZDRVNI
PISAĆI PAPIR, BIJELI DOKUMENTNI, I
DOKUMENTNI KONCEPT, RISAĆI PAPIR, PAPIR
ZA TRGOVAČKE KNJIGE, PISAĆI PAPIR,
FINI OVOJNI PAPIR I KARTON

UTEMELJENA 1874. GOD. UTEMELJENA 1874. GOD.

ZAKLADA TISKARE NARODNIH NOVINA U ZAGREBU

✦

VLASTITA PALAČA — FRANKOPANSKA ULICA BROJ 26
POŠTA 6 — PRETINAC BR. 20 — BR. ČEKOV. RAČUNA 36.193

TISKARA
CINKOGRAFIJA
LITOGRAFIJA
KNJIGOVEŽNICA

PREPORUČA SE SVIM PRIVATNIM I DRŽAVNIM UREDIMA, INDUSTRIJALNIM I GRAĐEVNIM PODUZEĆIMA — PRVORAZREDNA IZRADBA